

Міжнароднае грамадскае
аб'яднанне
«Згуртаванне беларусаў свету
«БАЦЬКА ЎШЧЫНА»

**Радзіма
вялікая і
малая**

Сачыненні пераможцаў дзіцячага
конкурса
(люты–красавік 2006)

Мінск
«Кнігазбор»
2006

УДК 373.18(079):882.26.09
ББК 74.200.58
М

*Экспертная камісія конкурсу:
літаратурнай часткі —*

Уладзімір Арлоў, Анатоль Івашчанка, Вольга Іпатава, Лідзія Савік,
Ірына Шаўлякова, Ніна Шыдлоўская;
выяўленчай часткі —
Мікола Купава, Аляксей Марачкін, Iгар Марачкін.

*МГА «ЗБС «Бацькаўшчына», пераможцы наших конкурсau
выказваюць ішчыру ўдзячнасць
сп-ні Ірэне Калядзе-Смірновай, старшыні дабрачыннага
фонду «Ethnic voice of America» (Парма, ЗША), дзякуючы якой
стала магчымым не толькі правядзенне самога конкурсу,
але і годная ўзнагарода пераможцаў, а таксама выданне
этай кнігі.*

ISBN 985-6824-18-4

©МГА «ЗБС« Бацькаўшчына»,2006
© Афармленне,ПУП «Кнігазбор»,
2006

Дар'я Лагуцкая

(10 гадоў, в. Турэц Чэрвеньскага р-на
Мінскай обл.)

Позірк у мінулае

Каб уяviць сабе, як выглядаў Мінск у мінульм і хаця трошкі адчуць атмасферу, у якой жылі нашы продкі, проста неабходна наведаць Траецкае прадмесце.

Траецкая гара некалі была крутым мысам левага берага Свіслачы. Па горках, па узгорках красуюць будынкі — то высокія ды шырокія, то вузкія ды доўгія, з гонтавымі дахамі.

Вельмі прыгожа: зялёныя, белыя, жоўтыя дамкі з чырвонымі дахамі. Па-над рэчкай уздоўж вуліцы людзям гулянне. Вось і я паспрабавала намаляваць Траецкае прадмесце як быццам бы шмат гадоў таму.

Такім быў Мінск ды іншыя гарады нашай Беларусі ў той далёкі час, калі сабраўся Першы Усебеларускі кангрэс вырашаць лёс краіны.

Там сабралася 1872 дэлегаты з усіх куточкам Беларусі і вырашылі: «Няхай жыве Беларуская Народная Рэспубліка!» Сярод тых дэлегатаў была і Палута Бадунова. Яе фотаздымак я ўбачыла ў кніжцы нашай настаўніцы. У Палуты дзвінья вочы. Я думаю, яна вельмі хвалявалася за лёс Радзімы. Мне захацелася яе намаляваць.

Як добра, што ў мінульм жылі людзі, якія думалі пра нас. Адны пабудавалі гарады, іншыя адстаялі незалежнасць. А нам — усё гэта захаваць.

Родны куточек

Я на канікулах езджу ў вёску Міластава. Там прыгожая

прырода, вялікія лясы, шырокія лугі, ёсць рэчка, у ёй гарлачыкі. Мы з братам ходзім купацца на рэчку, яна цячэ за лугам. Рэчка называеца Клява. Гэта прыток Бярэзіны, недалёка Бярэзінскі запаведнік. Там жыве шмат звяроў. Лісы, ваўкі заходзяць у вёску. Прыгожа пяюць птушкі. Жывуць у нашай вёсцы добрыя, ветлівыя людзі. У мяне там многа сяброў.

Аднойчы мне стала цікава: чаму завуць нашу вёску Міластava? Я запыталася ў бабулі. І вось што яна мне распавяла.

Некалі жылі тут людзі, бы ў раі: апрацоўвалі зямлю, палівали на звяроў, лавілі рыбу ў рэчцы — жылі шчасліва. Ды адкуль ні вазьміся прыйшла бяда: навала чужынская. Патапталі пасевы, забралі ў палон дзяўчат, пабілі мужчын, а хто здолеў — паўцяжалі. І быў сярод уцекачоў гаротных хлопчык гадоў дзевяці. Хадзілі, блукалі па розных землях, прасілі Хрыста радзі. І адусюль былі гнаныя, бо надта ж бедавалі ўсе людзі з-за той навалы-бяды па ўсёй краіне. І падрос той хлопчык, і, вандруючы, апынуўся ў родных мясцінах. Вось паглядзеў ён наўкола, і душа яго ўстряпянулася, бо ўзгадала радзіму. І сказаў ён: «Які куточак гэты мне мілы стаў». Ён застаўся там жыць і ўсё паўтараў: «Які куток мне мілы стаў». І назвалі вёску Міластau.

Восі цяпер я вельмі чакаю канікул, каб паехаць да бабулі ў вёску сваю, бо і мне яна вельмі ж мілая. А каб і вы яе ўбачылі, намалявала я гэты куток.

Надзея Малафей
(10 гадоў, п. Лясы Мінскага р-на)

Мая Радзіма вялікая і малая

Мне дзесяць гадоў, і я вучуся ў чацвёртым класе. У гэтым годзе мы пачалі вывучаць гісторыю маёй Радзімы. Мне вельмі падабаецца новы падручнік. З яго я даведалася, што мой народ мае сваю непаўторную спадчыну. Яна самая багатая ва ўсім свеце. Статныя, величныя храмы і палацы, старажытныя замчышчы, курганы, — усё гэта мая зямля.

На Беларусі нарадзілася многа вялікіх ваяроў, асветнікаў, майстроў і паэтаў, выдатных мастакоў. З падручніка я ведае аповеды пра Францішка Скарыну і Кірылу Тураўскага, Сымона Буднага ды іншых.

Але больш за ўсё мне падабаецца гісторыя пра крыж Еўфрасінні Полацкай, які зрабіў майстар Лазар Богша. Гэты крыж свяціўся і вяртаў здароўе хворым. Ён — найвязлікшая святыня нашай зямлі. У апошнюю вайну крыж знік. Але сучасны майстар Мікола Кузьміч аднавіў яго. Хутка нашклас паедзе на экспкурсію ў Полацк, і я спадзяюся ўсё ўбачыць на свае очы.

Але цяпер я цвёрда ведаю — няма такога кутка ў Беларусі, дзе б не было свайго славутага земляка.

Мой дом у Бараўлянах, але мы жылі тут не заўсёды, і таму ўсёй сям'ёй наведваём нашу малую радзіму — вёсачку Стайпішча. А яна знаходзіцца на беразе ракі Вушы, левага прытоку Нёмана, паміж старажытнымі Мірам і Нясвіжам. А пубач, там, дзе Вуша крута паварочвае ўлева, па-над стромкай плынню стаіць вёска Макашы. У ёй нарадзіўся зна-

каміты паэт Уладзімір Жылка.

Мама распавяла мне пра яго, паказала помнік — камень на тым месцы, дзе ён нарадзіўся і жыў са сваімі бацькамі. А потым мы чыталі яго вершы:

Беларусь, Беларусь,
Край замчышч, курганоў,
Дзе таяцца страхоцці і звод,
Дзерусалім выходзяць з віроў
І начніцы вядуць карагод...

Усё гэта нібыта сапраўдная казка! А яшчэ мяне ўразілі вершы «Палімпсест», «Замчышча», «На ростані». І паэт убачыўся мне менавіта на ростані. Так я і намалявала яго і ягоныя творы.

Я мала ведаю, а яшчэ менш бачыла, але я ўпэўнена, што буду вандраваць па ўсіх гарадах і мястэчках і ўсё-усё пабачу на свае вочы.

Уладзімір Жылка — змагар за самастойную Беларусь. Ён прысутнічаў на Першым Усебеларускім кангрэсе. Марыў аб дзяржаве гордых і незалежных людзей. І вось што я зразумела: трэба любіць свой край, нікому не дазваляць парушаць яго свабоду, шанаваць прыгажосць зямлі. Толькі так! Я хачу жыць свабодна, у вольнай краіне!

Жыве Беларусь!

Уладзімір Собалеў
(11 гадоў, г. Мінск)

Вялікая і малая Радзіма

Радзіма адна, няма ні вялікай, ні малой.

Маіх сваякоў вельмі шмат загінула на франтах і ў партызанах. Загінуў дзед Аляксей, яго браты Іван і Пятро, загінулі дзядзькі Міхась і Ілля. Прыйшлі паразененымі з фронту дзядзькі Васіль і Мікалай. У нямецкім выгнанні была цётка Любаша.

Па лініі бацькі ўсіх родных, забітых і паразененных, — 9 чалавек. Па лініі маці з фронту прыйшоў паразены дзед, два паразенены дзядзькі хутка памерлі. Дом Міліцкіх, спаконвечных гараджанаў, што жылі каля Чырвонага касцёла ў Мінску, разбамблі. Родныя маці мусілі шукаць прытулак на ўскраіне Мінска.

Усіх маіх родных яднае адно — любасць да Беларусі, родных мясцінаў.

Ні ў слуцкіх родзічаў, ні ў мінскіх няма вялікай ці малой радзімы, для іх айчына — месца нараджэння — Случчына і горад Мінск.

Мая маці змалку да сённяшняга дня ўслед за сваякамі, жывымі і нежывымі, паўтарае: «Любога чалавека нараджае адна жанчына. Яна ёсьць яго родзіна». Маці, якая б ні была: тонкая ці тоўстая, бялянка ці чарнявая, старая ці маладая, — у чалавека адна.

У вёсцы Вялікая Сліва Слуцкага раёна былья настаўнікі і цяперашнія Андрэй Дэмітрыевіч Бялько, Іван Іванавіч Радзюковіч, Цімох Васільевіч Самусевіч, Сяргей Фёдаравіч Яра-

шэвіч, Віля Іванавіч Івашкевіч, Іван Ільіч Курдзюк, Аляксандр Яфімавіч Лысы, Дзмітрый Васільевіч Пічулеўскі, Кірыл Іванавіч Сухавер, Марыя Сафранаўна Глебка, Настасся Анісімаўна Лысая, Нэла Уладзіміраўна Грудзеўская, Валянцін Віктаравіч Бірыч, Цімох Васільевіч Бірыч, Вера Васільеўна Ярашэвіч, Таццяна Якаўлеўна Губіч, як змовіўшыся, паўтараюць тое ж самае. З першых дзён выкладання ў Вялікасліўскай школе і да апошніх вучаньня слушаю любіць, шанаваць, паважаць працу, не біць зямлю, не пляваць у ваду, не абражажаць клады і крыжы на іх, паважаць старэйшых.

Гэтаксама паводзяць сябе настаўнікі ў маёй беларускамоўнай гімназіі № 23 г. Мінска Вольга Валер'еўна Барздова, Галіна Сафранаўна Полудзень, Святлана Ільінічна Агароднік, Ніна Анатольеўна Дубаневіч, Алена Аляксандраўна Паўловіч, Ірына Канстанцінаўна Таперкіна. Усе традыцыі, звычкі слуцкай зямлі практична паўтараюцца, хаця зменены ў гараджан. Разумныя, інтэлігентныя настаўнікі свядома і несвядома абвяргаюць зрэлку чутыя выказванні і воклічы пра малую і вялікую радзіму. Як кажа мая маці: «Хто ведае месца нараджэння, той будзе яго любіць, а значыць — сваю нацыю, дзяржаву». Такі чалавек будзе, па словах настаўнікай і родзічаў, развіваць уласнае «я». Кожны, хто мае «я», стане асобаю. Кожная асоба непазбежна ўсвядоміць сябе нацыянальным чалавекам, палюбіць менавіта ўласную дзяржаву, палюбіць родную Беларусь.

Страшэнна закрануў нашу сямейную памяць чалавек, які шмат пацярпей з-за того, што не прызнаваў вялікай і малой радзімы, шанаваў традыцыі айчыны. Сцяпан Еўдакімавіч Савіцкі нарадзіўся ў вёсцы Вялікая Сліва Слуцкага раёна. У вайну яму пашкодзілі вока. Здолеў праз напружаную, мэтанакір аваную працу стаць дацэнтам беларускага політэхнічнага інстытута. Калі памёр яго бацька, выканаў яго волю: паставіў на магіле помнік, на ім выбіў крыж.

Зайздроснікі з роднай вёскі данеслі пра рэлігійнасць вучонага і выказанні пра адзіную Радзіму ў чалавека начальству, вялікім кіраўнікам у Мінску. Усе патрабавалі зняць, замаляваць крыж на помніку. Настойлівы вялікаслівец не пагадзіўся. Шмат пацярпеў. Ён мужна праводзіў адну лінію — сваю, бацькоў і мудрых землякоў: у чалавека не можа быць вялікай ці малой радзімы.

Праз некалькі гадоў Сцяпан Еўдакімавіч стаў рэктарам Віцебскага тэхналагічнага інстытута лёгкай прамысловасці. 23 гады кіравання інстытутам прафесар Савіцкі прапаведваў тое, што і раней у сваёй вёсцы: у чалавека адна Радзіма. Хто любіць месца нараджэння бацькоў, той свядома будзе любіць сваю Беларусь, сваю зямлю.

Мне мала гадоў, але цвёрда і заўсёды буду паўтараць за родзічамі і землякамі са Случчыны і Мінска: шчаслівы чалавек, у якога адна радзіма, якая не развойваецца і не растройваеца.

У мяне адна маці, адна нацыя, адна Беларусь. Як і мае продкі, я ўсё гэта буду любіць вечна. Няхай Бог памагае маёй Беларусі.

Алег Панікарчык
(12 гадоў, г. Іванава Брэсцкай вобл.)

Мяне завуць Алег. Я — вучань. Мая мама — настаўніца. Мой дзядуля — дырэктар школы. Старэйшы брат — будучы педагог, лінгвіст.

Мнездавалася, што аб прафесіі настаўніка, аб усіх яе плюсах і мінусах я ведаю ўсё. Але нядаўна, пасля экспкурсіі ў Музей адукацыі Іванаўскага раёна, на значэннне настаўніка ў грамадстве, на яго працу я стаў глядзець па-іншаму. Справа ў тым, што я даведаўся пра аднаго вельмі цікавага чалавека, аднавяскуюца маёй бабулі, першага настаўніка ў Даастаўскай акрузе Крапчука Сямёна Мартынавіча.

Бацька Сямёна Мартынавіча займаўся бондарствам. Выраблены посуд кожную суботу прадаваў на базары ў Пінску. Дзяякуючы гэтаму ў сям'і заўсёды былі грошы, каб заплаціць за вучобу сына. Юнак вучыўся старанна, у 1910 годзе закончыў рэальнае вучылішча і экстэрнам здаў экзамен на званне народнага настаўніка. Так сын непісьменных бедных палешуков атрымаў адукацыю. Працаваў у Руднянскім народным вучылішчы Целяханская вобласці з 1910 па 1914 год. Гэта былі, бадай, самыя шчаслівыя гады яго жыцця, напоўненыя творчай працай, маладым запалам, жаданнем быць карысным людзям. Па вечарах прылучыне чытаў пісай планы, правяраў сышткі, а днём, у вольны ад заняткаў час, браў у руکі касу і граблі ішоў на сенаюс дапамагаць сялянам выконваць іх нялёгкую працу, да якой быў прывычаны з маленства. Аднойчы, як гром з чыстага неба, прыйшла павестка на службу ў царскую армію. Сямён Мартынавіч трymаў яе ў руках і не мог змірыцца з думкай, што прыйдзеца расстацца са школай. Не памаглі клопаты сялян аб адтэрміноўцы

настаўніку. Не прыслухаліся ўлады да просьбаў хадаю. Сямён Мартынавіч быў прызваны ў царскую рускую армію і адпраўлены ў Сібір, дзе закончыў палкавую школу падкіраўніцтвам капітана Луцкага. У канцы 1917 года па загаду Саўнаркама ўсе настаўнікі, якія ўваходзілі ў склад арміі, былі дэмабілізаваны. У tym ліку і Сямён Мартынавіч. Ён зноў вярнуўся ў Рудню і пачаў працаваць у tym жа народным вучылішчы.

Пасля падпісання Брэсцкага міру ў лютым 1918 года тэрыторыя Беларусі, дзе знаходзілася в. Рудня, была анэксіравана і аказалася на акупаванай Германіяй тэрыторыі. Жыццё працякала трывожна. Па вёсках хадзілі шпіёны. Але людзі трымалі ў тайне ад улад усё, што гаварыў ім настаўнік. А ён быў частым госцем у кожным доме. Сэрца сціскалася ад болю за беднасць, якую там бачыў.

У лютым 1919 года ў Пінску адбыўся першы з'езд рабочых, салдацкіх і сялянскіх дэпутатаў уезда. Яго дэлегатам быў выбраны Сямён Мартынавіч. А трохі пазней ён пайшоў дабравольцам на фронт. Не хапала вітовак. Цяжка было з абмундзіраваннем. Абутак — сырая скура. У дождзі ён прамакаў, а ў сухое надвор’е высыхаў так, што рэзай ногі, як шкло. Але ўсё змог вытрымаць салдат. Дамоў вярнуўся толькі ў 1924 годзе. Настаўніка, выхадца з сялян, і блізка не падпусцілі да школы польская ўлады. Ён лічыўся чырвоным, ненадзейным.

У той час Сямён Мартынавіч клапаціўся аб tym, каб захаваць спадчыну свайго народа, яго традыцыі і культуру для нашчадкаў. Ён, нібы каштоўныя камяні, збіраў у скарбонку ўсё, што было звязана з яго родным краем, — гісторыі назваў паселішчаў, мясцін, прозвішчаў землякоў, паданні і легенды, якія яму рассказвалі старожылы. Гэта было не проста захапленне фальклорам. Гэта была своеасаблівая барацьба за гонар свайго народа, якога называлі «быдлам». З расказаў настаўніка палешукі даведваліся аб сялянскіх воінах,

змятаючых шляхту, аб сечах, у якіх змагаліся каля берагоў Прыпяці палешукі са шведамі і татарамі.

У час нямецкай акупацыі С. М. Крапчук быў арыштаваны і знаходзіўся ў канцлагеры г. Пінска. Пасля вайны працаўнік дырэктара Дастоеўскай СШ. У гэты час пачаў збіраць матэрыял пра вёску і знакамітага пісьменніка Ф. М. Дастваўскага. З 1950 года працягваў работу ў школе роднай вёсکі Вулька-Дастоеўская.

Сямён Мартынавіч не проста настаўнік. Гэта настаўнік з вялікай літары. Чалавек, які ўсе свае веды, сваё сэрца, усяго сябе аддаў сваім выхаванцам, свайму народу. Ён стаў сімвалам, добрым прыкладам для сваіх землякоў у імкненні да ведаў. Невыпадкова, што на 100 хат вёскі прыходзіцца амаль 300 спецыялістаў з вышэйшай і сярэднеспецыяльной адукацыяй. У кожнай сям'і ёсць адзін, а то і два настаўнікі. Толькі ў родзе Крапчукоў агульны педагогічны стаж настаўніцкай дынастыі складае амаль трыста гадоў. У гэтым відаочная заслуга настаўніка, які змог запаліць божую іскрынку ў сэрцах сваіх вучняў, павесці за сабой у цудоўную Краіну ведаў. Гэтаму чалавеку ўдалося пасяяць у душах сваіх землякоў любоў да свайго краю, да роднай мовы, да сваіх каранёў.

На жаль, даўно яго ўжо няма сярод нас, але справа жыве — яе працягваюць яго дзеці, яго вучні.

Я пакуль што вучуся толькі ў школе. Але абавязковая будзе настаўнікам. Я буду вельмі старацца быць хоць крышачку падобным да Сямёна Мартынавіча Крапчука!

Сычэва

Даўным-даўно гэта было. На адным хутары, ля самага лесу, жыў чалавек. Адзінокім ён быў, без сям'і. Ды і дзіўныя нейкі: ніколі не прыходзіў да людзей у вёску, ні з кім не

размаўляў, быў маўклівы, пануры. За гэта Сычом празвалі яго, а сапраўднага імя так ніхто і не ведаў. Людзі стараніліся яго, абыходзілі хутар. Але калі каму прыходзілася няўзнак з ім сустрэцца, то ад яго калючага позірку мурашкі па спіне бегалі, ды і потым цэлы дзень чалавек хадзіў сам не свой — было непрыемна, трывожна на сэрцы.

Як і чым жыў гэты чалавек, было невядома, ды нікога гэта і не цікавіла. Але сталі вяскоўцы заўважаць, што злодзея да іх панадзіўся: то курыща ў каго прападзе, то кавалак сала з каморы, то ў агародзе нехта пагаспадарыць. І высачылі ўсё-такі людзі злодзея. Як аказалася, гэта Сыч па начах шастаў па вёсцы і краў усё, што пападала пад руку. Сталі вяскоўцы вартаваць на сваіх падворках ноччу і аднойчы злавілі-такі Сыча, калі той забраўся ў хляўчук, каб украсці курыщу. Уся вёска сабралася паглядзець на злодзея. А ён стаяў моўчкі, толькі зыркаў са злосцю на людзея сваімі круглымі, бы ў савы, вачыма. Ну, вядома, Сыч ён і ёсьць Сыч.

Намялі яму тады бакі мужыкі, каб больш непанадна было лазіць па чужых каморах, і адпусцілі.

З таго часу ніхто яго больш не бачыў. Куды ён падзеўся, ніхто не ведаў.

З цягам часу хатка яго развалілася, але памяць аб гэтым чалавеку, хоцы і дрэнная, засталася. І калі пасяліліся там людзі і вырасла вёсачка, назвалі яе Сычэва. Вось такая гісторыя.

Івянец (Міншчына)

Даўным-даўно на месцы цяперашняга горада было непраходнае балота. Карабеўна, што жыла непадалёку, у нядзелью ехала пад вянец. Спазнілася яна, таму вельмі спяшалася і загадала шыбаваць напрасткі, праз балота. Але дрыгва зацягнула і коней, і карэты з людзьмі. Кажуць, што апошнімі словамі, якія паспела вымавіць карабеўна, былі: «Вось табе і вянец!» Як пачалі сяліцца тут людзі, дык і назвалі

паселішча — Івянец.

Смаргонь (Гродзеншчына)

Жыўтут некалі вельмі багатыпан. Зямлі ўяго было многа, урадлівая дагледжаная яна была. І вось аднойчы сустрэліся два селяніны і пачалі скардзіцца адзін другому на сваю беднасць. Глядзяць на бязмежныя прасторы панскай зямлі, і адзін кажа: «Мне б хоць гоні такой зямлі, то змог бы сям'ю пракарміць, а то вось жабраваць прыходзіцца». А другі думае: «А мне б хоць з морг, і хапіла б». На моргі некалі зямлю мералі. Дык вось, калі пасяліся тут людзі, утварылі назму Смаргонь.

А яшчэ жыхары гэтага паселішча некалі славіліся вырабамі авечых скур, аўчын. Гэтай справе трэба было вучыцца. Дык вось вучні майстра-саматужніка не заўсёды былі старанымі, акуратнымі ў сваёй справе, професіі. Іх назвалі смурга (літоўскае слова). Дык, можа, паселішча і па гэтай прычыне сталі называць Смаргонь. Хто цяпер ведае?

Бягомль

У мясціне, атуленай з ўсіх бакоў лясамі, далёкай ад бітай дарогі, пасяліся людзі, уцекачы ад феадальнага прыгнёту.

Месца гэта было зручнае, каб скавацца ад праследаваце-ляў. Вось так і з'явілася першапачатковое паселішча.

Пасяленцы, баючыся пагоні, не выходзілі з лесу, не звярталіся за дапамогай да вяскоўцаў. Карміліся tym, што даваў лес. Але калі-нікалі нападалі і рабавалі абознікаў, якім выпадала часам праязджаць лесам гэтую глухую мясціну. Таму тыя, баючыся нападаў уцекачоў, беглых людзей, і стараючыся як мага хутчэй праскочыць небяспечнае месца, кідалі покліч «Бегам-ля!».

Вось адкуль і назва гэтага паселішча, якое з'яўляецца

цяпер гарадскім пасёлкам на Міншчыне.

Бабруйск

Раней на месцы цяперашняга горада былі топкія, непраходныя, парослыя асіннікам балоты, праз якія прадзіралася рака Бабруйка. Чаму так называлася? На ёй сяліліся бабры, увесь час яе запруджвалі, робячы падыходы да вады непадступнымі, бо вакол стаяла вада. Назва ракі і дала імя гораду, які ўзнік у сярэдзіне XVI стагоддзя.

KAMNIKAT

Наталля Мархель

(12 гадоў, г. Івацэвічы Брэсцкай вобл.)

Радзіма вялікая і малая

Дзе прах одзінь дзяцінства,
там і пачынаецца Радзіма,
вялікая і малая.

Я хачу расказаць табе, мой сябра, аб тых мясцінах, дзе я нарадзілася і жыву. Гэта горад Івацэвічы і Івацэвіцкі раён. Наш раён размешчаны на поўначы Брэсцкай вобласці. Яго плошча складае 3 тысячи квадратных кіламетраў, насельніцтва раёна 70 000 чалавек. Гарады Івацэвічы, Косава, г. п. Целяханы, 113 сельскіх населеных пунктаў. На тэрыторыі раёна знаходзяцца 103 помнікі гісторыі і культуры, з іх 18 помнікаў архітэктуры, 12 — археалогіі, 81 помнік гісторыі.

Першыя пісьмовыя звесткі аб жыцці нашага краю знаходзяцца ў дакументах XII—XV стст. Але жыццё на гэтых землях было яшчэ задоўга да нашай эры. На тэрыторыі раёна выяўлены старажытныя паселішчы, гарадзішчы, курганныя магільнікі і іншыя мясціны, якія сведчаць аб tym, што тут некалькі тысячагоддзяў назад сяліліся людзі і займаліся працоўнай дзейнасцю. Легенды і паданні данеслі да нас аповеды аб існаванні жылых паселішчаў дрыгавічоў і ў нашым краі.

На паўднёвыя рубяжы маладой дзяржавы нярэдка нападалі татары. У 1362 годзе, яшчэ амаль за 20 год

да Кулікоўской бітвы, адбылося нашэсце татар на паўднёвую землі ВКЛ. Адбылася бітва на Падоллі, у якой татары былі разбиты і доўга сюды не прыходзілі. Іншы раз іх орды даходзілі і да нашых мясцін. Легенда расказвае аб вялікай бітве татар з русічамі каля паселішча на ўсходзе заходняга Палесся. У гэтай бітве загінуў татарскі хан. Яны паходзілі з вялікай пашанай і насыпалі вялікі курган. Нібыта ад таго, што ў ім паходзіла цела хана, паселішча стала называць Целяханы.

Гарадскі пасёлак Целяханы ведаюць ва ўсім свеце, тут вырабляюць лыжы.

Знакамітасць нашаму раёну наадзіўся Косава. У 1838 годзе тут, ва ўрочышчы Мерачоўшчына, ваявода Казімір Пуслоўскі пачаў узводзіць палац. Будаўніцтва вялося на шырокую нагу. Былі запрошаны італьянскія майстры. Распрацоўкай праектаў палаца і парка займаўся архітэктар Ф. Яшчолд, узяўшы ў бодаўнічых работах прымай В. Марконі.

У маёнтку Мерачоўшчына нарадзіўся Тадэвуш Касцюшка — палітычны і ваенны дзеяч Рэчы Паспалітай, кіраўнік нацыянальна-вызваленчага паўстання 1794 года.

Першы ўспамін аб Івацэвічах адносіцца да 1519 года. Назва Івацэвічы (ад старадаўняга Івачэвічы) узімка ад імя Івач, які, як лічаць, быў заснавальнікам паселішча. Звесткі аб мястэчку Івацэвічы змешчаны ў актавых кнігах. У Літоўскай метрыцы за 1519 год сустракаем акт аб перадачы маёнтка Івацэвічы гродзенскім купцам за даўгі. Але, як адзначалася, пасёлак пад такой назвай існаваў і раней, задоўга да гэтага. На поўнач ад сучасных Івацэвіч існаваў ракі Грыўда выяўлены рэшткі падмуркаў існаваўшага коліс пасёлка. Шмат гаспадароў было ў маёнтка

Івацэвічы: пан Віктарын, Сапега, Стэфан Казімір Кандзежаўскі, Марыя Халецкая, а землі раёна належалі буйным магнатам Дольскім, Вішнявецкім, Тышкевічам, Сапегам, Агінскім і інш.

На географічнай карце Івацэвічы з'яўляюцца ў 1600 годзе. Горад рос марудна. Толькі пасля таго, як у мястэчку была пабудавана чыгуначная станцыя на магістралі Брэст — Масква, назіраеца рост насельніцтва. Амаль усе гісторычныя падзеі кранулуі наш горад і раён. А цяпер гэта найпрыгажэйшы горад Беларусі. Мне дарагі гэты горад, бо тут я нарадзілася, тут у першыню пачула птушыныя песні, убачыла кветкі, тут вымавіла першае слова і самастойна зрабіла першы кроک, першы раз засмяялася ад радасці і заплакала ад крыўды. Тут я жыву разам са сваімі бацькамі і сястрой, тут хаджу ў школу і развіваю свае здольнасці ў Доме дзіцячай творчасці.

Я люблю вандраваць і ведаю, што на беларускай зямлі ёсьць мясціны, значна прыгажэйшыя, знакамітыя, праслаўленыя ў вершах і казках, легендах і песнях. Але Івацэвічы — мой родны кут! Гэта край ціхіх рэк і шматлікіх азёр, прыгожых школ і дамоў, славутых герояў і цудоўных людзей. Тут ёсьць то е, аб чым варта пісаць, гаварыць, співаць.

На кожных канікулах я наведваю сваіх бабулю і дзядулю ў вёсцы Коланск Івацэвіцкага раёна. Гэта радзіма маёй маці. А таксама вёску Магіліцы нашага раёна — радзіму свайго татачкі. Тут яшчэ жывуць дзядуля, бабуля і прабабуля. Я вельмі хачу, каб усе яны жылі доўга-доўга, каб расказвалі мне легенды і паданні мінуўшчыны. Гэта зямля бацькоў, яна заўсёды мае асаблівую прывабнасць, чароўную сілу.

Усё на гэтай зямлі — самае дарагое, самае блізкае. І куды б цябе ні закінуў лёс, ніколі не парвецца з ёй

душэўная сувязь.

Мой горад упэўнена і смела крочыць у будучыню, прыгажэе з кожным днём. У горадзе будуць праводзіца абласныя дажынкі. Тут будзе шмат гасцей. А я ў сваю чаргу ўсіх сяброў запрашаю на сваю маленъку ю радзіму.

KAMUNIKAT.org

Сяргей Ермаловіч
(12 гадоў, в. Палаца Палацкага р-на
Віцебскай вобл.)

Галасы здалёку

Дзявічкі

Стайць на ўскрайку лесу невялічкая вёсачка. Даўным-даўно жылі там вельмі добрая людзі, якія паміж сабой сябравалі і любілі адзін аднаго. У кожнай сям'і былі дзяўчата. Яны кожны ранак і на змярканні выхадзілі на ўзгорак і спявалі песні, вадзілі карагоды. Усе яны паміж сабою сябравалі, жылі дружна. Часта да іх прыязджаў пан і любаваўся, як яны співаюць, як водзяць карагоды. Якія дзяўчата былі прыгожы! Аднойчы ён запрасіў дзяўчат да сябе ў госці. Дзяўчата прыхадзілі да яго ў палац. Там яны співалі, гулялі, вадзілі карагоды. Потым пан прапанаваў дзяўчатам застацца назаўсёды. Але дзяўчата адмовіліся. Пану гэта не спадабалася. Ён яшчэ не аднойчы да іх прыязджаў і прасіў, каб яны прыехалі да яго. Дзяўчата не згаджаліся. Тады ён ім прыгразіў:

— Калі вы не пойдзеце да мяне жыць у маёнтак, то я вас пазабіваю.

Дзяўчата спалохаліся і разбегліся, але за імі пан паслаў сваіх слуг. Яны дагналі дзяўчат і пазабівалі іх.

Дзяўчат пахавалі на тым узгорку, дзе яны звычайна співалі, вадзілі карагоды.

Гэтае месца спачатку называлі Дзявіч'і могілкі, а потым сталі называць Дзявічкі.

Пазней недалёка ад могілак сталі сяліцца людзі і вёсачку сталі называць Дзявічкі.

Старыя людзі гаварылі, што частка гары, на якой гулялі дзяўчата, правалілася разам з могілкамі, і на тым месцы ўтварылася возера, якое таксама сталі называць Дзевічанскім.

Сёння ў Палатоўскім сельсавеце існуе вёска і возера пад назвай Дзявічкі, а непадалёку знаходзіца гарадзішча Дзявічкі, якое ах оўваецца дзяржавай.

Сарнаполле

З даўніх часоў людзі сяліліся на берагах рэк і азёр, раскарчоўвалі лясы і хмызнякі, аралі, сеялі, збіралі небагатыя ўраджаі. Высякаць хмызнякі было справай нялёгкай, хаця адрасталі яны не вельмі хутка і гэтую справу не прыходзілася рабіць штогод. А вось змагацца з пустазеллем было намнога цяжэй. Яго вырывалі, забараноўвалі, а яно ўсё роўна расло. Адзін такі кавалак зямлі, на якім людзі займаліся земляробствам, знаходзіўся на беразе ракі. Зямля вакол была надзвычай роўная і прыгодная для апрацоўкі, але змагацца з пустазеллем аказалася такой нялёгкай справай, што год ад году поле зарастала, і ўраджаі з кожным годам становіліся ўсё меншымі і меншымі. І праразвалі гэтае месца сорным полем, а вёску з часам сталі называць Сарнаполле. Назва Сарнаполле замацавалася за вёскай, і так яна называецца і па сённяшні дзень.

Ко нны Бор

Даўно гэта было. Вандраваў мужык па свеце. Доўга ён хадзіў, многа пабачыў і пачуў. Начлегам і прытулкам быў лес, сябрамі лічыў лісу, вавёрку, зайца. Давялося аднаго разу заначаваць у сасновым бару. Гучна шумелі векавыя сосны. Непадалёку знаходзілася невялікае возера, зарослае травой, трыснягом.

Прачнуўся мужык ад гаворкі. Прыслухаўся ён, але нічога не зразумеў. Прыгледзеўся лепш і ўбачыў шмат людзей, якія былі апрануты ў незнёмае вайсковае адзенне. Непадалёку пасвіліся коні. І здагадаўся ён, што гэта чужынцы прыйшлі таптаць яго зямлю. Мужыка заўважылі вайскоўцы і знакамі паказалі падысці да іх. Ён падышоў.

Гэта быў невялікі атрад французаў, якія ваявалі з рускай арміяй. Адзін з французаў на ламанай мове загадаў:

— Паслушай, чалавечка, нам трэба хутчэй дабрацца да сваіх. Перавядзі нас праз балота.

Мужык не ведаў гэтых мясцін ды і не хацеў даць ворагу магчымасць ваяваць супраць свайго народа. Ён падумаў-падумаў і кажа:

— Добра, правяду вас. Садзіцеся на коней і паедзем.

Усе ўсёліся на коней і рушылі. Але доўга не прыйшлося ехаць, бо коні з людзьмі пачалі правальвацца ў топкае балота. Пачалася паніка. Людзей і коней усё больш зацягвала ў балота. Чулася лаянка, ржанне коней. Не змаглі ворагі выбрацца з балота, так і загінулі ўсе. А мужык застаўся жывы, бо ён змог схавацца.

Пайшоў мужык зноў па свеце. Хадзіў і рассказваў, як загінулі ворагі, якія хацелі захапіць нашу зямлю. Але яму вельмі падабаліся тыя мясціны, дзе некалі яму прыйшлося быць. Ён успамінаў той сасновы бор, дзе

некалі начаваў. Ходзячы па вёсках, ён знайшоў сабе дзяўчыну, якая стала яго жонкай. Вярнуўся мужык у гэтых мясціны і пачаў будаваць хату. І сталі патроху сяліцца ў гэтых мясцінах людзі. А як назвалі сваё паселішча? Конны Бор. Бо тут сапраўды быў прыгожы бор з гонкіх меднаствольных сосен. А яшчэ таму, што непадалёку ў балоце загінула шмат коней французаў.

Казімірова

З дарогі відаць возера. Яно вялікае і маляўнічае. Берагі яго ніzkія, парослыя з аднаго боку лазняком, з другога відаць рослыя дрэвы. На возеры ўлетку растуць гарлачыкі, плаваюць дзікія качкі.

На беразе возера была невялічкая вёсачка, у якой жылі добрая і працавітая людзі. Гэтая вёска і зямля належалі вяльможнаму пану. Жыў ён недзе далёка, а наведваўся сюды толькі ўлетку.

Аднойчы з бацькам прыехаў сын Казімір, які вельмі любіў хадзіць на паляванне. У час аднаго палявання і вырашыўся лёс маладога паніча. На ўзгорачку каля возера ён сустрэў прыгажуню Натальку. Яны спадабаліся адзін аднаму і пакахаліся. Кожны раз сустракаліся на беразе возера, якое слухала іх размовы і радавалася іх каханню.

Паніч не захацеў ехаць з бацькам у горад, бо не жадаў развітвацца з дзяўчынай. На месцы сустрэчы са сваёй каханай ён вырашыў пабудаваць маёнтак. Хутка дом быў пабудаваны, і маладыя справілі вяселле.

З гэтай пары паніча ўжо не вабіла паляванне. Ён не жадаў пакідаць у адзіноце сваю прыгажуню, таму стаў займацца земляробствам.

Вакол свайго маёнтка пасадзіў ліпы, частка якіх яшчэ і сёння радуе людзей сваёй прыгажосцю. Улетку духмяны пах разносіцца далёка за ваколіцу. Далёка чуеца пчаліны гул.

Пражылі Казімір і Наталька доўга і шчасліва. Пан Казімір добра адносиўся да сваіх сялян. Так і жыла вёска з году ў год. Удзячны люд за дабрыню пана Казіміра назваў вёску Казімірова.

І сёння старыя ліпы ля возера напамінаюць вяскоўцам пра пана Казіміра.

Чорная Лужа

Было гэта ў тых часы, калі людзі верылі ў багоў. Як пойдзе дождж ці снег, то людзі казалі, што гэта багі ўспамінаюць пра іх існаванне.

І вось аднойчы выдалася вельмі дажджлівае лета. Дождж ліў і днём, і ноччу. І наліло столькі вады, што нельга было праісці па вуліцы. Сярод вёскі на дарозе была вельмі вялікая яма, якую людзі ленаваліся засыпаць. Гэтая яма запоўнілася да краёў вадой. Калі людзі ішлі ці ехалі куды-небудзь, то кожны раз спыняліся перад гэтай лужай. Але ўсё роўна не засыпалі яе. А яна была глыбокай, вада была чорная-чорная.

Аднойчы здарылася бяды. Як людзі казалі, гэта бог хадзеў праверыць, ці добрыя яны жыхары сваёй вёскі.

Ехалі да бацькоў у госці дзеці ноччу. Яны ехалі, не ведаючы пра гэту лужу, і зваліліся ў яе. Выбрацца з яе яны не змаглі, бо яна была глыбокай.

Раніцай усплылі на паверхню вады дзеци. Шмат год яшчэ казалі пра гэтае здарэнне. З таго ж часу людзі сталі называць вёску Чорная Лужа.

Сасно

На гары каля возера знаходзілася вялікая вёска. Каля вёскі раслі вялікі і стромкія сосны. Дрэвы былі гонкія і роўныя, як струны. Прыйяджалі за гэтымі соснамі з далёкіх краёў купцы. Сосны-прыгажуні ішлі на пабудову караблёў.

Аднойчы прыехалі купцы за соснамі, але вяскоўцы іх не прадалі. Чужакі разглазваліся, і пачалася бойка. Доўга змагаліся вяскоўцы з чужакамі, але чужакоў было больш, чым вяскоўцаў. Прыйезджыя перабілі вяскоўцаў, а дзяцей і жанчын забралі ў палон. Засталіся адны сосны на тым месцы, якія былі сведкамі жудасных падзеяў. Пазней людзі зноў пачалі сяліцца тут, а вёску сталі называць Сасно.

Васілёва

У адной вёсцы жылі дзве сям'і, якія вельмі сябраўвалі паміж сабой. Праз некаторы час у адной з іх нарадзілася дзяўчынка Алена, а ў другой — хлопец Васіль. З самага дзяцінства Алена з Васілем ніколі не расставаліся, заўсёды былі разам. Людзі ажно дзівіліся з іх моцнага сяброўства.

Прайшлі гады. Васіль закахаўся ў Алену. Яна таксама адказвала яму ўзаемнасцю. Бацькі былі вельмі рады, што іх дзеці любяць адвін аднаго. Усе ўжо пачалі рыхтавацца да вяселля.

Але аднойчы ў вёску прыехаў пан, і яму вельмі спадабалася Алена. І ён гвалтам павёз яе ў свой палац. Але Васіль не жадаў аддаваць сваю нявесту пану і паехаў за імі ўдагонку. Калі яны сустрэліся, Васіль пачаў гаварыць пану, што ён кахае Алену, а яна — яго. Пан паглядзеў ім у очы, і яму стала шкада маладых.

Тады ён сказаў:

— Забірай сваю нявесту, але калі ты будзеш яе зневажаць, то я такім добрым не буду.

Васіль і Алена справілі вяселле. Жылі яны доўга і шчасліва. Было ў іх шмат дзяцей і ўнукаў.

Вёску, дзе жылі Васіль і Алена, сталі называць Васілёва, як памяць аб моцным каҳанні.

Баркі

Даўным-даўно была вёска з назвай Баркі. А чаму яна мае такую назуву?

На тым месцы, дзе цяпер размяшчаецца вёска Баркі, раслі сосны і елкі. Расло ў гэтым бары шмат баравікоў з чорнымі шляпкамі. Раслі яны цэлымі сем'ямі. Бывала, як пойдзеш у гэты бор, то ледзь нясеш поўныя кашы грыбоў.

Прыходзілі за грыбамі людзі і з іншых вёсак. Калі яны ішлі ў гэты лес, то гаварылі, што ідуць у Баркі...

Нядружнае

Даўным-даўно вакол возера размяшчалася вёска. Людзі, якія тут жылі, былі вельмі дружнымі. Хадзілі адзін да аднаго ў госці, у працы таксама дапамагалі су седзям.

Аднойчы прыйшла ў вёску бяды. Хто сябраўаў, той пасварыўся. Кожны імкнуўся нечым адзін аднаму нашкодзіць. Толькі дзеци працягвалі сябраўаць. А каб бацькі не здагадаліся, яны хадзілі гуляць у лес. Усе дзеткі былі ветлівымі, ласкавымі, добрымі, пяшчотнымі. Яны ўсім неслі радасць і дабрыню.

Але аднойчы бацька Щіхана ўбачыў, як ён гуляе з

дзецьмі іншых сем'яў. Ён вельмі жорстка абышоўся са сваім сынам. Потым іншыя бацькі, даведаўшыся пра гэта, таксама пакаралі сваіх дзяцей. Яшчэ горш сталі сварыцца паміж сабой людзі, становіліся больш злымі і жорсткімі.

З таго часу гэтую вёску сталі называць Нядружнае. Гэтая назва захавалася і да сённяшняга часу.

Настасся Шышко

(12 гадоў, в. Германавічы Шаркаўшчынскага раёна
Віцебскай вобл.)

Язэп Драздовіч — выбітная асаба Беларусі

Мясцовасць, дзе я нарадзілася, жыву і хаджу ў школу, непасрэдна звязана з жыццём і дзейнасцю выдатнага беларускага мастака Язэпа Драздовіча. У маёй вёсцы Германавічы дзейнічае музей мастацтва і этнографіі імя Язэпа Драздовіча. Яго імем названа вуліца, на якой я живу. Язэп Драздовіч — гэта імя сёння ведаюць, напэўна ж, многія людзі Беларусі, якія цікавяцца мінукім сваёй краіны.

Язэп Нарцызавіч Драздовіч нарадзіўся 1 кастрычніка 1888 года ў засценку Пунькі, што на Дзісненшчыне, у шляхецкай сям'і. Сучаснікам быў вядомы як мастак, скульптар, разьбяр, пісьменнік, паэт, археолаг, фальклорыст, педагог-эндрунік. Мастацкую адукацыю атрымаў у Віленскай рысавальнай школе ў 1906—1910 гг., дзе яго настаўнікамі былі тагачасныя прафесары Трутнёў і Рыбакоў.

Восенню 1908 г. юнак пераступіў парог «Нашай нівы». Прынёс запіс пра клопаты земляробаў (апубліканы 20 кастрычніка 1908 г. пад псеўданімам Язэп Рагоза). Заказалі яму афармленне Беларускага календара на 1910 г. На календары быў змешчаны малюнак «Араты на полі», які ўзноўлены ў Захадній Беларусі на календары 1928 г.

Дзейнасць Драздовіча як этнографа багатая і разнастайная. Пра яе сведчаць сотні малюнкаў, жывапісныя і скульптурныя творы, аўтэнтычныя рэчы мастацкай культуры народа, што сабраў ён падчас навуковых экспедыцый, археалагічных раскопак. Вялікую цікавасць прадстаўляюць дакументальныя замалёўкі народных тыпаў, рэчаў мастацкай культуры, зробленых на Палессі, Наваградчыне, Дзісненшчыне.

Этнографічныя малюнкі аўтар часта дапаўняў апісаннямі, у якіх захоўваў мясцовую тэрміналогію, пазначаў дакладнае месца занаходжанне вырабу, даваў шмат іншых звестак, неабходных для навуковага аналізу і рэканструкцыі.

Найбольш малюнкаў прысвячана вёскам Пінскага павета. У вёсцы Сернікі Драздовіч намаляваў трох жанчын у традыцыйных галаўных уборах. Бадай толькі з пільнасцю фотааб'ектыва можна парашунаць дасціпнай уважлівы погляд мастака на палескіх жанчын у белым кужалі наміткі. Паводле партрэтных малюнкаў можна дакладна рэканструяваць спосаб завівання і аздаблення пінскай наміткі, уявіць харектэрны образ беларусак, што складваўся стагоддзямі.

Можна выдзеліць малюнкі мужчын і жанчын, зробленыя ва ўвесь рост, намаляваныя пяром і тушшу, — «Антося...», «Беларус-паляшук» і г. д.

Таксама вялікую цікавасць прадстаўляюць замалёўкі традыцыйных прыладаў працы сялян з каментарамі і тлумачэннямі.

Але лёс этнографічнай спадчыны Драздовіча няпросты. То е, што большая частка матэрыялаў знаходзіцца ў музеях і бібліятэках рэспублікі, вельмі цудоўна, але дрэнна то е, што яны раскіданыя па частках, а то і знішчаныя.

Жыццё і дзейнасць беларускага мастака Язэпа Драздовіча былі цесна звязаны з мястэчкам Германавічы. Сям'я яго пэўны час арандавала зямлю ў Лявонаўцах каля Германавіч. У 1919 г. Язэп Драздовіч заснаваў у Германавічах культурна-асветніцкае таварыства і бібліятэку. Документальны матэрыял аб гэтай дзейнасці Драздовіча знайшоў былы настаўнік Германавіцкай СШ К. А. Кожан. Ён з'яўляецца супрацоўнікам Германавіцкага музея мастацтва і этнографіі імя Язэпа Драздовіча. Пашукі прывялі яго ў Цэнтральны дзяржаўны архіў Каstryчніцкай рэвалюцыі і сацыялістычнага будаўніцтва БССР, дзе яму ўдалося знайсці пратакол устаноўчага сходу Германавіцкага культурна-асветнага таварыства «Заранка» ад 10 сакавіка 1919 г. У парадку гэтага сходу былі выбары членаў праўлення таварыства і рэвізійнай камісіі, выпрацоўка Статута таварыства, заснаванне бібліятэкі. З выстаўленых 16 кандыдатаў у члены праўлення таварыства было выбрана 11 чалавек. Язэп Драздовіч быў абрани старшынёй. Па яго прапанове таварыства назвалі «Заранкай». Выпрацоўку тэксту Статута таварыства «Заранка» Язэп Драздовіч узяў на сябе. Сход вырашыў заснаваць бібліятэку з ахвяраваных кніг і падтрымліваць яе на сродкі таварыства. Культурна-асветнае таварыства «Заранка» налічвала ў час свайго заснавання 110 членаў. Найбольш актыўнымі былі Іван Краснадубскі, Кандрацій Протас, Пётр і Аляксандр Ройныя, Іван і Марыя Янцэвічы, Іван Кожан і іншыя.

На пасяджэнні таварыства «Заранка» ад 30 сакавіка 1919 г. абмяркоўваліся пытанні аб прыняцці Статута таварыства, грамадскай пячаткі «Заранкі», аб пазашкольным выхаванні і адкрыцці вячэрніх курсаў для дарослых, аб пастаноўцы спектакля, арганізацыі

хору, ахвяраванні кніг у бібліятэку «Заранкі».

Сход прыняў выпрацаваныя Язэпам Драздовічам Статут і праграму культурна-асветніцкага таварыства, грамадскую пячатку з надпісам: «Германавіцкая кульптурасвета «Заранка» і адлюстраваннем пяціканцовых зоркі, ад якой разых одзіліся промні».

Сход пастанавіў заснаваць пры 1-й і 2-й Германавіцкіх школах вячэрнія курсы для дарослых, без розніцы полу і нацыянальнасці. Былі вызначаны дні заняткаў на курсах: аўторак, чацвер і нядзеля, ад 5 да 7 гадзін вечара. Заняткі па навучанню харавому спеву праводзіліся ў сераду і суботу ў той жа час. Першы спектакль рашылі паставіць на другі дзень Вялікадня. Усе члены таварыства павінны былі заклікаць грамадзян ахвяраваць для бібліятэкі «Заранкі» кнігі і часопісы. Язэп Драздовіч падарыў бібліятэцы 10 кніг.

Першыя крокі ў асветніцкай справе звязаны са спробай адкрыць школу. У яго дзённіку можна знайсці такія радкі: «У 1921 годзе ў вёсцы Сталіца залажыў беларускую школу. Ды праіснавала яна не больш як трох месяцы. Польскія ўлады закрылі яе як нелегальную. Шкадавалі больш і плакалі дзеци...» Чаму ж ён навучыў сваіх выхаванцаў? Як сведчаць яго ўласныя ўспаміны: «...акрамя чытання, лічэння ды пісання яны і рысавалі, і пиялі, і ў геаграфічных картах разбіраліся». Акрамя таго выкладаў у Віленскай, Наваградской, Радашковіцкай гімназіях, Лужкаўскай і Глыбоцкай школах.

Значнае месца ў творчасці Драздовіча займае мастацтва дываноў. Мастак ніколі не паўтараўся ў матывах, вобразах, кожны яго дыван па-свойму арыгінальны, у залежнасці ад таго, каму прызначаўся. На дыванах адлюстраваліся як прырода роднай Дзісенен-

шчыны, так і фантастычныя краявіды. На адных — раслінны ўзор, кветкі і травы. На другіх — жывёлы і птушкі. Любімы сюжэт мастака — жывёлы-музыкі. Вясёлыя зайчаняты граюць на цымбалах, мядзведзі — на скрыпках. Таксама ствараліся дываны з помнікамі старажытнай беларускай архітэктуры.

Спрабуе свае сілы і ў мелкай пластыцы. Стварыў скульптурны партрэт Ф. Скарыны, выразаў з дрэва фігуры Арханёла Міхаіла і іншых. Але найбольш яскрава гэта праявілася ў яго дарожных кіях. Кожны кій быў аздоблены разьбой, рознымі выявамі, чалавечымі галовамі, жывёлінамі. І ў гэтым занятак мастак укладае душу, бо не забываецца апісаць кожны свой адмыслова выражаны з той ці іншай пароды дрэва кій.

Менавіта ў графіцы праявіўся найбольш яскрава яго талент.

Язэп Драздовіч летам 1922 г. стварае невялікі альбом графікі. Аркушы называюцца паводле рачнога краявіду: «Дзісёнка ля Баяр», «Дзісёнка ля Сталіцы». Графічныя аркушы «Над Дзісёнкай» (1923 г.) тэматычна звязаны з серыяй 1922 г. Графічныя серыя «Пунькі» пачата ў 1922 г. і разгорнута ў цэлы шэраг аркушаў.

У тым, што ў Германавічах і ваколіцах культурнае жыццё бурліла, набірала сілу, безумоўна, заслуга Язэпа Драздовіча.

Як вядома, ён на адным месцы не затрымліваўся на доўгі час. Язэп Драздовіч адпраўляўся ў экспедыцыі па Беларусі, рабіў археалагічныя раскопкі. Летам 1927 г. пешшу абышоў ваколіцы Любчы, Шчорсаў, Міра, зрабіў з натуры замалёўкі помнікаў старажытнай архітэктуры.

З лета 1927 г. на працягу трох наступных гадоў стварыў серыю альбомаў, буйных графічных серый, помнікаў замкавага будаўніцтва Захадняй Беларусі. На іх адлюстраваны помнікі, старажытныя гарадзішчы, замкі Мір, Крэва, Гальшанскае гарадзішча і г. д. Эта не толькі адлюстраванне старажытных помнікаў, а яшчэ і спроба паказаць, што мы мелі ішто мы страцілі.

Пасля вандровак Язэп Драздовіч вяртаўся на родную Дзісеншчыну. Тут ён працаваў у Глыбоцкай павятовай школе, кіраваў драматычнымі гурткамі школьнікаў. А ў час канікулаў апрацоўваў матэрыялы слоўніка беларускай мовы для Акадэміі навук БССР. Язэп Драздовіч збіраў, вывучаў і запісваў народныя песні, прымаўкі, прыказкі. У бібліятэцы АН Беларусі захоўваюцца рукапісныя зборнікі Драздовіча «Народныя прыказкі Дзісеншчыны», «Народныя песні, сабраныя на Піншчыне, Дзісеншчыне і другіх мясцоўасцях». Вывучаў мастак у сваім краі і гарадзішчы, замкі (каля Сталіцы, Пашкоў, Паловіцы, Гарадца, Язна, Псуі і інш.). Апісанне іх знаходзіцца ў рукапісным зборніку «Дзісенская дагістарычная старына».

Пасля антыўрадавага выступлення на адным са сходаў Беларускай сялянска-работніцкай грамады Язэпа Драздовіча звольнілі з пасады настаўніка Глыбоцкай школы. У 1927—1930 гг. мастак працаваў настаўнікам малявання ў Навагрудскай і Радашковіцкай беларускіх гімназіях. З 1930 г., пасля закрыцця гэтых гімназій, ён жыў у Вільні без пастаяннай працы. Тут адна яго даўняя мара цалкам завалодала ім. Яна жыла ў яго душы з дзяцінства. Яшчэ падлёткам на начлезе з цікавасцю сачыў ён за сузор'ямі. Вельмі многа неразгаданага і таямнічага бачылася яму ў зорным небе.

У гады сваёй вучобы Язэп Драздовіч рассказваў маці пра нябесную сферу, намаляваную на скляпеннях Віленскай бібліятэкі, пра знакі планет. І тады маці сказала яму: «Вучыся і пазнавай нябесныя бегі. Светабудова — ці не найвялікшая гэта з таямніц?»

Праз шмат часу, у 1930 г., мастак паспяшаўся ў Віленскую бібліятэку, у скляпенні, што ўразілі яго ў юнацтве нябесной сферай, знакамі планет, партрэтамі старажытных вучоных. Язэп Драздовіч узяўся за вывучэнне літаратуры па астраноміі. Чытаў вельмі многа. Чым больш ён вывучаў навуковую літаратуру, тым мацнейшай рабілася яго вера аб пранікненні чалавека ў космас. Жыў тады мастак у прадмесці Вільні, у Ліпаўцы. Кожны дзень ён з радасцю чакаў новых сноў, у якіх пераносіўся на далёкія планеты, блукаў па нейкіх дзіўных краінах з загадковымі збудаваннямі, нябачанымі раслінамі і жывёламі. Раніцай Язэп Драздовіч запісваў усё ўбачанае ў сне ў сваім дзённіку. Адна з цікавейшых старонак гэтага дзённіка — фантастычныя сны. Усё, убачанае ў сне, здавалася яму рэальнасцю. Прыснёнае ён звяраў па фотаздымках, каб высветліць — «дзеля веды ў навуках», — дзе менавіта давялося пабываць. Не знайшоўши адпаведных мясцін, тлумачыў сваю няўдачу адсутнасцю якасных здымкаў. Сам Драздовіч не здзіўляўся ўбачанаму: «Балышыня візіяў маіх — гэта не твор фантазіі, а сапраўды дар яснавідства». Так паступова была напісаны фантастычная аповесьць «Жыццё на Месяцы». Драздовіч верыў, што хутка настане дзень, калі астрономія перастане займацца вызначэннямі адлегласцей і мас суседніх планет, «займецца іх фізічным складам, геаграфічнымі ўласцівасцямі іх паверхняў, іхнай кліматалогіяй і метэаралогіяй, памкнецца ў таямніцы іх жыццёвай арганізацыі і на-

астатку пяройдзе да пытанняў аб іх насельніках».

Вясной і летам 1931 г. Язэп Драздовіч напісаў шэраг карцін на касмічныя тэмы: «Падкружнікавы краявід на планете Сатурн», «Астранамічная абсерваторыя на брылявіку», «Космаполіс», «Сатурнянка» і іншыя. У канцы 1931 г. мастак выдаў у Вільні брашуру «Нябесныя берагі», у якой на падставе скрупулёзных падлікаў імкнуўся высветліць пытанні, звязаныя з вярчэннем зямлі. Асобна спыніўся на абручах Сатурна, які лічыў самай цікавай планетай Сусвету. Зімой 1931—1932 гг. Драздовіч напісаў «Гармонію планет сонечнай сістэмы». Рукапіс адаслаў у Акадэмію навук БССР. Гэтую працу Драздовіч лічыў найбольшым здабыткам усяго свайго жыцця.

Цяжка жылося мастаку без пастаяннай працы. У сваім дзённіку 1 студзеня 1933 г. ён запісаў: «А працы на хлеб ніадкуль нідзе не чуваць. Сам не ведаю, як жыць, што далей будзе. Пагода хмарная, акно нізкае, у хаце цёмана і цесна. Думаў узыцца за маляванне, ды немагчыма. Дзень каротак, ды і той нельга выкарыстаць». Але і ў гэты цяжкі час мастак не адмовіўся ад сваіх іншапланетных «падарожжаў». Пісаў усё новыя раздзелы фантастычных аповесцей: «З жыцця на Месяцы», «Трывеж», «Арыаполь», «Краіна дымнага неба».

У пачатку 1934 г. Язэп Драздовіч апынуўся зноў на роднай Дзісненшчыне. Часта бываў у свайго сябра, паэта Янкі Пачопкі ў Летніках. Драздовіч ведаў, што многія глядзяць на яго як на дзівака, які гаварыў не па-польску, а на «мужыцкай» мове. Нават Міхась Машара спрабаваў высмеяць лунанне Драздовіча ў бязмежжы Сусвету, бачыў у гэтым марнатаўства таленту мастака. А Янка Пачопка, наадварот, глядзеў на захапленне Драздовіча ко смасам спагадна, з вялікай

надзеяй. Адчуваючы яго падтрымку, Драздовіч стварыў новыя карціны на касмічныя тэмы: «Луніды», «Жыщё на Марсе», «Жыщё на Сатурне», «Аргентонія».

Аргентонія па ўяўленнях Драздовіча — гэта стратэгічна ўмацаваны горад-крэпасць месячан непадалёку ад серабрыстага цырку «Капернік». У гэтай карціне мастак увасобіў сваю мару аб будучыні, аб сацыяльным ладзе, дзе будзе прастор для творчасці чалавека.

У 1935 г. у тых жа Летніках, на кватэры Янкі Пачопкі, Драздовіч напісаў касмічныя палотны «Піянеры Зямлі на Месяцы», «Каналы Марса».

Мастак хадзіў па Дзісненшчыне, ад вёскі да вёскі, з хутара на хутар, аблінаючы панскія двары і сядзібы асаднікаў. Хадзіў, каб зарабіць на хлеб, на жыщё. Жнівень і верасень 1935 г. правёў пад Шаркаўшчынай. Агледзеў старасветчыну — пабываў у Пілацкім бары, каля Новага Пагоста. Раўнінная мясцовасць пад Шаркаўшчынай навявалася сум на мастака. Ён прывык да ўзгорковых мясцін. Пасля вандровак пад Новы і Стары Пагост мастак адправіўся ў Германавічы. Напісаў некалькі пейзажаў: «Ноч над возерам», «Зіма», «Германаўская роўнядзь», «Зіма ў вёсцы». У Германавічах затрымаўся нядоўга. Выбраўся ў Летнікі, дзе ўсталяваўся на кватэру. Схадзіў да брата ў Юркава, забраў фарбы, а па дарозе назад, пераходзячы ў брод раку Лучайку, застудзіў ногі. Тыдні са два не знаходзіў месца ад болю. Каб не турбаваць Янку Пачопку, сышоў у Наваполле да Янцэвічаў. Лячыўся на гарачай печы і крапівай-жыгуцай. Першы раз моцна задумаўся над там, што без здароўя, без уласнай хаты можна зусім загінуць. «Захварэць — гэта значыць адкінуць усюку працу і злегчы ў пасцель, але дзе, у чию і на якія сродкі?» Калі поправіўся ў канцы

верасня 1935 г., то пайшоў працаваць у бок Красоўшчыны. Ішоў праз Германавічы. Тут быў кірмаш (па панядзелках). Лён урадзіў, і сяляне хацелі яго прадаць. Купцы скучылі яго па малой цане. Бачачы гэта, мастак з жалем думаў, што сяляне не ўмеюць гуртавацца ў кааператыв, каб разам бараніцца ад беднасці, ад розных перакупшчыкаў, махляроў.

Цяжка было Язэпу Драздовічу ў гэтыя гады. У сваёй аўтабіографіі ён пісаў: «Жыву з мастака-дэкаратыўнай працы ў знаёмых сялян па запросінах на даму ў якасці госця за малазначную аплату, абы фарбы аплаціліся і голаму не хадзіць. А для радні, сваякоў і даўнейшых знаёмых, бацькі якіх зналі маіх бацькоў, — нават і зусім бясплатна, за адны ўгосціны».

Нягледзячы на цяжкія ўмовы жыцця, Драздовіч быў аптымістам. Зусім абнасіўся, спадзяваўся на Беларускі музей у Вільні, яшчэ раней адвёз туды разьбяныя партрэты Міхася Машары, Янкі Пачопкі. Але пра плату нічога не было чуваць. Дырэктар музея скардзіўся, што музей ледзь трывае.

Ішлі гады, і мастак усё часцей задумваўся над сваім лёсам. Успаміналася пражытае. Маладосць праішла ў салдатах, сем гадоў адслужыў цару. А потым пайшлі гады поўнай неўсталіванасці, беднасці. Жаніща як бы і не было калі. Але мастак не лічыў, што ўсё марным было ў яго жыцці. Вось як аб гэтым піша Арсеній Ліс у кнізе «Вечны вандроўнік»: «Праўда, рэдка ўдавалася прарвацца да нечага такога, ад чаго ўвесь загараўся. Але, здаралася, і над дываном сэрца займалася радасцю, калі з-пад рукі паўставала хараство, суладдзе кулераў і ліній. Звычайна аддаваў на южны з іх дні трыв працы. Спачатку накідваў контурам пейзаж. Яно быццам і нельга было без традыцыйнай экзотыкі. Але адмовіўся ад яе. Пераносіў на палатно штосьці і з ба-

чанага наўкол. Яшчэ сёе-тое падказвала ўяўленне. Малываў старое гарадзішча, замак над возерам, стары млын, бачаны на Дзісненскай дарозе. На іншых яго дыванах дзяды-цымбалісты на лясной паляне самазабыўна ігралі нешта велічна-журботнае, можа, кантату пра адважных і мудрых палачан, пра далёкіх продкаў...»

У аднастайным жыцці найболыш запаміналіся святы. Найлепей святавалася мастаку ў Летніках, у хаце Пачопкі. Ці на Новы год, ці на Вялікдзень спяшаўся Драздовіч у Летнікі. Новы 1936 год сустрэкалі разам з Mixасём Машарам. Чыталі старыя рукапісы Янкі Пачопкі, пісаныя ў часы Грамады ў Вільні. Машара на гэты раз не прыдзіраўся да мастака за яго захапленне космасам. Але святы хутка канчаліся. Ішлі будзённыя дні. Даводзілася часта перабірацца са сваімі мастакоўскімі прыладамі з адной вёскі ў другую. Папкі, Баяршчына, Ліпаўка, Гуркаўскія хутары — дзе толькі не прыходзілася працаўць. Вось праца на хутары Кляноўскіх пад Шаркаўшчынай. «Прыгожыя мясцінкі, ды без вады», — уздыхае мастак па рэчцы свайго дзяцінства Мнюце, якую ласкава называе Мнюцічай. Тутэйшую рэчку Янку і блізка не можна парашаць з крыштальнымі водамі Мнюты.

Ішлі дні, месяцы. Наступіў 1937 год. Мастак працягваў вандроўнае жыццё. Усё далей і глыбей удаваўся ў розныя куткі Дзісненшчыны, выхадзіў за яе межы. Аб сваім вандроўным жыцці ў 30-я гады Язэп Драздовіч пісаў у адным са сваіх вершаў:

Я з вечна вандроўных,
бяздомных людзей,
што ўласнага куту не маюць,
што не маюць сям'i,
ні жон, ні дзяцей,

сіратліва сябе адчуваюць.
Адчуваюць ся бе сіратой,
ні каня, ні машыны не знаюць,
па дарогах брыдуць пехатой,
з хатулём на плячах кавіняюць.

Жыхар вёскі Шкунцікі В. У. Рабіза добра ведаў Язэпа Драздовіча: «Мы лічылі яго пералётнай птушкай. Прыйдзе, пабудзе з намі на беларускіх вечарынах, раскажа аб сваіх задумах, творах, а потым — зноў у вандроўку па Беларусі. Перад вайной моладзь нашай акругі любіла збірацца на хутары ў Янцэвічай. Гэта было вельмі прыгожае месца за невялікім ляском амаль каля самага вусця ракі Мнюты. Тут праходзілі вечарыны, на якіх моладзь чыгала вершы любімых беларускіх паэтаў, спявала забароненая песні. Прыйодзіў сюды і Язэп Драздовіч».

У каstryчніку 1938 г. Язэп Драздовіч сустрэў сваё 50-годдзе ў маленъкай хатцы на Пушкавічах, непадалёк Лужкоў, у сям'і пляменніка Уладзіслава. Міжволі нахлынулі ўспаміны, думкі аб перажытым. Мастак рашыў запісаць то е-сёе. З-пад пяра выходитзілі аўтабіографічныя нататкі.

Вельмі добра раскрывае багаты ўнутраны свет Драздовіча ягоны дзённік, дзе, напрыклад, запісаны тыя правілы, па якіх мастак сам жыў і якія раіў іншым:

«— не кажы, што я мудрэй за ўсіх, не кажы, што я й дурней за ўсіх...

— не кажы, што я самы шчаслівы, не кажы, што й самы нешчаслівы...

— не цвярдзі ніколі таго, чаго цвёрда, пэўна не ведаеш...

— не абніжайся, не павышайся...

— не кажы, што красіў, не кажы, што й брыдкі...

— не хваліся ані тым, што ты багат, ані тым, што бедзен...

— не цьвярдзі таго, за што ты не можаш прысягнуць у імя чыстаты свайго сумлення».

Як проста, здавалася б, прытрымлівацца такіх правілаў і не кідацца ў крайнасці, быць самім сабой.

Калі думаеш аб шматгранным таленце гэтага чалавека, не перастае ўражваць ягоны складаны лёс, лёс мастака, які вымушаны быў дзеля кавалка хлеба прamerваць у немаладым ужо ўзросце далёкія і доўгія кіламетры.

На жаль, Язэп Драздовіч не дажыў да пачатку касмічнай эры. Мучыла застарэлая язва, набытая ў вечных вандруках. Цяжка захварэў на вочы. Гэта перашкаджала яму займацца жывапісам і чытаць кнігі.

Памёр Язэп Драздовіч у 1954 г. У народзе засталіся добрыя ўспаміны пра Язэпа Драздовіча. У гэтым можна пераканацца, калі пагутарыць са старэйшымі жыхарамі Германавіч, Сталіцы, Ляскова, Шкунцікаў, Пашкоў і другіх вёсак нашага раёна.

24 красавіка 1992 г. быў адкрыты Музей мастацтва і этнографіі імя Язэпа Драздовіча ў вёсцы Германавічы Шаркаўшчынскага раёна Віцебскай вобласці.

Экспанаты для музея сабраны русплівай працай былой настаўніцы Германавіцкай сярэдняй школы А. Э. Райчонак і вучняй. На адкрыцці музея прыехалі вучоныя, мастакі, пісьменнікі з Мінска, Гродна, Віцебска, Полацка, краязнаўцы з Глыбокага, Браслава, Міёра.

Нездарма тут адчынілі музей, што носіць яго імя, бо ў гісторыі мястэчка Драздовіч пакінуў значны след.

18 кастрычніка 1995 г. упраўленнем юстыцыі Віцебскага аблвыканкама зарэгістравана грамадскае аўяднанне — «Культурна-асветніцкі цэнтр імя Язэпа

Драздовіча» ў Германавічах. Асноўныя мэты цэнтру: падгрымка развіцця культуры, краязнаўства, навуковых даследаванняў, звязаных з гісторыяй і культурай рэгіёна.

Зараз кожны год праводзяцца мастацкія пленэры, прысвячаныя памяці выдатнага мастака Язэпа Драздовіча.

У Германавіцкім музеі знаходзіцца скульптура І. Голубева «Вечны вандроўнік». У нечым падобная на яе стаіць і ў Мінску, у Траецкім прадмесці.

Аб творчасці і жыщчовым шляху мастака створаны цэлы шэраг відэафільмаў.

Юлія Клімовіч
(12 гадоў, г. Пінск)

Карані маёй сям'і знах одзяцца ў горадзе Лунінец, дзе нарадзілася і я. Пасля бацькоў перавялі на працу ў называе мы сталіцай Палесся Пінск, дзе я пайшла ў школу. Мае аднакласнікі іншы раз зняважліва адгукаліся аб маёй малой радзіме, маўляў, суцэльнае балота — ні значных для гісторыі Беларусі падзеяй, ні зноў жа вядомых далёка за межамі краю адметных асоў.

Мне не было чаго супрацьпаставіць сябрам, таму што сапраўды на працягу больш за 400 гадоў Лунінец быў маленькай вёсачкай, якая адасобілася ад сяла Вялікі Лунін і ў назве захавала свой невялікі памер (першапачаткова так і называлася — Малы Лунін). Вядомасці Лунінец дасягнуў толькі пасля 1884 года, калі тут была пабудавана чыгунка. Летасць у гонар гэтай падзеі каля чыгуначнага вакзала станцыі Лунінец быў адкрыты памятны знак — паравозік і даты адкрыцця чатырох напрамкаў рухаў. Адначасова вялікі камень каля адміністрацыйнага будынка мясцовай улады быў упрыгожаны выявай герба горада Лунінец з указаннем першага прыгадвання паселішча ў гістарычных летапісах — 1449 год. З геральдyczных сімвалau маю ўвагу прыцягнула кветачка (ёсць яшчэ карона і крыж, утвораны стрэламі), якая нагадвае лілію. Бацькі растлумачылі, што гэта ўвасабленне Лабелі Дортмана — рэліктавай расліны, якая расце ў возеры Белае. Добра ведаю гэта месца, таму што наша сям'я любіць там адпачываць. Зусім жа ўзруша на была, калі даведалася, што гэта водарасць занесена ў спіс прыроды ахоўных аб'ектаў не толькі нашай краіны, але і

Еўрапейскага Саюза.

Цяпер маю звесткі, каб абвергнуць знявагу да Лунінца равеснікаў-пінчан. Дзякуючы кветцы, якая адлюстравана на гербе, наш край уяўляе кашто ўнасць для Еўропы. А на зімовых канікулах, якія я праводзіла ў бабулі з дзядулем у Лунінцы, у раённай газеце прачытала паэму пра Белае возера, якая так нагадала вядомую біблейскую легенду. Абавязкова выву чу яе на памяць, таму што мясцовая патока напісала прыгожа і лёгка для запамінання. Але спачатку спрабую расказаць легенду сваімі словамі.

Душа Лунінца — такая ж светлая і чистая, як вада ў возеры Белым.

Белае возера, што размешчана недалёка ад Лунінца, называюць жамчу жынай нашага краю. Чысціня яго вады ўражвае кожнага, хто наведвае гэты запаветны куток. Але сумная легенда распавядае, што гэта не вада, а слёзы прыгожай дзячыны, якой лёс наканаў нарадзіцца беднай у багатым горадзе...

* * *

Тут сапраўды былі пышныя палацы, дыхтоўныя храмы, дарагія ўбранні, пародзістыя коñі, смачныя віно і ежа. Нездарма ганарлівия жыхары называлі горад Шчаслівым. Але яны не ведалі сапраўднага шчасця, таму што былі сквапнымі, жорсткімі, чэрствымі людзі. Да статак і дабрабыт сябруюць з такімі людзьмі, а шчасце, быццам палахлівая птушка, адлятае ад іх. Ды і навошта ім шчасце, калі яны не ведаюць, што гэта такоё? Усё жыццё сваё жыхары дзіўнага горада прысвячалі нажыве. Горад наведвалі толькі вельмі багатыя людзі. Мясцовыя майстры прапаноўвалі вялікі выбор добрых тавараў, і купцы з іншых краін вымушаны былі набываць іх, хаця і занадта дорага ацэньвалася ўсё ў горадзе Шчаслівым.

Аднойчы на вуліцах горада з'явіўся стары жабрак. Стары заходзіў у кожны дом, спыняў кожнага сустрэчнага. Не, ён не збіраў міласціну, ён толькі прасіў глыток вады, бо, прайшоўшы доўгі шлях, вельмі стаміўся і паміраў ад смагі. Але, бясстрасна глядзячы ў очы пакутуючага чалавека, у непараузменні паціскалі плячыма багатыя людзі. Хіба хто тут даў ваду так проста? Усё каштуете грошай.

Апоўдні без сіл упаў стары ля нечай высокай брамы, і гаспадар напусціў на яго сабак. Зло сна кінулася яны на няшчаснага, і, напэўна, давялося б у той дзень старому развітацца з жыщцём, каб нечакана не прыйшла дапамога. Маладзенькае дзяўчына кінулася да яго і, убачыўшы яе, свіснуў гаспадар, адклікаючы сабак.

Стары хацеў аддзячыць сваю юную выратавальніцу, але су праць волі з яго вуснаў вырвалася толькі хрыплае: «Піць...»

У бедным пакойчыку, што амаль прыляпіўся да хлява сабачага гаспадара, жыла дзяўчына. Жытло яе так не стасавалася з бацьцем іншых жыхароў горада Шчаслівага! Сюды прывяла яна старога жабрака, тут напаіла яго, накарміла, гасцінна прапанавала пераначаваць. У адказ пачула:

— Дзякую, міная, за ласку, але шлях мой далёкі, і трэба мне яшчэ да заходу сонца пакінуць ваш горад.

— Даруй жа мне, дзядуля, што нічога, акрамя хлеба, не могу даць табе ў дарогу. Сам бачыш, як жыву, бедная парабчанка.

І, глядзячы на ціхую і добрую дзяўчыну, сказаў ледзь чутна стары:

— Як жа імя тваё, міая?

— Бярозай клічуць.

— Прыгожае імя, але нейкае не чалавече. Што ж ты, дзяўчынка, у царкве не хрышчана, у купель не акунута?

— Сірата я, дзядуля. Ні бацькі, ні маці не ведаю. Людзі пад бяро зай знайшлі — Бяро зай і назвалі. Грошай жа заплаціць папу за хрэсьбіны мае не было каму.

До ўга маўчай стары, а потым сказаў:

— Ну, нічога, міная. Быць хрышчаным — яшчэ не значыць быць добрым чалавекам. Бачыў я шмат усяго ў жыцці сваім, але такіх прагненых ды злосных хрысціян, як вашы, сустракаю ўпершыню. За бяздушинаць іх чакае адпаведнае пакаранне. Але цябе, Бяро зая, я вызвалю ад гэтага. На ранішняй зорцы пакінеш ты го рад. Выйдзеш з Усходняй брамы, насустроч сонцу, і будзеш ісці, пакуль не пабачыш мяне. Я прыпыніся і пачакаю цябе, каб звесці адсюль далёка, у тая землі, дзе вечнае лета, дзе спявашыць райскія птушкі і жывуць адны толькі праведнікі. Але сцеражыся на шляху сваім азірацца назад, бо здарыцца бядя...

Калі дзяўчына апамяталася, старога ўжо не было. Як пайшоў ён, Бяро за і не заўважыла.

«Дзіўны чалавек, — падумала яна. — Кліча кудысьці ў чужыя землі. Навошта пайду я? Каму я патрэбна?»

З такім і думкам і клалася яна спаць. Але сон не ішоў, і ўпершыню здалось я Бяро зе няўтульным, цесным яе жытло, брыдкім — яе становішча пакорней рабыні злоснага гаспадара. Раніцай яна ўжо не сумнявалася, што пойдзе за дзіўным старым, куды б ён ні паклікаў яе.

Дзяўчына ціха ўстала з ложка, а бвяла апошнім позіркам маленькі пакойчык, што замяняў ёй шмат гадоў дом, і, не азіраючыся назад, пайшла праз багаты двор гаспадара. Сабакі зарычалі, але не кранулі яе. Ішла праз увесь сонны горад.

Бяро зая падышла да Усходняй брамы. Вартавыя салодка спалі, і ніхто не аклікнуў дзяўчыну. Яна ішла насустроч сонцу, што павольна ўзыходіла над далёкімі ўзгоркамі, і ціха ўсміхалася. Жыццё новае, прыгожае,

радаснае чакала яе.

Далёка на ўзвышы заўважыла Бяроза ўчарашняга свайго госця, які чакаў яе. Узыходзячэ сонца кідала дзіўны свет на ўсю постаць старога, і ад гэтага ён здаваўся быццам асветлены незвычайнім ззяннем. Дзяўчына паскорыла крок, але раптам пачула страшэнны шум, нібы за яе спінаю раскалолася неба. Затрэслася зямля, і адтуль, дзе знаходзіўся горад Щаслівы, пачуліся крыкі і енк. Бяроза спынілася. Заўважыўшы гэта, занепакоіўся стары:

— Толькі не азірайся!

Але ці то голас яго быў заглушаны грукатам нябесным і падземным, ці праста гэтак было прадвызначана лёсам, непапраўнае здарылася. Азірнулася Бяроза і ўбачыла, як бушуючы, пенячыся, з неба на яе горад падае вада; як зямля под гэтай цяжкасцю асядае, ствараючы для вады катлаван; як на месцы горада ўзнікае глыбо кае возера.

Тут сілы сталі пакідаць яе. Цела застыла і выцягнулася, кроў застыла, а ногі праразлі каранямі ў зямлю. І ператварылася дзяўчына Бяроза ў дрэва бярозу, і схіліла галіны свае над возерам. Не хаваючы слёз, наблізіўся да яе стары.

— Чаму ж ты не паслухала мяне, мілая? — спытаў ён, да крануўшыся рукою да шурпатаага бярозавага ствала. — Стой цяпнер побач з горадам сваім, прыгожае моцнае дрэва. Аплаквай, душа горада, тых, хто ніколі ні па кім не плакаў; сумуй аб тых, хто ніколі ні па кім не сумаваў. Ты пражывеш вельмі доўга, бо я прызначаю табе тэрмін — тысячу гадоў. За гэты час слязьмі сваімі павінна ты выкупіць цяжкі грэх горада. Тады знікне возера, тады скончыцца тэрмін пакарання...

Старыя людзі з навакольных вёсак яшчэ памятаюць

велізарную мочнью бярозу, адзінью ля возера Белага. Мабыць, сапраўды ад яе слёз вада ў возеры стала светла-празрыстай? Шкада толькі: ніколі ўжо не збудзеца прадказанне дзіўнага жабрака, ніколі ніхто не ўбачыць больш горад Шчаслівы, які выйшаў з вод азёрных. Знайшоўся злы чалавек, які ссек прыгожае дрэва на дровы. Кажуць, замест светлага бярозавага соку на ствале ссечанага дрэва выступіла кроў...

Легенда на гэтым заканчваецца. Але прыгаданая кроў вымушае расказаць аб працягу падання ў недалёкай рэальнасці.

* * *

У пачатку ХХ стагоддзя на беразе Белага возера была ўзведзена вёска. Яна так і называлася: Белае Возера. Але нядоўга жылі людзі ў прыгожым лясным наваколлі, адкуль да бліжэйшага касцёла — у сяле Лунін — трэба было ісці сем кіламетраў. Пасля ўз'яднання ў верасні 1939 года частку жыхароў — пераважна заможных палякаў — вывезлі на Поўнач.

А з пачаткам Вялікай Айчыннай вайны, калі разгарнуўся партызанскі рух, тут знаходзілі сабе прытулак многія лясныя мсціўцы. За гэта фашисты спалілі вёску Белае Возера. Гэта адбылося 19 студзеня 1944 года. Жыхары, якім пашчасціла выратавацца, дачакаліся вызвалення ў навакольных паселішчах, а пасля вайны выехалі ў Польшчу. Не было каму расказаць пра трагедыю Белага Возера. Вось чаму аб ёй німа нават прыгадвання на сумнавядомых могілках вёсак у мемарыяльным комплексе Хатынь.

Але спрэядлівасць была адноўлена праз пяцьдзесят год. Тут узведзены по мнік, які спалучае два сімвалы: крыж

— у памяць аб знішчаных жыхарах Белага Возера і чырвоную зорку. Яна ўвекавечыла імёны партызан, якія, па архіўных звестках, загінулі і былі пахаваны паблізу вёскі. Аб гэтым рассказываецца ў кнізе «Памяць. Лунінецкі раён», якая выдадзена ў 1995 годзе.

Штогод каля помніка адбываюцца мітынгі, на якіх жалобныя службы праводзяць каталіцкі ксёндз і праваслаўны святар. Сюды прыязджаюць з Польшчы людзі, у якіх месцам нараджэння ўказаны вёска Белае Возера, і прыходзяць ветэраны вайны, якія шануюць памяць братоў па зброі.

Сімвал памяці — крыж — прасечаны ў бетоне своеасаблівым акенцам, скрозь які людзі бачаць у караліх высокіх соснаў авальнае люстэрка возера Белае з чыстай і празрыстай, нібы слёзы ахвяр несправядлівасцей рознага часу, вадой...

Іван Саўчук

(13 гадоў, г. п. Краснасельскі Віцебскай вобласці
Гродзенскай вобл.)

Я далёка ад дому,
Чакаю лістоў,
Хоць самому не верыща ў неспадяванае.

M. Лужанін

Вось я пакінуў родную старонку, з намерам пабачыць іншую краіну, іншых людзей, іншыя традыцыі. Сэрца прагнє нечага новага і незнамага. І тут — Балгaryя! Калі я даведаўся, што паеду ў гэту сонечную краіну, то не мог стрымаць радасці. Я лічыў дні, гадзіны, хвіліны, каб толькі хутчэй на мора!

І вось нарэшце прыйшоў гэты дзень! Нас з групай дзяцей высадзілі ў Балчыку. Першае, што мяне ўразіла, — гэта мора. Раней я яго не бачыў, толькі па тэлевізоры, але і тады яно здавалася мне цудоўным. А цяпер я стаю перад чыстай вадою, хвалі якой абмываюць мне ногі, гляджу ўдалечыню, і на душы робіцца ціха, спакойна. Здаецца, стаяў бы так цэльымі днямі і любаваўся б прыгажосцю воднай стыхіі. На пачатку майго праўдання ў Балгарыі я так захапіўся разнастайнасцю прыроды гэтай краіны, што нават не ўспамінаўсваю родную старонку. А потым на мяне нахлынуў нейкі смутак: мне вельмі хацелася пабачыць сваю сям'ю, сваякоў, сваю Беларусь.

Вось некалькі запісаў з майго дзённіка.

Дзень сёмы. Сёння мне патэлефанавала з Беларусі мама. Я не мог гаварыць, бо слёзы каціліся з вачэй. Я вельмі сумую па сваёй сям'і.

Дзень дзеяты. Мы з маці новымі сябрамі збіралі

каменъчыкі на беразе мора. Раптам хваляй на бераг выкінула рыбку. Я падняў яе і, колькі было моцы, закінуў зноў у ваду. Адразу ўспомнілася вёска Подрась, дзядуля, рэчка Рось, дзе кожнага лета вудзіў рыбу, калі быў маленькі — з дзядулем, падрос трохі — сам ці з сябрамі. Яктым цяпер без мяне дзед?

Ура! Апошні дзень! Заўтра едзем дадому. Здаецца, цэлую вечнасць не бачыў бацькоў, сястрычку, бабулю з дзядулем, вёску, дзе бегаў басанож, вуліцу Рабінавую, дзе, праўда, як сірацінка, расце толькі адна рабінка.

І вось я еду. Здаецца, што аўтобус паўзе як чарапаха. Меў бы крылы, выпырхнуўбы з акна і паляцеўбы, як птушка, каб хутчэй быць дома. Вось за акном засвяціліся вокны дзядулевай вёскі. Мне ўспомніліся радкі з верша Уладзіміра Карызны:

Вокны засвяціліся крынічкам,
І ступіў я ціха на парог:
Вось яна — хацінавялікая,
Што была відаць з усіх дарог!
Дарагое, роднае, адзінае,
Сэрцам тут заўсёды мы жывём.
Нездарма маленькаю радзімаю
Дом, дзе нарадзіліся, завём!

Удалечыні паказаліся завадскія трубы — мой дарагі пасёлак Краснасельскі. Як ты мне мілы сэрцу! Якое ўсё роднае, знаёмае, блізкае. Толькі пабыўшы далёка ў свеце, зразумеў, наколькі прырос сэрцам, душою да гэтых мясцін...

З кожнага падарожжа бярэш дlia сябе нейкі ўрок. З гэтага я зрабіў вывад, што куды б ні пайшоў, заўсёды застаюся пад бусліным крылом Беларусі.

Аляксандра Стравойтава
(13 гадоў, г. Мінск)

Марына Горка

Нарадзілася я ў самы Дамавік. І адчуваю гэта па жыцці што дня: люблю пажар таваць. Але адночы было мне не да жар таў. Не, я не ўбачыла да мавіка, затое пазнаёмілася з ягонай жонкаю — Кікімарай!

Прыехала я неяк улетку да дзеда з прабабуля ў Мар'ину Горку — так усе называюць гэтае мястэчка. Так заўсёды казала і я. Быў ціх і ліпеньскі вечар, пярэдадзень Купалля. Павячэрнішы, мае пайшлі на прызбу, пагаманіць з суседзямі, ну а я засталася сядзець пры стале. Слухала цвыркун ады млява пазірала праз шыбу на першыя зоркі. Раптам я пачула нейкае шамаценне ў запечку — нібыта хтось ніткі матае. Азірнулася — і ўжо не памятаю, як жывой засталася: ля печы сядзела нейкая чужая бабка і сапраўды круціла кудзелю! Я моцна напужалася, таму доўга не магла нічога сказаць, але, нарэшце, спытала: «Ты хто?»

Бабка ўзняла галаву, бліснула вочкамі-пацеркамі і адказала рыплівым галаском:

— Кікімар а.

— Сапраўдная кікімар а? Вы ж толькі ў мульціках бываеце! Ну не ведаю...

Тут бабка раздражнёна перапыніла мяне:

— А што вы ўвогуле пра нас ведаеце? Забыўчыкі! Я не заўжды была кікімарай, калісьці мяне клікалі Мара — ах оўніца жанчыні дзяцей! Гэта мне маліліся твае продкі

ў шырокім гаі, каб дабру паспрыяла, каб ад ліха засцерагла. Прыносілі на маё капішча, марай парослае, пачастункі — ладзілі трывны ды скокі, шанавалі сваю Мару ды Марыну Горку! А потым што? Спачатку зрабілі Марэнай — багінняй смерці; потым князёўнай Мар'яй, якая юнуха кахала, а як то й у жаўнерах загінуў (разлу чыў іх пан-бацька), — на горцы ўдавілася; а тады ўжо і кікімай — у дамавічыхі запісалі! Вось і сяджу цяпер тут, у запечку. А мяне Мара клічуць! І Горка мая — Марына! — прамо віла бабка голасам, поўным даюру і крыўды. Мне нават зрабілася яе шкода.

— Дык вось як мястэчка наша называецца — Марына Горка! Больш ніколі не назаву яго Мар'іна. Але ж, чакай, чакай... А як жа легенда пра цудадзейны абраз Багародзіцы, пра царкву ў яе гонар? Мая прабабуля распавядала, калі была яна маленькая, той абраз шмат каму дапамог, а пасля царкву падарвалі і ён знік.

— Было тако е. Колісъ даўно ехаў паўз Горку святар, ды не спадабалася яму наша трывна. Асвяціў ён Галоўны камень вадою — той і праваліўся пад зямлю, разбіўши Горачку маю напалам. Але ў тую ноч я прыйшла да святара ў мірах і сказала: «Як разбіў ты маё сэрца, так і тваё разбітым будзе». Вось і падарвалі ягоны храм. За ўсё трэба плаціць.

— Напэўна, ты праўду гаворыш. Я веру табе.

— А я ў цябе веру. Калі ты так гаворыш, калі так блішчаць вачаняткі — значыць, ты ўсё зразумела. І я ўзнагароджу цябе за гэта. Нездарма ж Мара — дзіцячая багіньяка, — так сказала і знікла.

Нікому з дарослых я не казала пра гэтую сустрэчу. А вось май сяброўкам — так. На жаль, яны паверылі мне толькі тады, калі ў разломе Гары я знайшла бронзавую фігурку Мары. Тады ўжо мы разам апантана капалі забытых скарбы, гулялі пад шатамі старых лістоўніц ды

вязаў, марылі знайсці падземны ход, які вёў ад юлішнай графскай сядзібы да храма, спрачаліся, ці сапраўды было ў графской сажалцы драўлянае дно, што ўздымалася на ланцугах. І ўесь гэты час я адчувала прысутнасць Мары.

Лета прамільгнула, як адзін дзень, поўны смеху. Прывез аўшы ў горад, я найперш завітала ў сеціва, каб спраўдзіць усю інфармацыю, пачутую ад мясцовых пра Марыну Горку. Акрамя вядомага знайшла шмат іншых цікавых фактаў, напрыклад, пра востраўкахання і ўздыхаў. Наступным летам мы абвязкова знайдзем яго. Але некаторыя рэчы моцна здзівілі: аказваецца, у Марынай Горкі ёсць нават свой гімн — толькі чамусьці на рускай мове. А багінька ж прамаўляла да мяне па-свойску, падрданому. І мне стала трошкі сорамна. Я сама здзівілася гэтаму адчуванню, бо ніколі раней мяне гэта так не кранала. Мне хацелася б размаўляць гэтак жа. І я выпрашыла пачаць, пачаць... з гімна, з яго перакладу. Так. Я раблю першы крок...

Гімн горада Марына Горка

*Слова Б. Бруснікова
Музыка И. Лученка*

Марына Горка — светлая зорыка.
Годы идут чередой.
Снова на сердце мне сладко и горько
Здесь, под родимой звездой.

Снова иду я в синие росы,
Путь по звезде узнаю.
Здесь заплетал я в русые косы
Первую песню мою.

Припев:

Марына Горка — зори в криницах,
Свет негасимый вдали...
Верному сердцу всегда будет сниться
Чудо родимой земли.

Ты мне навеки болью взаимна,
Криком осенних берез.
Я несказанные родины гимны
В сердце отсюда унес.

Марына Горка — чудо-криница.
Пусть будет долог мой путь,
Я прилечу к тебе первою птицей
Песен твоих зачерпнуть.

Пріпев (3 и 4 строки — 2 раза).

Гімн горада Марына Горка

Пераклад А. і Н. Старавойтавых

Марына Горка — светлая зорка.
Птушкай зляцелі гады.
Зноў мне на сэрцы салодка і горка
Тут, ля радзімай вады.

Зноўку іду я па ўзбельля росы,
Шлях па зары пазнаю.
Тут заплатаў я ў русавыя кося
Першую песню маю.

Прыпей:

Марына Горка — зоры ў крыніцах,
Песню не зводзяць чмялі...
Вернаму сэрцу заўжды будзе сніца
Цуд тваёй роднай зямлі.

Ты назаўжды мне болем ўзаемна,
Крыкам асеніх бяроў.

Песні радзімы пяшчотна-прыемна
У сэрцы адсюль я панёс.

Марына Горка — дзіва-крыніца.

Хай будзе доўгім мой шлях,
Я прылячу да цябе зараніцай
Гімны пяяць, нібы птах.

Прыпев (3 і 4 радкі — 2 разы).

Аляксей Свірыда
(13 гадоў, г. Вілейка Мінскай вобл.)

Любань

Даўным-даўно каля Вілейкі
Месца слайнае было.
Там якраз цяпер і Любань,
Наша вёсачка, стаіць.
Некалі вялікі замак там стаяў,
А ў замку гэтым пан багаты жыў.
І была ў яго ўсяго адна дачка,
Але такою прыгожай сlyла,
Што людзі часам гаварылі: «Сатана»,
Бо не ад Бога ў людзей такая любата.
Душою зусім не чэрстваю была,
Малога прыласкае, прыгалубіць,
Старому чалавеку дапаможа
І птушку, звера не пакрыўдзіць,
Такою добраю была.
Пан дочку сваю паважаў і любіў,
Таму і бязмерна сцярог ён яе,
Хаваў надалей ад чужых ён вачэй,
Не дазваляў, каб просты народ
На прыгажуню дзівіўся-глядзеў.
Блакітныя вочы, прыгожыя вусны,
Ружовыя шчокі-малінкі,
Каса да каленя — проста люба глядзець.
А імя мела не для забавы,
Звалі ўсе яе проста — Любава.

Аднойчы ў ціхі летні дзень
Любава музыку пачула.
Надзіва душу ўскалыхнула,
Такой ласкаваю была.
То граў на дудачцы пастух,
Што пасвіў статак недалёка,
Граў тое, што ў душы было,
І тое, што ён чуў наўкола.
А песня воблачкам плыла
Па-над вялікім замкам пана.
І сэрца дзеўчины спявала,
Калі на дудачцы музыка граў.

Аднойчы, апрануўшы світку
Сваёй служанкі, ураз яна
Таемным ходам за вароты замка
На золку раненъка пайшла.
Пайшла на гукі музыкі яна,
Што так даўно яе ўсё звала
І душу, сэрца кальхала,
Так міла Любушы была.

Падбегла дзеўчына да статка
І ўбачыла там пастуха:
Сядзеў юнак, на дудцы граў,
Аб нечым думаў, усміхаўся,
Вакол нікога не заўважаў.
Але ў вачах, убачыла Любава,
Быў нейкі сум, балючы сум,
Што захацелася дзяўчыне
Загаварыць з музыкам-пастухом.
Зірнуў у очы хлопец панне —
Үраз засвяцілася яна.
Такую пекную дзяўчыну
Не бачыў ён сярод сваіх.

Размова іх дваіх звязала,
Так шмат агульнага было,
А вочы іх каханнем ззялі,
Здаецца, так заўсёды ў іх было.

Часцей пачалі сустракацца,
На месяц кожну ночку любавацца
Прыходзілі у потай да ракі,
Каб толькі ўранку расставацца.

Празнаў раз пан пра гэтае каханне
І з надыходам цёмнай ночкі
Пачаў за дочкаю сачыць.
Як толькі месяц залаты ўзышоў,
Да замка юнак-музыка падышоў.
Узняў сваю дудачку, міла зайграў
І клікаць Любаву сваю ён пачаў.
Яна ж адчыніла вежы затвор,
І выбегла пані ў замкавы двор.
Каханне сваё яна ўглядзела там,
І сэрца яе дзіва-песню запела.
А бацька сачыў за дачкою ўвесь час,
Як толькі свет у яе вежы пагас,
Ён выйшаў на двор
І пайшоў следам за ёй.
Тут гром загрымеў, усчалася навальніца,
Маланка бліскала і дождкык шумеў.
Любава з каханым ўжо ў лесе быў,
Там вельмі цудоўны стаяў водар бэзу.
А бацька са стражай ужо падышлі,
Уверх свае шаблі яны паднялі.
Спужалася Любава — каханы абняў,
Раптоўна ў лесе і дождж перастаў.
На небе з'явіліся нейкія блікі,
Пачуліся ў лесе і нечыя крыкі.

Маланка бліснула і гром загрымей...
І лес закаханых ў сябе праглынуў.

Многа прайшло пасля гэтага год,
На легенду вось гэту не забыўся народ.
На месцы тым вёску пабудавалі
І ў памяць каханых Любавай назвалі.
Прайшло з таго часу нямала гадоў,
І Любанию вёска завецца цяпер.

Лана Ігнатовіч
(15 гадоў, г. Мінск)

Адкуль пайшлі назвы на карце

Духоўнае жыццё краіны складаецца з духоўнага жыцця яе жыхароў. Але далёка не кожны чалавек ставіцца да свайго прыватнага жыцця як да часткі духоўнага жыцця народа. Часта, прайзжаючы па навакольных дарогах, мы пасмейваємся над надпісамі на ўказальніках: Сцікла, Пагост, Радкава і г. д. А калі і задумваємся, чаму такія назвы, рэдка калі можам патлумачыць сур'ёзна. На дапамогу прыходзяць кнігі гісторыкаў, этнографаў. Я пачала чытаць навуковапапулярную літаратуру, этнографічныя выданні і пра многае даведалася.

Частка назваў захавала ў сабе рэальныя гістарычныя падзеі ці ўвасобленыя ў народнай фантазіі магі з удзелам рэальных асоб і рэальных абставін. Так утворана назва *Дварэц*. Кацярына II аднойчы прайзджала праз гэтую вёску і заначавала ў хаце, якая была спецыяльна для гэтага пабудавана. На яе казалі «дварэц». Ад гэтага і пайшла назва ўсёй вёсکі.

Мясцовасць паданне звязвае паходжанне назвы *Таль-мінавічы* з падзеямі Паўночнай вайны. У XVIII стагоддзі баявыя дзеянні закранулі мясцовасць вёскі. Шведскае войска раскінула свой лагер на гары, якая па сённяшні дзень носіць назыву *Шведка*, а падыхі оды да яе з нізіны жаўнеры замініравалі. Са спалучэння

слоў «талъ» (нізіна) і «міна» быццам бы ўтварылася назва Тальмінавічы.

З гістарычных крыніц вядома, што назва вёскі *Фляр'яновічы* паходзіць ад імя Фларыян. Так у гонар свайго бацькі, вядомага беларускага філосафа і тэолага Фларыяна Бахвіца, яго нашчадкі назвалі свой маёнтак. У канцы XIX — пачатку XX стагоддзяў *Фляр'яновічы* сядзіба была адным з асяродкаў беларуска-польскіх культурных зносінаў.

Амаль што гістарычныя анекдоты ляжаць у аснове назваў мястэчак *Веліж*, *Лепель*.

Кацярына Вялікая была тут праездам, то запытала-ся, як завецца гэты горад.

— А як ты вяліш зваць? — запыталіся ў яе.

Вось адсюль — Вяліж ці Веліж.

А другі раз ехала царыца Кацярына, і ўсё прыйшло-ся даспадобы ёй. Ездзе і гаворыць:

— Пышна, пышна!

Таму і вёска стала называцца Пышна. А як у Лепель прыехала, а там возера, вельмі прыгожае. І кажа яна:

— А тут і лепей.

Адсюль і пайшло — Лепель.

Мястэчка *Татарск* атрымала сваю назvu ад першапасяленцаў, некалькіх сем'яў татарскага племя з часоў нашэсця татар на Расію. Але ў хуткім часе яны былі выгнаны, а замест іх прыйшлі яўрэі, якія засялі мястэчка, а назва засталася па першых насельнікаў.

Пра вёску *Белакозы* рассказываюць: калі каралева Бона праязджала па гэтай мясцовасці, людзі выходзілі і выязджалі яе сустрэчаць — хто на кані, хто на карове. Адзін бядняк выехаў на белай казе. Таму і па сённяшні дзень называюць вёску *Белакозы*.

Мясцовасць, дзе цяпер знаходзіцца *Крынкі*, была пакрыта лесам, у якім было многа крыніц і ручаёў.

Адсюль і назва вёскі.

А за назвай вёскі *Салтаны* стаіць цэлая гісторыя. Адбылося гэта даўно, пасля цяжкай і доўгай вайны з туркамі. Перамаглі рускія, і таму да палонных (было іх шмат тысяч) паставіліся паблажліва. Частку туркаў завезлі ў Расію, ім было дазволена жыць у вёсках і гарадах, займацца рамяством. Так у Мінску палонныя туркі асвоілі хлебапечэнне. Так званыя турэцкія булкі доўгі час карысталіся поспехам у жыхароў горада. Вядомы былі туркі і як умелыя мельнікі-мукамолы.

Аднойчы на багаты хутар, што стаяў на месцы будучых Салтаноў, прыблудзіў адпушчаны на волю малады турак. Наняў яго гаспадар быццам бы на касьбу, а потым, убачыўши, што хлопец ён спраўны, працавіты, пакінуў яго ў работніках на ўвесь год. Звалі таго прыгожага, вясёлага хлопца Салтан. Дык вось быццам бы той бяздомны жабрак пасватаўся да гаспадарскай дачкі-прыгажуні, якая таксама ўжо даўно паглядала на адважнага турка-прыгажуна. Толькі гаспадар хутара паставіў перад Салтанам у мову.

— Разбагацей спачатку, — хітра пасміхваючыся, сказаў ён, — набудзь хаця б трэць з таго, што я маю, без слоў аддам за цябе дачку адзіную.

Зажурыйцца, засумаваў хлопец, але ненадоўга. Зноў прыйшоў да гаспадара і папрасіў даць яму ў арэнду кавалак зямлі, хай сабе нават кепскай, аж на вяршыні пясчанага ўзгорка.

Здзівіўся гаспадар, падазро на зірну ў на Салтана, але ўсё-такі згадзіўся, аддаў яму той неурядлівы ўзгорак.

Вось на гэтым узгорку пабудаваў кемлівы Салтан свой першы ветраны млынок. А паколькі іншых млыноў паблізу не было, павезлі людзі малоць зерне да Салтана. Назбіраў беражлівы хлопец грошай і на месцы малога ветрака пабудаваў сапраўдны млын з

магутнымі жорнамі, размахам крылаў аж у дзесяць метраў. Паваліў народ да млынара Салтана. А перад Калядамі занёс Салтан у дом гаспадара каваны куфэрак, адкрыў яго і сказаў: «Лічы!» А было ў тым куфэрку поўна залатых манет. Гаспадар не стаў лічыць тыя грошы, паклікаў дачку і тут жа заручыў маладых.

Доўга яшчэ навакольныя людзі ездзілі на млын турка Салтана. А пад той час, калі гаспадаром млына стаў Салтанава сына сын, людзі ўжо ездзілі малоць зерне не на безыменны хутар, а ў вёску Салтаны...

У назве вёскі Шведы адлюстравана гісторыя пяцьроўскай эпохі. Сённяшня Шведы — некалі аддаленая выселкі на Віліі — называліся *Высокая Прыстань*. Першымі тут на неўрадлівым беразе пабудаваліся высланыя з Шаловіч за нейкую правіннасць чацвёра сялян. А імя — Высокая Прыстань — далі хутару плытагоны, якія прычалілі ў гэтым месцы, каб трохі адпачыць... Але старажылы рассказалі, што ў кіламетры ад Шведаў знаходзіцца так званыя шведскія могілкі — з дзесятак насыпаных курганоў, якія мясцове насељніцтва прымае за пахаванні шведскіх салдат...

Вёска Высокая Прыстань на доўгі час апынулася ў двух лагерах. Адзін канец займала руская армія, а на другім знаходзіўся штаб галоўнага шведскага войска. За гэтай часткай вёскі і замацавалася назва — Шведскі Канец, а потым і скарочаная — Шведы, якая з цягам часу канчаткова выціснула старую назvu вёскі — Высокая Прыстань.

А ў назве вёсак Якшыцы і Чарнятын чутны водгасы больш даўніх часоў. Гэта было вельмі даўно, калі татары прыйшлі ў Расію. У вёсцы Арда стаяў хан са сваімі салдатамі. Адзін салдат вельмі добра служыў хану, і ён рашыў аддзячыць яму за гэта. На месцы цяперашніх Якшыц была паляна. Кругом яе рос густы

лес, дзе вадзілася многа ўсякага звера. На паляне было вельмі прыгожа. Аблюбаваў хан гэтае месца і якраз яго і надумаў падараваць свайму салдату. Харошае, прыгожае па-татарску значыць якшы. Вось адсюль і вёска пачала называцца Якшыцы.

У другім месцы адбылася адна з тых бітваў з татарскай ардой, у якой з абодвух бакуў палягло мнóstva воінаў. Незлічоныя хмары крукоў, гракоў, варон, галақ, наогул чорнага птаства зляцелася на полі Чарнятynскім, заваленым непахаванымі трупамі. Адтуль пасля выгнання татараў найшоў на людзей грозны памор, а нібы ад чорнага птаства ўся мясцовасць Чарнятынам пачала звацца.

З татарскімі часінамі звязаны назвы *Кажсан-гарадок*, *Майдан* і *Відушава гара*. З дауніх часоў насельніцтва гарадка займалася не толькі рыбнай лоўляй і сплавам лесу, але і вырабам скury. Адсюль і пайшла яго назва: на польскай мове — «Скужаны грудэю», а па-руску — «Кожевенный городок». Адна з ускраін мястэчка называецца Майдан. Кажуць, што тут стаяла калісьці татарская конніца. З тых часоў і захавалася гэтая назва, бо на татарскай мове слова «майдан» азначае і плошчу, і рынак, і месца, дзе стаяць коñі.

Узвышша каля Майдана мясцовыя людзі называюць Відушавай гарой. Існуе паданне, быццам менавіта тут быў пахаваны славуты рымскі паэт Авідзій. Лічуць, што ён нібыта загінуў недзе на Палессі і пахавалі яго тут. З гэтай прычыны гару і пачалі называць Відушавай...

У назве *Маладзечна* знайшлі адлюстраванне часы, калі Беларусь знаходзілася пад Літвой, жыў у той час на Беларусі вялікі князь літоўскі. А было ў яго два сыны. Падараваў князь маладзейшаму сыну невялічкае мястэчка, і сталі называць яго — што маладзейшы сын — Маладзечына. А потым вырас там горад

Маладзечна.

Вёска *Лошніца*, рака *Лоша* і гара *Вітагор'е*. Каждыць, нібыта нейкі даўні князь Віт, ці Вітак, прах одзіў з вялікім войскам праз лясы цяперашняй Лошніцы. А ўначы засцігла яго моцная бура, і князь загадаў расчысціць лес і зрабіць начлег на высокай гары каля дуба. І воіны нібыта выкапалі на вяршыні гары яму, вылажылі яе скурамі і такім чынам зрабілі для Віта ложак, ад чаго гару назвалі *Ложніца* — цяперашняя Лошніца, а рэчку — *Ложа*.

Лошніцкая старожылы паказвалі тое месца, дзе начаваў князь, яго ложа каля рэчкі *Лошы*, на гары, якая знаходзіцца за могілкамі, яна і зараз называецца *Вітагор'ем*.

Вёска *Паленаўка*. Рассказваюць, што раней вёска гэта называлася Напалеонаўка. У час вайны 1812 года тут стаялі французскія войскі. Але вымаўляць такую доўгую назуву было цяжка, нязручна, вось і перарабілі яе ў *Паленаўку*.

Частка назваў-тапонімаў звязана з прыроднымі асаблівасцямі рэгіёну: рэльефам, флорай і фаунай, надвор'ем. Часцей за ўсё з навакольных рэалій вырасла цудоўная легенда.

Усё наваколле раёна, дзе знаходзіцца вёска *Холмеч* было вельмі няроўным, халмістым. І адбываліся тут частыя войны. А ваявалі тады, у даўнія часы, мячамі. Ад гэтых двух слоў і ўтварылася назва нашай вёскі.

А вось якая цікавая легенда стаіць за назвой вёскі *Лукашэвічы*. Было гэта яшчэ ў сівую мунуўшчыну, многа соцені год таму назад. Валуны на гэтых землях сустрэкаліся рэдка. За цэлы дзень ворыва, бывала, дватры камяні траплялася. У сухі год збажыну не высушыць, у мокры не вымачыць. У лесе звяры вадзіліся, мёдам быў багаты. Адразу за ёўнямі стаяў

векавы лес — было з чаго будыніну зрабіць. Увогуле, быў хлеб, была прыварка, такая-сякая гаспадарка. Жылі людзі мірна і спакойна, а звалі гэтую вёску Багатая.

Аднойчы трывожная чутка ўскалых нула наваколле: брадзячы ваявода з дружынай блукае па вёсках, зараз рухаецца сюды, спадзяецца знайсці багатую пажыву. Бы растрывожаны вулей, зашумела вёска. Пачалі рыхтавацца да адпору ворагу. З суседніх вёсак на падмогу мужчыны прыйшлі. Усе ўзбройліся: хто сякеры, хто даўбачом ці таўкачом, жанчыны пачалі паходні запальваць. Асабліва завіх аўся каваль Лукша, а ў вёсцы яго называлі Лукаш.

Прывыклі рабаўнікі кryўдзіць безабаронны народ, да багатай пажывы рукой падаць, а тут до ступ закрыт... Дрэнна адчуvalі сябе чужынцы на беларускай зямлі: то лазутчыкі не вернуцца назад, то абознікі разам з коньмі як праз зямлю правалацца, або пасля ночы застанецца мала воінаў.

Сядрод воінаў быў асілак, і рашыў ён запужаць сялян. Але сяляне не напужаліся, многія маладыя, дужыя хлопцы прасілі паслаць іх на паядынак. Параіліся паважаныя старыя вёскі і вырашылі даручыць гэту справу Лукашу: ён розумам хуткі, сілы ў яго не менш, чым у іншых, ды і рука кавальская больш вынослівая і хуткая.

Раніцай выйшлі на сутычку два асілкі. Цэлы дзень па вербалозніку раздаваўся бразгат булаў. Пад вечар Лукашова булава зламалася. Дубовымі доўбнямі-калодкамі стаў біць ён ворага. Адна ламалася, а яму ўжо другую падавалі. Зламалася булава і ў праціўніка. Вялізнымі валунамі пачаў кідаць ён у Лукаша. Лукаш не аставаўся ў даўгу. Тры дні і тры ночы насіліся ў паветры саракапудовыя камяні, але ні адзін асілак не

адступаў ні на крок. На чацвёрты дзень сабраў Лукаш усю сваю сілу, падхапіў камень пудоў на восемдзесят, запусціў яго са свістам — і засціг ворага. Учу́шы хруст касцей і крык свайго асілка, ворагі бяssлаўна ўцяклі.

З песнямі вярталіся сяляне дадому. Насустрач беглі дзеци, жонкі. Пад усеагульную весялосць Лукашу ўзлажылі вянок з палявых кветак — знак удзячнасці і павагі.

На гэтым месцы, дзе стаяла вёска Багатая, вырасла новая вёска — Багацькі. Там, дзе рыхтавалі доўбні да бою, калоды, вырасла вёска Калодна. А на месцы перамогі над ворагам уznікла вёска, і назвалі яе ўгонар Лукаша — Лукашэвічамі.

Лотва — гэтак называюць забалочаную нізіну, вельмі вільготную ад разліваў ракі. На ёй звычайна растуць гарлачыкі белага ці жоўтага колеру — лотаці, лотвы. Адсюль, можа, і пайшла назва вёскі, якую пабудавалі каля тاёй балацявіны. Старэйшия жыхары расказваюць пра існаванне непадалёку ад вёскі перавозу праз раку. На беразе стаялі вялікія лодкі, на якіх перавозілі жывёлу. Менавіта тое месца звалі *Вялікай Лотвой*. У кнізе беларускага гісторыка Міколы Ермаловіча «Беларуская дзяржава Вялікае Княства Літоўскае» гаворыцца, што, магчыма, назва Лотва паходзіць ад імя балтскага племені — лотва. Ермаловіч лічыць, што менавіта адсюль, з замель, на якіх стаяць сучасныя вёскі *Вялікая* і *Малая Лотва*, пачалося рассяленне плямён літвы і лотвы на паўночны захад, поўнач і паўночны ўсход.

Па расказах старажылаў, на месцы вёскі *Галаўніцы* некалі стаяў велізарны лес. Жыхары выпальвалі яго і абраблялі невялічкія замельныя надзелы.

Існуе паданне, што ў той час жыў у гэтых мясцінах

вельмі жорсткі пан. Нават за малую правіннасць караў ён сваіх прыгонных смерцю. Доўга цярпелі яго здзекі сяляне, а калі жыщё стала зусім невыносным, паўсталі. Кіравала паўстаннем дзяўчына з народу. Звалі яе Ніна. Паўстанцаў пачалі называць нінцамі, утварыўшы гэтую мянушку ад імя той дзяўчыны. Паўстанне ў хуткім часе было падаўлена. Панскія стражнікі ўсім нінцам, трапіўшым у іх рукі, і самой Ніне адсеклі галовы. Адсечаныя галовы пакідалі ў раку. Магчыма, у памяць пра гэта і далі вёсцы назыву Галаўніцы.

Назва *Літва* старажытнага паходжання. Існуюць меркаванні аб tym, што яна, звязваючыся з юрнем «лі» ў беларускім «ліць», у літоўскім «ліетус» (дождь), азначае жыхароў вільготнай мясцовасці.

Тапонім Літва захаваўся ў тых мясцовасцях, дзе ў свой час знах одзіліся землі летапіснай Літвы. Населенія пункты з такай назвай мы сустрэцем у Слонімскім (Гродзенская вобл.), Ляхавіцкім (Брестская вобл.), Уздзенскім, Стаўбцоўскім, Маладзечанскім (Мінская вобл.) раёнах. Гэта карэнныя назвы, якія супадаюць з летапіснай назвай Літва і якія маюцца толькі ва указаным рэгіёне.

Мястэчка *Браслаў* па легендзе атрымала назуву невыпадкова. Некалі, даўно-даўно, сярод блакітных азёр, на вялікай гары стаяў прыгожы горад, умацаваны башнямі. А сярод горада ўзвышаўся замак. Жыў у tym замку багаты князь Дзвін. У бітвах ён заўсёды перамагаў ворагаў, усе ў замку дрыжалі перад ім. Багацце, слава, улада — усё ў яго было, але князь сумаваў. Усе ведалі: ён хмуры і злосны таму, што нямаў ў яго сына. Канчаўся слайны род Дзвіна.

Была ў яго слайная дачка Дрыва, якую кахалі троі маладыя князі — Снуд, Ноў і Брас.

Аднойчы князь Дзвін са сваёй дружынай адправіўся

ў паход. Дома засталася Дрыва са сваёй маці Друйкай. Дрыва пацяшалася з маладых князёў. Яна сказала князям, кожнаму паасобку, што пойдзе за таго, хто свой меч у саперніку пакіне. Снуд і Ноў рашылі забіць Браса. Яны зрабілі зasadу на дарозе, па якой Брас павінен быў везці падарункі для князёўны. Брас нібы прадчуваў нядобрае і з падарункамі да Дрывы ў той вечар паслаў свайго слугу. Снуд і Ноў думалі, што забілі Браса, і накіраваліся ў замак. Але браты ведалі аб жорсткай умове князёўны: у жывых павінен застацца толькі адзін. Зноў зазвінелі мячы. Снуд трапіў у самае сэрца Нова, але і сам хутка памёр ад ран. Так загінулі абодва князі. Брас даведаўся пра гэта і прыехаў у замак. Дрыва выбегла яму настурач.

— Любы мой, — сказала яна, — бой закончыўся, браты твае загінулі.

Паглядзей на яе з пагардай горды Брас і адказаў:

— Злосная княжна! Тваё кахранне мне не патрэбна.

І пайшоў. Прыгажуня Дрыва выбегла з замка і кінулася ў возера. Не вынесла вялікага гора яе маці і таксама хутка памерла.

Праз некаторы час вярнуўся з паходу князь Дзвін, але і ён нядоўга пражыў. Кіраваць горадам застаўся князь Брас. Слаўны быў гэты князь, вельмі справядлівы, але ўсё жыццё пражыў адзін.

Хочацца верыць: мабыць, і прауда кіраваў тут некалі магутны князь Дзвін. І была ў яго дачка Дрыва, якую кахалі трох маладыя князі Снуд, Ноў і Брас. Ці не іх імёны жывуць у называў самога горада Браслаў, рэк Дзвіны, Друйкі, азёр Дрывяты, Снуды, Навяты?..

Мястэчка Целяханы мае такую назуву таму, што тут была знайдзена калісьці магіла хана. Быў вялікі курган. Каля яго сяліліся людзі. А ў магіле было цела хана. Таму і Целяханы. Кіаметраў у трох за Целяханамі ёсць *Лысая гары*. Гавораць, што гэта і ёсць магіла хана. Але

гавораць і другое. Паны Агінскія, калі капалі канал, мелі асуджаных, прыкаваных да насілак. Ім і загадалі нанасіць гэты курган. На кургане меркавалася пабудаваць палац.

Хто ведае, ці захавалася б да нашага часу легенда пра будаўніцтва Крэўскага замка, каб не запісалі яе ў XIX стагоддзі Уладзіслаў Сыракомля і Чэслаў Янкоўскі. Бо ўжо ніхто з мясцовых старажылаў не мог яе прыпомніць. І толькі з кніг згаданых краязнаўцаў вядома, што такая легенда была. Яна рассказала, што Крэўскі і Медніцкі замкі будаваліся адначасова. І ўзводзілі іх не звычайныя муляры, а магутныя волаты. Працуючы адначасова ў *Крэве* і *Медніках*, яны пазычалі адзін аднаму малаток, перакідваючы яго ў паветры праз чатыры мілі.

Хто ведае, ці захаваецца мноства іншых легендаў, калі мы не будзем проста здзіўляцца, цікавіца, задумвацца над тым, чаму і як прыйшлі ў наш свет назвы ў наваколлі, калі ад штуршка цікаўнасці не будзем гартаць кнігі.

Ліза Гарбунова
(13 гадоў, г. Іванава Брэсцкай вобл.)

Легенда пра раку Няслуху

Даўным-даўно, калі зямля належала панам, цяжка жылося сялянам. Сту піў у панскі лес па ягады ці грыбы — плаці, пайшоў на рэчку лавіць рыбу — плаці! А дзе жу селяніна тыя грошы, калі перабіваліся з хлеба на ваду? Многа раз панскія слугі секлі розгамі сялян і сялянак, калі лавілі іх у лесе ці на рэчцы.

Рэчка, як на грэх, працякала па панскіх землях, зусім блізка да сялянскіх хат. А патрэб у вадзе было многа: і бялізну памыць, і грады паліць, бо вода право да тады ж не было, ды і дзяцва летам любіла ў вадзе паплёхацца. Рэчка жбыла ціхая, спакойная, нешырокая.

Так ішоў час. Незадаволены былі сяляне, але што ж зробіш: панскія межы ах оўваліся надзейна. Прыходзілася цішком ды крадком дзейнічаць.

Але аднойчы грымнула бяда: злавілі панскія гайдукі пад вечар на рацэ сялянскую прыгажуню Алена — ручнікі паласкала. Падняўся шум, крык. Тут і пан пад'ехаў, загадаў весці Алену на панскі двор. Сам жа, стары пень, даўно вока паклаў на дзявочую прыгажосць.

Што магло чакаць Алену? Кара ды няслава.

Паспрабавала яна ўцячы, гайдукі за ёю. Дабегла Алена да рэчкі, перахрысцілася і кінулася ў ваду. Вырашыла: «Лепш патануць, чым знявагу панскую цярпець». Ды толькі вада расступілася. Алена перабегла на другі бераг і далей пабегла.

А рака? Што сталася з ціхай рачулкай? Вада ў ёй паднялася, захвалявалася. Панукаюць гайдукі коней, а тыя баяцца заходзіць у ваду. Вярнуўся пан ні з чым у свой палац.

На другі дзень паехаў ён са світай сваёй у вёску сялян караць. Даехаў да рэчкі, а яе няма, толькі мокрае рэчышча ды жабы нас мешліва квакаюць...

Дзіва дзіўнае! Бачыць пан, што рака ўжо цячэ па сялянскіх палях ды агародах, несучы вільгаць і прахалоду.

Тут аж горача стала пану. Як гэта нейкая рачулка і тая з-пад яго ўлады выйшла? Закрычаў пан, затупаў нагамі: «Выганяйце ўсіх халопаў. Будзем ставіць запруду, каб раку ў старое русла вярнуць!»

Працуюць сяляне, зямлю лапатамі кідаюць, камені не носяць, дрэвы ўпоперак ракі валяць, а самі ціхенікі шэпчуць: «Рэчанька, родненская, не слухайся пана, не пакідай нас, абяздоленых».

Да вечара запруда была гатова. Пацякла рэчка па старым русле.

Але ранкам!.. Ранкам усе ўбачылі, што рэчка цячэ так, як і да запруды. Сялянскія дзецы з радаснымі крыкамі кінуліся да вады, плещучца, смяюцца.

Раптам усе сціхлі. Прыйехаў пан, злыяк сабака. І зноў загадаў рабіць запруду і капаць канаву, каб закаваць рэчку. Ды толькі ўсё дарэмна: кожны раз рэчка вярталася ў новае русло. З таго часу сталі зваць яе Няслухай.

Хутка пану не да рэчкі стала. Паднялася хваля народнага гневу, змяла паноў з зямлі. Рэчкі, лясы, землі сталі народнымі.

Плаўна нясе Няслуха воды ў Піну. Не змаўкаюць звонкія дзіцячыя галасы ля яе ў летнюю пару. А ў патаемых мясцінах на беразе чакаюць з будамі сваю ўдачу рыбакі.

З гісторыі назваў вёсак

У нашым раёне шмат назваў вёсак ад кораня «руд»: Рудск, Рудкаўка, Зарудзэ. Чаму такія назвы? Якая тут руда, гор жа няма? Акаваецца, ёсьць — руда балотная. У некаторых мясцінах яе даволі шмат, во съ адсюль і назва.

А якое значэнне яна мела ў мінулым для людзей, расказвае легенда.

Даўным-даўно людзі сяліліся ля рак, бо ад іх усе выгоды: вада, рыба, сенажаці. Ля ракі звычайна больш урадлівия землі.

На адным з хутароў ля ракі Піны жыў Мікола са сваёй сям'ёй. Вялікая была сям'я: дзеці, унукі. Карміліся ад зямлі, лесу ды рэчкі. Зямля добра радзіла, во съ толькі многа на ёй камянёў было. Кожную вясну і во сень збіралі іх, а яны ўсё роўна як з-пад зямлі раслі. Ды і камяні былі нейкія дзіўныя: шурпатыя, порыстыя і лягчэй за звычайныя.

Аднойчы па восені, калі капалі ў полі бульбу, малыя распалілі касцёр, каб пачонцаў напячы. Смачныя атрымліваліся: ясі і хochaцца. А каб касцёр на распаўзаўся, абклалі яго камянімі, блага іх шмат на ўскрайку поля ляжала.

Да абеду бульба паспела, і ўсе селі за няхітры сялянскі палудзень. Елі, размаўлялі, хвалілі малых за смачныя пячонцы. Як раптам адзін з сыноў Міколы змоўк на паўслове, узяў у рукі камень і пачаў яго ўважліва разглядаць.

— Ну, што ты там убачыў незвычайнага? — спытаў бацька.

— Ды во съ жа незвычайнае: камень як бы плача.

Праўда, слёзы тыя былі скамянелымі каплямі, якія адлівалі металічным бліскам, ну зусім як лязо нажа.

Здзвіліся ўсе, пачалі браць другія камяні, але на тых

нічога не было. «Мабыць, далей ад агню ляжалі», — падумаў Мікола.

Паспрабавалі біць камнем па каплях, а яны плющчаца, цёплыя яшчэ. Куюцца, значыць.

А ўяўленне пра кавалёў было. Бо прыходзілася ездзіць у Пінск, дзе жылі і працавалі некалькі кавалёў, заказваць у іх сёе-тое для гаспадаркі: хоць бы то й нож. А каштавалі яны вельмі дорага. Многа трэба было аддаць жыта ці пшаніцы ўзамен.

А што калі... самім паспрабаваць плавіць камяні, ці руду, а што гэта руда — тут сумнення не было.

Ад гэтых думак захапіла дух: «Гэта ж калі мы самі зможем жалеза здабываць, якая карысць будзе!»

Пачаў Мікола з сынамі спрабаваць плавіць руду. Ой, цяжка было! Не ўсё атрымлівалася. Але шляхам проб і памылак дабіліся-такі свойго: пабудавалі печ і пачалі плавіць руду, атрымліваючы жалеза. Міжтым і кавальскую справу асвоілі. Слава пра іх разляцелася далёка. Сталі прыязджаць сюды людзі з усіх навакольных вёсак са сваімі патрэбамі. Вельмі цанілі яны працу Міколы і яго сыноў, бо яна была цяжкай і такой неабх однай.

Гледзячы на іх, і іншыя сталі спрабаваць гэтую справу. Толькі не ўсюды можна было знайсці балотную руду. А ў тых мясцінах, дзе яна была, узнікалі вёскі з назвамі Руда, Рудск, Рудкаўка, Заруддзе.

Навечна беларускі сын

Я люблю чытаць назвы вуліц тых мясцін, дзе я бываю: Мядовая — і адразу чую пах мёду; Кляновая — гляджу, тут і сапраўды клён аў шмат; Пушкіна — ну хто не чытаў «У Лукомор’я дуб зелёны...»; Коласа — ды гэта ж наш народны паэт і пісьменнік, недалёка ад нас у Пінкавічах працаваў...

Але ж ёсць вуліцы, назвы якіх хаваюць таямніцу аб тых

людзях, прозвішчамі якіх яны названы: вуліцы Паліўкі, Карбышава, Герасімава, Барскага і іншыя. Мне заўсёды хо чацца да ведацца, хто яны, чым заслу жылі такі гонар. І тады я пытаюся ў дарослых і амаль заўсёды атрымліваю адказ. А вось аб Мікалаю Барскім ніхто нічога не мог сказаць, пакуль я не спытала сваю бабулю. І гісторыя ажыла... Я слухала і ўяўляла сабе ваенны час, жыццё ў аку пацыі, барацьбу партызан і падпольшчыкаў.

А было гэта так. Ішоў першы год вайны. Наш раён быў акупаваны немцамі 27 чэрвеня 1941 года. У вёсцы Трыліскі на хутары з'явіўся юнак Коля Барскі, яго прытуліла сям'я Аксінні Блізнюк, аб'явіўшы парабкам, памочнікам па гаспадарцы.

Сам Мікалай родам быў з Масквы. Скончыў Рязанскае пяхотнае вучылішча, служыў ля Гродна. Юнак не пазбег лёсу многіх байкоў таго часу — адступлення. Параненая, змарнелая, галодная, яны ішлі на ўсход. А многія ісці не маглі. Такіх мясцовыя жыхары забіралі да сябе, каб падлечыць, вярнуць сілы, уратаваць ад фашыстаў.

Хутка ў лясах з'явіліся партызаны. З імі і наладзіў сувязь Мікалай Барскі. Ён стаў сакратаром падпольнага райкама ЛКСМБ. Лістоўкі, збор звестак для перадачы партызанам, аперацыі па знішчэнні фашыстаў, агітацыя, дапамога мясцовым жыхарам, — усё гэта справы падпольшчыкаў.

Аднойчы Мікалаю прыйшло ся на кані пaeхаць у вёску Дружылавічы. Нечакана там жа з'явіліся немцы. Хтосьці з мясцовых паліцаў выдаў Барскага. Пачалася пагоня, стральба. Паранены конь упаў. Мікалай жа спрабаваў уцякаць па жніўю жытнёвага поля, але фашысцкая куля трапіла ў нагу. Ён упаў. Немцы акружылі яго, усяляк здзекаваліся і ў канцы канцоў застрэлі.

Быў і сведка гэтай трагедыі, жыхар вёскі Трыліскі, які ў гэты час быў на полі і схаваўся ў жытнёвы дзесятак.

Немцы прывезлі Барскага ў вёску Трыліскі і пакінулі ляжаць на гасцінцы, выставіўшы варту, каб жыхары не змаглі пахаваць яго. Хацелі застрашыць людзей. Але ноччу сябры Барскага выкроалі і на падводзе адвезлі ў недалёкую вёску Лучкі, дзе пахавалі на ўскрайку лесу. Без крыжа, без надпісу.

Ішлі гады. Адгримела вайна. На магілах невядомых герояў з'явіліся прозвішчы і даты. Беларускі народ памятаў аба сваіх забвіцелях.

У школах працавалі атрады юных следапытаў, якія збіралі звесткі аб пахаваных героях. Вучні Трыліскай школы ў 60-х гадах знайшлі ў Маскве маці і брата Барскага. Яны нічога не ведалі пра лёс Мікалая. Ён лічыўся прапаўшым без вестак. У Москву паляцела запрашэнне прыехаць у Трыліскі. Да гэтага часу на магіле Барскага ўжо стаяў помнік. Сюды прыходзілі дзеці і дарослыя, каб ушанаваць памяць героя вайны.

Хутка прыехаў брат Мікалая Георгій, маці была ўжо хворай і прыехаць не змагла.

Мая бабуля працавала тады піянерважкатаі у Трыліскай школе і аба гэтай хвалюочай сустэрэчы напісала верш.

Блукае сцежкамі ляснымі вечар,
Шугае ў неба полымя кастра:
У піянераў сёння тут сустрэча —
Міколы Барскага да іх прыехаў брат.

З Москвы ён ехаў на магілу брата,
Які бяспледна знік у час вайны.
Пры вёс удзя чнасць ад ня моглай маці
За прав а знаць, дзе пахаваны сын.

Ён слухае аповед следапытаў,
Як брат загінуў дваццаць год назад,
І коціца з вачэй зусім адкрыта
Скупая, горкая мужчынская сляза.

Патрэскуае касцёр, гуляюць цені...
Гарыць, здаецца, у каstry вайна...
Сустрэчу гэту праз гады ацэнім,
І не сатрэцца з памяці яна!

Такая вось гісторыя аб сыне Расіі, які навечна стаў
сынам Беларусі.

Мой прадзед, я ганаруся табой!

Даўно па раслі травой месцы былых баёў, і засталіся,
увенчаныя зоркамі, абеліскі. Шмат іх на нашай беларускай
землі. Залатымі літарамі высечаны імёны палымянных
патрыётаў Радзімы, якія аддалі сваё жыццё за яе свабоду
і незалежнасць.

Стаіць такі абеліск і на ўскрайку вёскі Агова Івана ўс-
кага раёна.

Чытаю першыя прозвішчы: Саханчук Павел Барысавіч,
Саханчук Іван Паўлавіч. Бацька і сын. Гэта мае
прапрадзед і прадзед. Аднаму было 55, другому 19.

...Дзень быў летні, со нечны. Весела шчабяталі птушкі.
Бяда з'явілася нечакана...

У хату ўвайшлі немцы. Запыталіся ў дзеда Паўла, дзе
яго сын Іван. «У суседзяў», — спаюйна адказаў ён, бо
такія «госці» бывалі ўжо ў яго хаце. Сын Іван праца вай
перакладчыкам у Іванаўскай камендатуры. Ніхто не
здагадваўся аб яго сувязі з партызанамі. Но і на гэты раз
па якой справе прыйшлі. Немцы хутка знайшлі Івана і
загадалі збірацца. Усё стала зразумела: за спінамі немцаў

неяк вінавата стаяў Зінчук, знаёмы, амаль сябар Івана. Вучыліся разам у Пінскім педагогічным тэхнікуме да вайны. Што яго штурхнула на зраду — невядома. Аднак гэта была зрада.

Дзеда Паўла і Івана адвезлі ў пінскую турму. Што там было з імі? Аб чым яны думалі? Што ўспаміналі?

Напэўна, дзед думаў аб тым, як без яго будзе сям'я. А Іван, магчыма, успамінаў аб вясёльм дзяцінстве, вучобе ў тэхнікуме. Кам самолец, выдатнік, сталінскі стыпендыят, ён ведаў польскую і нямецкую мовы. Таму і атрымаў заданне пайсці да немцаў на службу. Трымаў сувязь з партызанскім атрадам імя Сталіна, якім камандаваў Іван Канатопаў.

Праз сувязнога Фелікса Жагальскага Іван перапраўляў у атрад зброю, яку ю ўдавалася дастаць, папярэджваў аб арыштах падпольшчыкаў, ноччу перапраўляў сем'і партызан у лес. Не адно жыццё ўдалося яму зберагчы...

...На допытках Іван маўчаў. Ён не выдаў нікога, хоць самому давялося перанесці нечалавечыя пакуты. Жалезным прутом яму пераламалі рукі і ногі, на допыты апошнім часам яго насілі на насілках. Расказалі аб гэтым быўшыя паліцэйскія, што служылі ў турме.

Дзеда Паўла і Івана расстралялі ў ліпені 1944 года. Чырвоная Армія наступала. Ужо чуваць было кананаду савецкай артылерыі. Немцы спяшаліся замесці сляды сваіх зверстваў. У апошнія гадзіны перад сваім адступленнем яны праводзілі расстрэлы кожную ноч.

Нарэшце прыйшоў дзень вызвалення. Родныя паехалі ў Пінск, але ў турме нікога не было. Жыхары вёскі Малоткавічы паведамілі аб расстрэлах у мясцовым пясчаным кар'еры. Там і знайшлі закатаваных людзей. Іх нават не расстралялі. Проста звязалі калючым дротам і закапалі. Жывымі.

Гэта быў страшны дзень. Як апавядаў дзед Андрэй, брат Івана, тымі днямі стаяла гарачыня. Пасля расстрэлу ж прайшло некалькі дзён. Без проціва газаў, голымі рукамі вы́ко пвалі забітых і клалі ў скрай магілы. Стогны, плач, енк людзей, якія імкнуліся пазнаць сваіх родных... Жудасна...

Дзеда Паўла апазналі і пахавалі на вясковых могілках, а Івана не знайшлі. Пазней стала вядома, што яго расстралялі ў турэмным двары, а дзе закапалі, застаецца тайнай. Так і няма яго магілы. Не было дзе паплакаць бабулі Антосі над сваёй крывінкай... Толькі прозвішча на абеліску вяскоўцам, загінуўшым на дарогах вайны.

А ён мог бы жыць! Мог бы стаць вучоным, бо меў вялікія здольнасці. Мог бы мець сям'ю, дзяцей, унукаў. Мог бы! Ды не стаў... Бо аддаў сваё жыццё за Беларусь, за нас!

Вёска Трыліскі — адзін з каранёў майго роду

Ёсць у мяне некалькі любімых мясцін. Усе яны звязаны з каранямі майго роду. І хаця я жыву ў горадзе, але люблю больш вёску Трыліскі, дзе нарадзілася і вырасла моя бабуля. Яна і перадала мне сваю любоў да вёскі. Я ведаю яе гісторыю, і хоць вёска цяпер старая, жыхароў засталося ў ёй мала, мы любім тут бываць, хадзіць па яе сцежках, лугах.

А які тут чудоўны лес, што з трох старон акружает вёску і падыходзіць амаль да самых дамоў. Стромкі бор, вясёлья паліяны! ..

Лес і даў вёсцы назыву: трэлясы — Трыліскі. Упершыню гэтая назва сустракаецца ў «Пісцовой кнізе Пінскага стараства», складзенай па загаду караля Сігізмунда Аўгуста ў 1561—1566 гадах пінскім і юбрынскім старастам Лаўрынам Войнаю.

У тыя далёкія часы была тут і рака, назва якой таксама звязана з лесам — Трылесіца. Цяпер рэчкі няма. Засталіся толькі сажалкі, якія ніколі не перасыхаюць, мабыць, крыніцы ім даюць ваду. А даўным-даўно рака была шырокай: яе з цяжкасцю пераплывалі валы. Аб гэтым нашы пра прадзеды расказвалі. Праз вёску ішоў паштовы шлях з Моталя на Драгічин — Коўрын — Брэст. Легенда гаворыць, што быў тут і пастаялы двор, які трymалі на паях нехта Навум, Раман і Стэльмах. Адсюль і пайшлі прозвішчы Навумавец, Раманюк, Стэльмашук. Яны і цяпер найчасцей тут сустракаюцца.

Грыбны лес, дух мяныя сады, жытнёвия палі з сінімі валошкамі — гэта ўсё, без чаго доўгі час мы не можам жыць. Т аму летам аб авязкова прыядзджаем сюды, і бабуля про ста маладзее, а я набіраюся сіл і вучуся шанаваць сваё, роднае.

Аляксандр Паліўка
(13 гадоў, г. Іванава Брэсцкай вобл.)

Людзінавічы

Жыў калісьці на белым свеце адзін дзіўны чалавек. Хто ён, адкуль родам — ніхто не ведаў. Ды і сам ён пра сябе, акрамя свайго імя, нічога не ведаў. А звалі гэтага чалавека Палагей. Хадзіў ён ад вёскі да вёскі, ад хаты да хаты. Ва ўсіх навакольных вёсках добра ведалі яго, падкормлівалі, давалі сякую-такую вонратку. А ён майстраваў з лазы дудачкі, раздаваў дзесяцям, расказваў ім розныя казкі, спяваў песні. Усе любілі Палагея, ніхто яго не крыўдзіў. Летам ён начаваў заўсёды пад адкрытым небам, пад зорным шатром, а зімой на начлег прасіўся да людзей. Так і жыў чалавек, таптаў грэшную зямлю.

У той год зіма была вельмі лютая. Снегу намяло роўна са стрэхамі дамоў. А віхура ўсё не ўтаймоўвалася — круціла і круціла, злавалася, выла, скуголіла. Усё жывое пахавалася, шукала парату нку, хоць якога цяпла. Палагей ужо некалькі дзён жыў у адной вёсцы, пераходзячы з адной хаты ў другую. І вось вырашыў пайсці ў суседнюю вёску. Як толькі выйшаў за сяло, адразу пашкадаваў аб сваім рашэнні: кожны крок даваўся з цяжкасцю, бо снегу было па пояс, парывы марознага, калючага ветру збівалі з ног. Але ён вырашыў не вяртацца і настойліва крохыў упер ад.

Неба раптам зацягнула свінцовымі хмарамі. Паваліў густы снег, які, падхоплены ветрам, круціў, віхурыў,

замятаў у се сляды. За некалькі крохаў у жо нічога не было в ідаць. Хутка сцямнела. Палагей выбіўся з сіл, а вёска, у яку ён кіраваў, усё не паказвалася. Ён зразумеў, што збіўся з дарогі, заблудзіў...

Гэтая хачінкі прытуліўся ля самай гары. Жылі тут добрыя працаўтвыя людзі. У той вечар пры цімяным святле лучыны ўсе сядзелі ў хатах, туліўся бліжэй да печак, і пад злоснае скавытанне ветру ў коміне кожны займаўся сваёй спраўай. Раптам вецер данёс:

— Людзі, ратуйце!

Прыслуходзіўся. Не, гэта не здалося. Гэта нехта просьціць дапамогі. Гаспадар крайняй хаты са старэйшым сынам, накінуўшы на плечы кожу хі, выйшлі на двор, прыслухаліся. Так і ёсць. Нехта заве:

— Людзі, людзі! Дзе вы?!

Пайшлі ў той бок, адкуль даносіўся голас. Хутка знайшлі Палагея, знясіленага, замеценага снегам. Дапамаглі падняцца, прывялі ў хату, адагрэлі, накармілі.

— Вось гэта людзі там жывуць! — гаварыў потым у сім Палагей, ходзячы ад вёскі да вёскі. — Выратавалі мяне ад пагібелі. Вось гэтая людзі!

І калі потым тут вырасла вёсачка двароў на трыццаць, сталі называць яе Людзінавічы.

Зараз, нажаль, гэтай вёскі няма на карце раёна. У ёй ніхто не жыве: маладыя раз'ехаліся ходы, а старыя ўсе пакінулі гэты свет. Нават буслы пакінулі свае буслянкі. Цёмныя вокны з нямым дакорам глядзяць на кожнага, хто часам праходзіць па зарослай бур'янам вуліцы. Вельмі шкада, што не стала вёскі з такой цудоўнай назвой.

Зоськін вір

Было гэта даўным-даўно. Старыя людзі рагказваюць, што на Палессі тады шмат хутароў было. Дык вось на адным з іх жыла дзяўчынка Зоська. Прыйгожая яна была вельмі, бытая каліна ў лесе краасавала. А на суседнім хутары падрастаў Захар, хлопець статны, прыйгожы, да любой работы здатны. З самага дзяцінства сябравалі Захар з Зоськай: разам гусей пасвілі, потым, калі падрасталі, мужнелі, прыгажэлі, набіраліся моцы і мудрасці. І прыйшло да іх куханне, светлае, сапраўднае. Яны нават і самі не заўважылі, калі гэтая пачуцці напоўнілі іх сэрцы, але ўжо ведалі, што жыць не могуць адно без аднаго, што гэтая пачуцці мацнейшыя за іх, мацнейшыя за ўсе сілы на свеце. Яны ўжо не пасвілі разам ні гусей, ні кароў, але заўсёды знаходзілі магчымасць, каб хоць крыху пабыць разам. Ці то Зоська ў лес па ягады ці па грэбы пойдзе, Захар су стрэнне яе па дарозе, кошык паднясе да самай хаты. Ці то ў поле жыта жаць пойдзе, і там яе Захар знайдзе, каб хоць хвілінку з любай правесці. Ды і Зоська прыйгожыць часам на луг, дзе Захар, бывае, сена косіць. Так яны і жылі, красаваліся, радаваліся жыццю і свайму каханню. Ужо і пажаніцца выр ашылі, і бацькі згоду далі. Нават дзенів вяселля прызначылі — пасля Пакрова дня, калі ўсё з палёў прыйшаны. Але...

Праязджаў аднойчы ля хутара, дзе жыла Зоська, адзін вельмі багаты пан. Удавец ён быў, у гадах ужо. Спрыніўся вады напіцца і каня напаіць. І трэба ж было Зосьцы ў той момант з хаты выйсці. Убачыў яе пан і з першага позірка закахаўся. Вялікія грэшы паабіцаў Зоськіным бацькам, калі яны дачку за яго аддадаць замуж. Паду малі бацькі ды і згадзіліся. Як ні плакала

Зось ка, як ні прасіла не аддаваць яе замуж за пана, яны і слухаць не хацелі.

— Дурная ты, — казала ёй маці. — У аксамітах хадзіць будзеш, на золаце есці. Ды і мы з бацькам пажывем у багацці хоць на старасці. Ты хаяця пра нас падумай. А што твой Захар? Што ён табе дасць? Ён такі ж галадранец, як і мы.

І насталі для Зоські з Захарам чорныя дні. Бегала дзяўчына да свайго любага парады пытаць, што ёй рабіць. А ён і сам не ведаў, як выратаваць сваю каханую. Не радавала іху жо і сонейка, і птушкі, што пелі-заліваліся на ўзлеску, дзе заўсёды сустракаліся Зоська з Захарам, дзе райліся-бедавалі яны.

А дзень вяселля Зоські з панам няўмольна набліжаўся. Вось ужо і Пакройдзень прыйшоў, і наступіў дзень вяселля. Апранулі Зоську ў прыгожую белую сукенку, што купіў ёй пан, вэлюм надзелі, і стала яна падобная на каліну ў вясновай квіцені. Толькі вочы чорныя, бы спелыя вішні, былі поўныя слёз, слёз адчаю і горачы. Вось пан ужо пад'ехаў на кар эце ў двор. Замітусілася Зоська па пакоі, забегала, кінулася да акна, выскачыла праз яго і пабегла ў бок лесу, да невялічкага азярца, што блакітным вокам блішчала сярод ужо рыжай, паблеклай асенняй травы. Дабегла да берага і кінулася ў чорны вір. Вада расступілася і прыняла яе ў свае халодныя абдымкі. І кругом стала ціха-циха. Нібы ўсё живое, што было сведкам гэтай трагедыі, затаіла дыханне, замерла.

Даведаўся аб гэтым Захар, прыйшоў да возера і таксама кінуўся ў халодную воду, каб хоць пасля смерці быць разам са сваёй любай.

Выцягнулі людзі іх з вады і пахавалі разам, у адной магіле. А праз некаторы час людзі ўбачылі на беразе

возер а ля самай вады маладога дубка і прыгожую каліну, якія раслі, пераплятаючы свае ствалы і галіны.

— Гэта, напэўна, душы Захара і Зоські перасяліліся ў іх, — гаварылі людзі, у сяляк абераагочы гэтыя дрэвы. А вір, у якім яны загінулі, да гэтага часу завуць Зоськіным.

Кобрын

Жыла калісьці ў адным паселішчы на беразе безыменнай рачулкі бедная і адзінокая жанчына. Муже памёр яшчэ зусім маладым, а адзінага сына татары ў палон забралі. Памерла і нявестка, пакінуўшы жанчыне новароджанага хлопчыка. Мясцовы свяшчэннік адказаўся ахрысціць яго бясплатна, а заплаціць у бедной жанчыны не было чым. Так і рос хлопчык ня хрышчаны. Гадавала-люляла ўнuka жанчына, усе жылы выцягнула, працу ючы на багацеяў, каб хоць як праакарміцца. Але бяда не прыходзіць адна. Аднойчы, калі жанчына, як звычайна, працевала ў панскім двары, хлопчык утапіўся ў рачулцы. З-за таго, што няхрышчанага хаваць на могілках забаранялася, няшчасная жанчына вырыла рукамі магілу свайму ўнуку пад дубам. А сама ператварылася ў кобру і сцерагла днём і ноччу магілку ўнuka. Людзі часта бачылі яе ля магілы, але баяліся блізка падыхаць.

Праз некаторы час кобры не стала (мусіць, памерла), магілка зраўнялася з зямлёю. Дуб жа той і зараз стаіць як сведка тых далёкіх падзеяў. Па народнаму паданню, у час паходу ў верасні 1794 года пад гэтым дубам адпачываў рускі палкаводзе А. В. Сувор аў.

Паселішча, дзе раней жыла жанчына з унукам, сталі называць Кобрынам, а рачулку, у якой утапіўся ўнук, — Кабрынкай. А з цягам часу тут вырас вялікі

прыгожы горад Кобрын. Не ўсе ведаюць, што назвалі яго ў гонар беднай, няшчансай жанчыны з вялікім, добрым сэрцам.

Лунінец

Як вядома, наша Палессі і зараз славіца сваімі балотамі, а раней дык яны, балоты, наогул бяскрайнімі былі. М нога было непраходных, такіх, дзе ніколі не ступала нага чалавека. А нязведанае, невядомае заўсёды цікавіць людзей, прыцягвае іх увагу. І чаго толькі не пачуеш ад палешукоў, калі гаворка заходзіць пра гэтыя балоты, якіх толькі небыліц не раскажуць яны.

Дык вось, рассказваюць, што на ўсход ад Пінска калісьці было вялізнае балота. Небалота нават, а багна. Людзі і блізка баяліся да яго падыходзіць, бо, гаварылі, што чэрці там аж кішаць. Панацах нават было чуваць, як яны енчылі там, наганяючы жах на людзей. Але нічога нельга было разгледзець, бо кожную ноч балота засцілаў белы лунь — балотны туман. І толькі калі пачынаў бялець усход і лунь у цякаў з балота, пракладаючы дарогу для сонца, гэтыя енкі сціхалі. І так было штоночы. І ўсё-такі дасціпныя палешукі даведаліся, хто гэта крываць на балоце. А казалася, што аблюбаваў гэтае ціхае месца балотны лунь — драпежная птушка сямейства ястрабіных. Ноччу, калі балота засцілаў белы туман, лунь вылятаў на паляванне на другіх птушак, на звяроў, з якімі распраўляўся тут жа, на месцы лоўлі. Вось і разносіліся над балотам розныя крыкі і паляўнічага, і яго ахвяр. Потым, калі на ўзвышшы ля балот з'явілася паселішча, то назвалі яго Лунінцам. Ці то з-за белага туману, што пакрываў балота, ці то з-за птушкі, балотнай луні, што пасялілася

там.

А вакол Лу нінца і зараз балот хапае. І белы туман рассцілаецца над імі, і белы лу нь, бывае, крычыць там па начах. Пр аўда, ніхто ўжо не кажа, што гэта чэрці енчаць, бо народ адукаваны стаў і не верыць у небыліцы.

Алег Шупейка

(13 гадоў, г. Мінск)

Курганы як званы памяці і надзеі

На палях і ў лясах беларускіх раёнін,
Каля рэк, што цякуць тут спрадвечна,
Многа ёсьць таямнічых, дзівосных мясцін,
Сярод іх — курганоў векавечных.

Чуткі ходзяць, што ў іх сотні, тысячи год
Людзі спяць, што жылі тут калісьці,
І не ведаюць болей ні бед, ні турбот,
Як асенняе палае лісце.

Гэта продкі мае, дзеды нашых дзядоў,
Яны былі і гнуты, і біты.
Үсе палі і палеткі ля тых курганоў
Іх крывёю і потам паліты.

За зямлю і за волю яны паляглі,
Дух свабоды трывожыў іх мары.
Аддаі ўсё, зрабілі, што толькі змаглі,
Знішчыць каб үсе варожыя хмары.

Як жывём мы цяпер, хочуць ведаць яны:
Ці заможна, ці вольна, ці смела?
Сон іх вечны кальшуць дубы, яліны
І калоссе, што ў поле паспела.

Спіце, продкі мае, хай вам сняцца бары,
Ржанне коней і клёкат бусловы,
Васількі на паліях, ну а дзесяці ўгары
Добра зладжаны крыж адмысловы.

* * *

Магутны Божа дапаможа нам,
Сумленне з памяцю звядзе, дасць раўнавагу,
Рукам дасць сілы, розум галавам,
Пачуцце годнасці да сябе павагу.

I Пагоня прамчышча, і гром прагрыміць
Ў бел-чырвоным усходу двухцвеці.
Мова бацькі і маці наўкол загучышь,
Згіне страх і сыдзе ліхалецце.

Варвара Савіцкая
(13 гадоў, г.п. Ветрына Палацкага р-на
Віцебскай вобл.)

Чаму Ветрына так называецца

Даўно гэта было... Ніхто ўжо не памятае тых падзеі — яны патанулі ў зыбкіх пясках часу. Засталіся толькі цьміныя ўспаміны.

Няма такой зямлі, аб якой не было б складзена ніводнай легенды. Некаторыя становіцца вядомымі далёка за межамі роднага горада, вёскі, а іншыя захоўваюцца ў памяці якой-небудзь адзінокай стогадовай бабулькі, якая цэлымі днямі сядзіць у задуменні і перабірае ў сваёй памяці падзеі мінульых гадоў.

Успаміны атрымаліся нейкія адрывістыя: цар... вайна... бальшавікі... потым зноўку вайна... І зараз зноў ідзе вайна, бітва са смерцю. Зыход бітвы ўжо загадзя прадвyzначаны: рана або позна, мы ўсе памром, звернемся ў прах — але жыццё даецца ўсяго толькі адзін раз, і за яе варта падужацца, каб пражыць хаця б яшчэ пяць хвілін. А можа, не варта? Раптам перад стомленымі вачамі ўсплылі малюнкі роднага краю: бязмежныя палі, неабсяжныя лясы, звлісттыя рачулкі, маленькія хаткі ля дарогі... Не, дзеля гэтага варта жыць! «Роднае Ветрына, ніколі цябе не забуду, не пакіну да канца свайго жыцця, — думала яна. — Чаму ж наш пасёлак завецца менавіта так?» Памяць — няверная сяброўка, але ў гэты раз яна не падвяляла: бабулыцы ўзгадаліся слова старой легенды, якая здаўна

перадавалася з пакалення ў пакаленне...

Даўным-даўно праз нашу мясцовасць праезджала вялікая руская царыца Кацярына II. Калі яна спынялася трохі адпачыць, то заўсёды абавязкова запрашала мясцовых жыхароў, каб яны ёй праспявалі песні. Кацярыне падабалася слухаць іх, бо ў сябе дома таёй музыкі яна не магла чуць. У палацы гучалі толькі напышлівыя песні — мёртвыя, тут жа гучалі жывыя, хвалючыя душу гукі. Царыца заўсёды садзілася ў высокое крэсла, вакол яе становіліся слугі і знатныя князі. Наступала цішыня, і толькі тады сяляне пачыналі співаць.

...Песня была прыгожая. У ёй змяшаліся ўсе пачуці: радасць, любоў, горыч няволі, бязмерны смутак. Яна была лёгкая, вольная, як ветравей, што налятаў то моцнымі парывамі, то паціху шапацеў у траве і кронах дрэў. У ёй чулася ўся любоў народа да сваёй старонкі, да ўсіх лясоў, палёў, хуткабежных рэк, азёр, у зіхоткай роўняндзі якіх адлюстроўваліся беласнежныя лёгкія аблюкі, яркае сонца. У песні бачыліся самыя патаемныя мары людзей, співаўшых яе, — мары аб незалежнасці: «Сонца, месяц вольныя, дык чаму ж нам нельга быць вольнымі, як птушкі?» Ад смутнага напеву хацелася кінуць ўсё і збегчы, імчацца ў поле, застацца ў поўнай адзінцце, слухаючи толькі ціхі шэпт ветрыка...

Але вось аднойчы адзін ганарлівы, свавольны князь рашыў парушыць усталяваны парадак — сярод песні ён заявіў:

— А навошта мы тут сядзім і слухаем гэтыя завыванні? Хіба гэта для нашых, княжых, вушэй? Нам не належыць чуць такія песні! Ды хіба гэта можна назваць песняй? Яны ж простыя сяляне. Іх справа — праца ваць, а наша — співаць!

А статнія ж прыдворныя не падтрымалі ганарліўца,

бо ўсе баяліся гневу царыцы. А князь, убачыўши, што царыца маўчыць, вырашыў, што ён можа далей працягваць:

— І што ж вы тут бачыце цікавага? Хм, бядната... Ды ад іх жа смярдзіць! Мы ганьбуем сябе, знаходзячыся ў такім грамадстве!

Але сялянкі закончылі співаць сваю песню і нізка пакланіліся. І тады загаварыла Кацярына II:

— Каму ж гэта надакучыла стаяць і слухаць простых людзей? У чым яны вінаватыя?

Усе прыдворныя скілліліся ў нізкім паклоне, слугі разбегліся хто куды, больш за ўсіх жа спалохаліся тыя самыя сялянкі, співаўшыя песню, бо страшная была царыца ў гнёве. Але, убачыўши, што ні ў чым не вінаватыя сялянкі разгубіліся, яна мякка сказала:

— Не бойцеся. Дзе мой скарбнік?

І вось аднекуль знатоўпу выйшаў багата апрануты чалавек. Увесь ён быў абвешаны золатымі ланцужкамі, паліто было аблямавана межам, на пальцах — пярсцёнкі з каштоўнымі камяннямі.

— Гэтым людзям трэба заплаціць. Не шкадуйце грошай! Абсыпце іх золатам! — загадала Кацярына.

— Але... гэта ж простирає сялянкі. Навошта ім шмат грошай? — паспрабаваў абурыцца скарбнік.

— Што ж гэта атрымоўваецца? Хіба гроши існуюць толькі для такіх, як мы, як ты? Паглядзі на сябе! Ты ходзіш у багатай, пазалочанай вонратцы, спіш у мяккай пасцелі. А яны... Ім жа кожную капейку трэба здабываць сваёй празмернай, цяжкай працай!

Баючыся, што царыца вырашыць яго пакараць, скарбнік паспяшаўся за золатам. Кацярына загаварыла зноў:

— І дзе жа той самы ганарлівец, які перашкодзіў мне слухаць песню? Няўжо ён збаяўся і ўцёк?

— Я тут, ваша светласць, — сказаў князь.

— Няўжо табе не спадабаліся песні? Што з таго, што іх спявалі простыя сялянкі? Хіба гэта нешта значыць? Дык вось: з гэтага часу ты станеш такім жа селянінам, як і ўсе астатнія. Будзеш служыць у мяне простым фурманам. І глядзі не звай, інакш атрымаеш дзесяць удараў бізунамі! Станеш князем толькі тады, калі поўнасцю выправішся.

Так ганарлівы князь стаў фурманам. Цяжка яму было, але потым неяк абык і да крыкаў, і да пакаранняў. Ён стараўся выправіцца, бо каму хochaцца так жыць. Усе сяляне, слугі шкадавалі яго, і ён неўзабаве зразумеў, што дарма тады пасмяяўся над простымі людзьмі, што яны нічым не горшыя за князёў, графаў, службоўцаў, а ў нечым нават лепшыя.

Аднойчы царыца вырашила зноў паслухаць сялянскія песні. Яна села ў сваё любімае крэсла і падрыхтавалася слухаць. Але раптам наляцеў моцны вецер, такі ж вольны, як песня сялянак, і капялюшык Кацярыны II палаіцей.

— Як жа тут ветрана! Гэта мой любімы капялюшык! Хутчэй прынясіце мне яго!

Усе слугі кінуліся за ім як мага хутчэй. Але вось капялюшык зваліўся ў вялікую брудную лужыну. Усе спыніліся — ніхто не жадаў пэцкацца. Толькі той самы ганарлівы князь не пабаяўся: ён спаўойна зайшоў у лужыну, падняў капялюшык, ачысціў яго ад бруду і паднёс царыцы.

Кацярына вельмі ўзрадавалася не столькі выратаванай рэчы, колькі зменам, якія адбыліся ў князю. З той радасці яна вярнула яму тытул. Сялянкі, пачуўшы вокліч царыцы, паспяшаліся распавесці аб ім усім астатнім. Вось з таго часу і атрымала гэтае мястэчка такую назыву — Ветрына...

Іскрынкі то загараліся ў вачах старой жанчыны, то згасалі. Па твары прабегла задуменна ўсмешка. Яна ўспомніла, як ёй распавядала гэтую легенду маці, як яна сама нядаўна расказала яе сваёй унучцы.

З тых часоў змянілася шмат пакаленняў, але ў гэтай старане па-ранейшаму, як тады, гучаць свабодныя, вольныя песні, як і раней, дзымуць моцныя ветравеі, а людзі, перадаючы з вуснаў у вусны гэтую легенду, прытрымліваюць свой каплюш рукоj, гаворачы: «Як жа тут усё ж такі ветрана!»

Алена Будзько

(? гадоў, г. п. Краснаельскі Ваўкаўскага раёна
Гродзенскай вобл.)

Развіццё пасёлка

Гады імчаліся, ішлі стагоддзі,
Тысячагоддзі няспешина міналі.
У тысяча пяцьсот шэсцьдзесят дзвеятым годзе
Аб вёсцы з назвай Краснае Сяло
Ў пісьмовых сродках першась ўпаміналі.

З гадамі вёска большала, сталела,
Расла, і як дзяўчына, харащэла.
Належала Хадкевічам, Сапегам,
Браніцкі і Патоцкі пан ўладарыў
У гэтым краі многімі гадамі.

За пяць гадоў да дзвеятнаццатага веку
Увайшла, прыгожая, ў Расейскую імперыю,
Ўсе пяцьдзесят двароў бязмежна.
Нарэшце вызваленне святкавалі
Ад польскай полурабскай залежнасці.

Так доўжылася бадай што больш за век.
У чатыраццатым годзе дваццатага стагоддзя
На поўдзень вёскі Краснае Сяло
«Валынь» — акцыянерай таварыства —
Завод цементны новы узвяло.

Была нялёгкай праца тых гадоў.
Нялёгкі лёс — ярмо з вясны па восень:

Кар'еры уручную раскапалі
І крэйду да завода дастаўлялі
Па паветрана-канатнае дарозе.

Трыццаць дзеяты год нёс вызваленне,
На працу і на развіццё натхненне,
Завод ужо імкліва развіваўся,
Ды мары краснасельцаў перарвала
Суровая фашысцкая навала.

За тры гады нямецкае навалы
Наш мужны не схіліў галовы люд:
У Карпаўцах падполле працавала,
Сяродрабочых вера панавала,
Натхняла вызваленчы рух.

Сорак чацвёрты год нёс незалежнасць
І з той пары ўжо шэсцьдзесят два гады
Пасёлак развіваецца, квітні.
Самаадданай працаю рабочых
Заводрасце, красуецца, мацні.

Нам, маладым, у спадчыну застаўся
Багаты край квітніючай краіны.
Нам, маладым, у спадчыну дастаўся
Працоўны шлях мінулых пакаленняў,
Не скораных, не ўстаўшых на калені.

Сёння я, сваіх продкаў нашчадак,
У свабоднай краіне жыву,
Гімн радзімаму краю пяю.
І гучыць сёння з краю да краю:
«Хай квітніе мая Беларусь!»

Мой Краснасельскі

На ўзбярэжкі рэчкі Рось,
Паміж лясоў, паміж бароў,
Я нарадзіўся, тут я рос
Я гэтым краем ганаруся.
Мабыць, адсюль ідзе святая Русь.

Мы русічы, мы росы...
Выпадкова ці не
Такое дзіўнае сугучча,
Такое спалучэнне светлых слоў:
Народа, роду і рачулкі Рось.

Сцвярджаюць навукоўцы: упершыню
Адзінаццаць тысячагодзяў таму,
У час былы, у раннім мезаліце,
У гэтым краі людзі пасяліліся
І, як умелі, ладзілі свой быт.

Яны,магчыма, многа вандравалі
І ў наш край выпадкова завіталі
Ды тут жылі, тут ежу здабывалі:
Мужчыны паспяхова палявалі,
Жанчыны гаспадарку ўсю вялі.

Зямля не скажа, хто, калі і як
Знайшоў упершыню у белай крэйдзе
Вялікі камень. Крэмень тут знайшлі,
З яго рабілі розныя прылады,
А з імі працавалі на зямлі.

Які чароўны гэты дзіўны камень.
Не добры будзе той, што пад нагамі,
На сонцы пацымнелы і сухі:
З яго не зробіш скрэблу ці сякеру.
Шукалі людзі камень светлы, шэры.

Ішлі здалёк да гэтае зямлі,
Дзяўблі, дзяўблі зляжаўшуюся крэйду.
У ход кіркі прымітывныя ішлі,
І землякопы паглыблялі яму,
Дзе кіркамі, а дзе рукамі.

Калі змрок апусціўся на зямлю
І стомленыя людзі спаць ляглі,
Над рэчкай Рось здзіўлёны месяц ўстаў:
«Што яны робяць тут? Чаго прыйшлі?
Што ў белай крэйдзе добра га знайшлі?»

А раніцай работа зноў пайшла.
Цяпер ў калодзеж цесны лезлі двое:
Адзін з іх кіркай крэйду выбіваў,
Другі ў юшык жменямі ссыпаў,
А трэці на вяроўцы падымаў.

Часамі воклік радасці гучаў,
Ён азначаў шчаслівую знаходку.
І кожны з землякопаў лікаваў:
Дарма іх намаганні не прапалі,
Яны знайшлі вось гэты шэры камень.

Крэмень бярэ сівабароды майстар,
Уважліва, спакойна разглядае,
Прымерваецца, нібы вывучае,
І раптам на імгненне забываецца
І гладзіць камень, як дзіця сваё.

З такою ласкай, з цеплынёй такою
Ён дакранаецца да крэмня сырога...
Нам, сённяшнім, не зразумець старога,
Не зразумець, як гэты цяжкі камень
Дасць свет, цяпло і ежу сваякам яго.

Здабыўшы крэмень і апрацаваўшы,
Пажыткі небагатыя сабраўшы,
Вярталіся шахцёры да сям’і.
Па Прынямонню шырыліся чуткі,
Пра слайны крэмень, цуда-камяні

Зямля не ўсе адкрыла таямніцы,
Але вядомым можам мы дзівіцца.
Амаль сто шахтаў сёння знаем мы.
А ў пахаванні старажытнага шахцёра
Дзве шаравідныя амфары знайшли.

Ксенія Кубышына (13 гадоў, г. Маладзечна)

Гальшаны

А чацвёрты брат вялікага князя Карымунта, Гольшыс (Гольша), перайшоў раку Вілію і знайшоў гару прыгожаю між гарамі, над рэчкай Вільна, — за мілю да ўпадзення яе ў раку Вілію супраць Раканці шак, і стварыў горад, і назваў яго сваім іменем Гальшаны, і прабыў там нямнога. І адтуль ездзіў на паляванне ў пушчу, за дзесяць міль ад таго свайго горада, і знайшоў прыгожую гару, аружаную вялікімі раўнінамі і напоўненую багатствамі, і спадабалася яму там, і ён там пасяліўся, і на гарэ стварыў горад над ракою Карабель, і перасяліўся адтуль, і там пачаў княжыць, і назваўся князем Гальшанскім.

З «Хронікі Быхаўца»

Гальшаны — старажытнае мястэчка, размешчанае на перакрыжаванні гандлёвых шляхоў: Гродна — Крэва, Мінск — Вільня. Упершыню Гальшаны згадваюцца ў летапісе 1280 года як ужо існаваўшае паселішча. Гальшаны — вельмі прыгожы куток Беларусі. Гэта амаль што адзінае з 425 былых мястэчак, якое захавала свой архітэктурны твар, старажытнаю планіроўку, сваю гістарычную спадчыну...

У 1,5 км ад Гальшан знаходзіцца гарадзішча. Існуе версія, што гэта і былі старажытныя Гальшаны.

Пачынаеца гісторыя Гальшан з Гальшанска гарадзішча. Шмат легенд ходзіць пра гэта цікавае месца. Адна з іх расказвае: «Было гэта даўно, на цяперашнім месцы Гальшан стаяў горад, на высокай гары ўзышаўся замак. У багатага ўладара была дачка, якая звалася Марысей. Яна закахалася ў вясковага хлопца, сына бедняка. Аднойчы маці Марысі дазналася, што дачка кахае простага хлопца з беднай сялянскай сям'і. Маці раззлавалася і грозна сказала Марысі: «Не будзе гэтага!» Тая плакала, прасіла дазволу выйсці замуж, але злосная маці настойвала на сваім. Каханья вырашылі аб'яднаць свой лёс супраць волі маці. Абураная маці пракляла маладых: «Няхай яны правалацца разам з гэтым горадам!» І адразу ўвесь горад, разам з жыхарамі, знік, праваліўся пад зямлю. На месцы замка з'явілася гара — Гарадзішча, вакол яе, на невялікай адлегласці, замест хат раскінуліся ўзгоркі. Паданні таксама расказваюць, што паміж гарадзішчам і мястечкам былі падземныя хады.

Зараз гарадзішча — гэта гара, парослая лесам. А некалі даўно гарадзішча разворвалася гальшанцамі, яны мелі тут свае надзелы. Аднойчы жыхар Гальшан, Людвік Гарадзецкі, пайшоў на гарадзішча араць свой надзел. Араў ён вельмі доўга, стаміўся і прылёт адпачыць. Ён не ведаў, ці то ў сне, ці то наяве расчыніліся нечакана дзвёры ўглыб зямлі, выйшла з іх прыгожая панна і пазвала аратага за сабою. Прывяла ў падземны палац, поўны скарбаў, і прапанавала браць багаще, якое араты ў руках панесці зможа. І загадала: «Толькі не аглядайся, а то знікне ўсё багацце». Узяў Людвік Гарадзецкі ў рукі скарбаў колькі мог і пайшоў да выхаду, не аглядаючыся. Але зачапіўся кажухом за касяк дзвярэй і воляй-наволяй вымушаны быў абярнуцца. Дзвёры адразу зачыніліся, апынуўся араты на схіле гарадзішча без скарбаў. Можа, паданні пра скарбы ў Гальшанах і засталіся б толькі

паданнямі, але ў 1976 годзе тут, недалёка ад замка, быў знайдзены сапраўдны клад срэбных манет XIV—XV стагоддзяў. Усяго ў гліняным гаршчку знаходзілася 836 манет агульнай масай каля 1,5 кг.

Гальшаны — не толькі вельмі прыгожае месца, якое вельмі многа значыць для Беларусі і яе гісторыі. Гэта месца, дзе ёсьць сапраўдны прывід. З'явіўся прывід усяго некалькі гадоў таму. Ён жыве ў францысканскім манастыры XVI стагоддзя. Адкуль жа ўзяўся гэты прывід? Каб адказаць на гэтае пытанне, нам не абысціся без гістарычных ведаў. Гальшанская — знакаміты і вялікі магнацкі род Беларусі. Па жаночай лініі Гальшанская падніліся амаль да самай палітычнай вяршыні. Юлія Гальшанская стала жонкай вялікага князя літоўскага Вітаўта, а Соф'я Гальшанская — жонкай караля польскага Ягайлы, калі таму было 70 год. Менавіта дзякуючы Соф'і Гальшанская узнікла дынастыя польскіх каралёў і князёў літоўскіх і рускіх Ягелаў (гаварылі, што Соф'і ў гэтай справе дапамог малады польскі шляхціц Ген'ка з Рогува, гэта справа дайшла да суда над каралевай, але яе апраўдалі, і слухі засталася толькі слухамі, але пасля смерці каралевы шмат багацця ўдашло Ген'ке па завяшчанню). Жанчыны ў родзе Гальшанскіх нярэдка вельмі многа значылі дзеля гісторыі Беларусі і Польшчы. Менавіта дзякуючы шлюбу Алены Гальшанская і Паўла Сапегі, уладара Кодно і Друі, у 1525 годзе мястэчка перайшло ва ўладанне яшчэ адных магнатаў. Вынікам шлюбу стала нараджэнне двух «сапяжат» — Мікалая і Богдана. Менавіта Богдан залажыў свой двор на бацькоўскіх землях. Зараз гэта вёска мае яго імя — Багданава. У Богдана нарадзіўся сын, якога назвалі ў гонар дзеда — Паўлам, дакладней — Павел Стэфан Сапега. Гэта самая знакамітая асоба са ўсяго роду гальшанскіх Сапегаў. Павел Стэфан быў тройчыжанаты, рыштар-герой, лепшыся бра караля Стэфана Баторыя, пад упльвам яюга Павел прыняў каталіцкаю веру, змагаўся супраць Івана Грознага.

Пры Жыгімонце III стаў вялікім канцлерам ВКЛ. Калі скончыліся вайны, Сапега зноў вяртаецца ў Гальшаны. Але энергія не дае яму спакою. Яму надакучыла жыць у старым замку і ён вырашыў будаваць новы. У 1610 годзе пачалося будаўніцтва новай рэзідэнцыі, руіны якой існууюць і па сённяшні дзень. Падобнага да замка Сапегі ў Гальшанах немагчыма было знайсці ва ўсёй Рэчы Паспалітай. Рэзідэнцыя была пабудавана ў галандскай архітэктурнай традыцыі і вельмі нагадвае замкі Клейдоэль і Антверпелом. Мяркуюць, што архітэктар быў галандцам.

Павелбыў апошній яркай фігурай з Сапегаў у Гальшанах. Пасля яго смерці мястэчка перайшло ў рукі яго пляменнікаў, якія разам з Гальшанамі атрымалі ад дзядзькі і крэдыты на будаўніцтва. У пачатку XVII стагоддзя Гальшаны былі канчатковая падзелены паміж крэдыторамі, і Сапегі назаўсёды пакінулі Гальшаны...

А што ж прывід? Гісторыя з прывідам датычыща 1618 года, калі Павел Сапега загадаў прыбудаваць да касцёла манастыр для ордэна святога Францыска. У Гальшанах існуе легенда, што калі будавалі манастыр, будаўнікі пабудавалі трох сцяны, а чацвёртая заўсёды рушылася. Гэта вельмі не падабалася князю. Тады будаўнікі вырашылі замураваць жанчыну, якая першай прыйдзе набудаўнічу пляцоўку. Гэтай жанчынай аказалася маладая жонка рабочага з будоўлі, які ў той час маліўся ў касцёле за тое, каб яго жонка не прыйшла туды, але... Як і гаварылі, жанчыну замуравалі ў сцяне. Пасля гэтага сцяна больш не падала. Зараз манастыр зноў ажывае. Вучоныя не верылі ў гэту гісторыю. Але калі праводзілі рэстаўрацыю, былі знайдзены чала вечея юсці. Астанкі закапалі каля могілак.

Менавітаў той час узніклі анамальныя з'явы ў музеі. Тухне ці само запальваецца святло, груючуюць вокны. Існуе шмат доказаў існавання Белай Дамы. Напрыклад, яна з'яўлялася начаваўшым у манастыры людзям. Але не кожнаму

прыезджаму шанцуе ўбачыць гэты цуд. Белая Дама сама выбірае сабе ахвяру. Аб чым яна хочанам расказаць, на што пажаліцца?.. А можа, мы самі не можам яе пачуць і зразумець? Таму і не знаходзіць яе змучная душа спакою.

Я лічу, што Гальшаны — адно з самых цікавых мясцін Беларусі. Паданні, легенды пра гэта дзіўнае мястэчка не даюць спакою тым, хто жадае разгадаць усе цуды гэтага знакамітага кутка нашай Радзімы.

Ганна Мікулік
(13 год, г. Іванава Брэсцкай вобл.)

Баранавічы

Гэтае паселішча на ўсю ваколіцу славілася тым, што дзяўчаты ў ім жылі вельмі прыгожыя. Узяць зажонку дзяўчыну з гэтай вёскі лічылася за вялікі гонар.

Пачуў пра дзяўчую красу мангола-татарскі хан і выр ашыў забраць у сіх прыгажунь у свой гарэм. Адпр авіў ён сваё добра ўзброенае войска ў гэтае паселішча і загадаў без паланянак назад не вяртацца. Даведаўшыся аб задуме хана, хлопцы і мужчыны з усіх навакольных вёсак і гарадоў выр ашылі не дапусціць глуму чужынцаў над сваімі дзяўчатамі, сталі на іх абарону. І не ўдалося ханскім войскам прабіцца да вёскі, не ўдалося паланіць прыгажунь. Моцна трymалі абарону юнакі. Таму і паселішча тое з цягам часу сталі называць Баранавічамі.

Гомель

Гэта вельмі даўно было. Тады яшчэ не было ні палаходаў, ні цяжкага ружаў, ні баржаў. Усе грэзы па рэках саматуж цягали людзі. Бурлакамі іх звалі. Лес для будайніцтва таксама сплаўлялі па рацэ.

Дык вось па Сожы цягнулі вялізныя плыты лесу. Цяжкая гэта была справа. Самае страшнае было, калі плыты падаў на мель: патрабавалася тады многа сілы, каб выцягнуць яго зноў на ваду. А каб гэтага не здарылася,

у перадзе ішоў чалавек з доўгай жэр дкай, мер аў ёю глыбіню ракі і, калі яна была малая, папярэджваў сплаўшчыкаў:

— Го, го, мель!

У адным месцы асабліва многа было гэтых меляў.
Вось ён і крычаў у весь час:

— Го, го! Го, мель!

А калі пабудавалі з тых бярвенняў першыя дамы, то паселішча так і назвалі — Гомель.

Драгічын

Калісьці коні былі адзінай цяглавай сілай. Ці то дроў з лесу прывезці, ці то сена з балота, ці то ў госці да сваякоў у суседнюю вёску з'ездзіць, — запрагалі коней у павозку — і ўсе пытанні вырашаліся. Толькі ж вазы гэтая часта ламаліся: то кола выходзіла са строю, то яшчэ якія непаладкі здараліся. І тут ужо тэрмінова трэба было чыніць іх, бо без павозкі як без рук.

І жыў у адным паселішчы чалавек з сынам, які і займаўся рамонтам павозак. Залатыя рукі былі ў гэтага чалавека — з любымі непаладкамі ўмомант спраўляўся. І звярталіся да яго за дапамогай людзі з усіх вёсак, цягнулі на пачынку свае драпагі (так называліся ў той час павозкі).

Вось з цягам часу паселішча, дзе жыў гэты чалавек, і сталі называць Драгічынам, ад слоў «драгі чыніць».

Жыве на Палессі пясняр

Не ведаю чаму, але мне надта падабаецца, што Аляксей Трафімав іча Каўко, які жыве ў адным двары з маймі дзядуляю і бабуляй, называюць у се проста Аляксей Каўко. Яму ўжо за восемдзесят. Але гэты чалавек поўны сіл, энергіі, творчых задумак.

Аляксей Каўко — журналист, заслужаны работнік культуры Рэспублікі Беларусь, былы рэдактар мясцовай раёнкі.

Ад прыроды Аляксей Трафімавіч — чалавек кемлівы, шчыры, мудры, сардэчны. Бог таленту даў многа, дабрынёй узнагародзіў славуна: ён і расказчык, і перакладчык, і выхавацель, але самае галоўнае — сапраўдны майстрап слова.

Яго книга «Пад гоман вогнішча» — гэта аповед пра вялікае багацце для душы, якое дае чалавеку матухнапрырода. Чытаеш гэтую книгу і яшчэ адну — «Смяяцца не грэх» і становіцца прыемна ад таго, што ведаеш гэтага чалавека, што сустрэкаешся з ім амаль штодня, што талент жыве поруч з тобой.

Аляксей Трафімавіч журналісткімі сцяжынкамі абышоў і аб'ехаў усё пінскае Палессе. Ён любіць часта расказваць пра гэта, а факты і матэрыялы з жыцця выкарыстоўвае ў шматлікіх апавяданнях, якіх па падліку аўтара, хутка назбірае аеца да сотні. Творы А. Каўко друкаўся ў часопісах «Маладосць», «Бярозка», «Работніца і сялянка», амаль ва ўсіх беларускіх газетах, гучалі ў перадачах радыё і тэлебачання. Адно з яго апавяданняў было нават надрукавана ў падручніку для чацвёртага класа «Роднае слова».

У час вайны А. Каўко мушна змагаўся за свабоду свайго краю з вінготкай у руках. У мірны час ягозброяй

з усімі хібамі ў жыщі стала слова. Ён пісаў гу мар эскі, у якіх з тонкім гу марам высмейваў недахопы і памылкі ў нашым грамадстве.

Аляксей Каўко, працу ючы шмат гадоў рэдактар ам мясцовай раёнай газеты «Чырвоная звязда», выхаваў цэлу ю плеяду таленавітых журнالістаў, паэтаў і пісьменнікаў. Гэта вядомыя Уладзімір Крэйдзіч, Мікола Трафімчук і Пётр Суцько, Мікола Панасюк і Якаў Аляксейчык.

Аляксей Трафімавіч шмат зрабіў для захавання роднай мовы, для яе росквіту. Ён сапраўдны патрыёт роднага краю, пясняр роднай мовы.

Звяртаючыся да пачаткоўцаў, заўсёды гаварыў: «Любіце сваю мову. Знайшце: іншаземну мову можна вывучыць за месяц, год. Сваю трэба вучыць усё жыщё».

Аляксей Трафімавіч з жонкай выгадавалі чацвёра дзяцей. Зараз у іх дзесяць у нукаў, чатыры праўнукі. Прыемна бачыць, як у дні сямейных урачыстасцей амаль усе спяшающа ў бацькоўскую хату, у якой хапае цеплыні і пяшчоты на ўсіх.

Калі Аляксей Трафімавіч слухаеш на сустрэчы з намі, вучнямі, у школе, ён заўсёды зазначае: «Я не здзейсніў ніякага подзвігу. Проста стараўся быць чалавекам». Быць людзьмі ён у учыў і сваіх супрацоўнікаў, а цяпер вучыць сваіх дзяцей і ўнukaў.

Можа, таму яго дом ніколі не абмінаюць прыезджыя журнalistы і пісьменнікі, можа, таму так паважаюць яго ўсе іванаўцы.

Лушына горка

Расказваюць старыя людзі, што на самым у збяр эжжы Піны жыў вель мі багаты пан. Вялікі маёntак яго быў, а цудоўны сад, які радаваў вока. Якіх толькі дрэй і кветак там не было! Цяпер, на жаль, нічога не засталося ад той прыгажосці: час і людзі знішчылі ўсё.

Дык вось у гэтым пансkim двары служыла Луша, вельмі прыгожая дзяўчына. І здарылася так, што закахаўся ў яе пан, хоць стары ўжо быў, гадоў пад восемдзесят. Штовечар сустраліся яны ў садзе ў альтанцы. Усе ведалі пра іхня сустрэчы, і пані яго ведала так сама. Але ніхто нічога не мог зрабіць. Як звар'яцеў на старасці пан. Праўду людзі кажуць: сівізна ў бараду, а чорт у рабро. Усе, хто пра ацаўаў у двары, паціху пасмейваліся з Лушы, з гэтихіх сустрэч. А яна толькі смяялася і казала, што ёй падабаецца не пан, а яго падарункі. Невядома, чым скончылася б гэтая гісторыя, але раптам Луша захварэла і вель мі хутка памерла. Паговорвалі тады, што гэта пані яе атруціла. А праўда гэта ці не, бог яго ведае. Дык вось пан загадаў пахаваць Лушу ў тым садзе, у самым прыгожым куточку, ля альтанкі, дзе яны заўсёды сустраліся. Нядоўга пасля смерці Лушы пражыў і сам пан. Пахавалі яго побач з дзяўчынай, як і загадаў ён перад смерцю.

Даўно ўжо тых могілак не відаць: зраўняліся яны з зямлю. Ды і з таго дзівоснага саду засталося толькі некалькі дрэў. Але той узгорачак, дзе пахаваны Луша і пан, да гэтага часу завуць Лушынай горкай.

Лабары

Вельмі прыгожы і ўтульны наш палескі гарадок Іванава. І жыву ць у ім цудоўныя людзі, вялікія працаўнікі і выду мішчыкі. Кар энных іванаўцаў называюць лабарамі. Чаму? Гэта вельмі даўняя гісторыя. Кажуць, што ў афіцыйных дакументах Вялікага княства Літоўскага горад іменаваўся Янава-Літоўскае. З гадамі Янава папераменна пераходзіла ў руکі прыватных польскіх уладальнікаў: Аржэшкаў, Дмухоўскіх, Кужамецкіх.

Янаўцы павінны былі плаціць памешчыку грошы — па 15 капеек за мілю і ва ўплату за надзел зямлі выходзілі на работу ў так званыя загонныя дні, калі ўбіралі хлеб.

Між іншым янаўцы заўсёды вылу чаліся асаблівай лоўкасцю, кемлівасцю. На самай спрабе, як, скажыце, не памер ці з голаду, калі ў цябе (на сям'ю) не больш за трэх дзесяціны зямлі і пры гэтым няма ні пашы, ні ракі, ні лесу, ні іншых неабходных у моў? А менавіта ў тых умовах жылі янаўцы 125 год таму назад.

Усе гэтыя ўмовы і сталі, напэўна, падставай для развіцця паміж сялянамі промыслу, названага лабарствам. Ён заключаўся ў tym, што лабары хадзілі па свету і збіралі добраахвотныя ахвяраванні на цэрквы, а ў ранейшыя часы і на касцёлы.

Адкуль пайшоў гэты звычай, ніхто дакладна адказаць не можа. Ёсьць розныя версіі. Некаторыя лічаць, што яго перанялі ад усходніх вандрункаў, хрысціян, што знаходзіліся пад турэцкім уладаннем.

У Малдаві і пагранічнай з ёю Камянец-Падольскай губерні іх называлі лабурамі. Расказваюць, быццам нехта з уладальнікаў Янава, памесці якога былі ў Камянец-Падольскай губерні, перасяліў аднаго такога

збор шчыка ў Янава. Ён і навучыў промыслу мясцовых жыхароў.

Своеасаблівым быў зневідны выгляд лабара. Звычайна ён апраанаў кароткі кашюшок з рагаменным поясам, боты з высокім халявамі, чорную суконную шапку з высокім брылём, па якой і пазнавалі лабара. На свята ў яго была шэрая сяр мяга з чырвоным адваротам на рукавах і вялікая шапка з аўчыны.

Мала хто з лабароў у меў чытаць і пісаць. Тым не менш кожны з іх вазіў з сабой так званую падложную книгу, дзе павінен быў часцей за ўсё спецыяльнымі значкамі запісваць усе падаянні.

Лабары мелі сваю асаблівую, лабарскую мову — ліберскую гвардыю, — на якой размаўлялі сярод чужых людзей. Вось некалькі слоў з гэтай мовы: хірганіца — чалавек, рэбсанька — книга для запісу падаянняў, хлюса — царква, хрушч — рубель.

Лабарствам янаўцы займаліся аж да першай палавіны XIX стагоддзя. І толькі з пабудовай Палескай чыгункі і з'яўленнем у мясцовай прамысловасці промысел гэты адмёр.

Як відаць, мы, янаўцы, маем глыбокія гістарычныя карані. Нашы далёкія працівнікі перадалі нам у спадчыну працалюбства, смеласць, кемлівасць, лоўкасць. І калі мяне і маіх малодшых браціка і сястрычку называюць лабарамі, мы не крындуем, а наадварот — ганарымся. Мы стараемся свой горад, сваю маленьку Радзіму, зрабіць яшчэ прыгажэйшым. Таму з задавальненнем кожную вясну і ўсё лета дружна шчыруем на кветніках каля свайго дома.

Цімафей Герасімук

(13 гадоў, в. Тэлымы Брестскай вобл.)

Разважанні пра вялікага чалавека зямлі беларускай

*Памяці земляка і вальнадумца
Казіміра Лышчынскага*

Нясвіжскі замак, Мірскі замак,
Барысаглебская царква, —
Ўсё гэта продкаў маіх справа
І памяць ўсім нам на вяка.

Калі ты гэта ўсё абледзіш,
Калі пазнаеш, што за цуд,
Тады ты ганарыща будзеш
За тое, што ты — беларус!

Наш продак быў ад Бога майстар
І ад прыроды працавіт.
Не толькі белымі царквамі,
Але і розумам сваім,
Знаёмы ўсім ў замежжы дальнім,
На свет ўвесь белы знакаміт.

Святая Ефрасіння з Полацка,
І з Турава манах Кірыл,
Ды і асветнік наш Скарына,
Які друкарню ў нас адкрыў.

Усе яны з дзяцінства нам знаёмы,
Пра іх мы прачыталі шэраг кніг.

І вось пра волата такога
І пойдзе сёння ў нас размова.

У нас на Беларусі не шмат напісана
Пра яго — разумнага, пра яго — вялікага.
У нас на Беларусі не шмат створана
Пра яго — Лышчынскага, пра яго — нязломнага.

У сям'і дваранскай небагатай
У дзень святога Казіміра
Ў памешчыцкай маленъкай хаце
Яго на свет нарадзіла маці.

З дзяцінства ён старанна вучыўся,
І быў у Кракаве, ў Варшаву ездзіў,
У войску адслужыў і ажаніўся.
На Жаліхоўскай на Ядвісі.

Лышчынскі потым уцягнуўся
Ў турботы паусядзённага жыщца,
Але шмат часу аддаваў ён
Думкам аб сэнсе небыщца.

У радавым маёнтку Лышчыцы,
На Берасцейшчыне, панове,
І мовы, і навук асновы ён выкладаў
Падлёткам у мясцовай школе.

Але здавалася ўсім,
Што Казімір не верыў ў Бога,
А ведаў ён яшчэ другога
І душу аддаваў яму.
Ды ў пацвярджэнне ўсё таму
З'явіўся нечакана тут трактат:
У смерці Казіміра і ён таксама вінават.

Не першым ён быў, хто лёг на алтар.

Алтар разняволення люду.

За новыя думкі распяты Хрыстос,

Сакрат выпіў кубак з атрутай.

Блізкі сябар дзяцінства — Бжоска Ян,

Якому Казімір пазычыў грошай шмат,

А зараз папрасіў вярнуць грашовы доўг назад,

Не вельмі-то хацеў з Лышчынскім разлічыцца

І быў гатоў адразу ж пагадзіцца

Ўступіць у змову. І з сябрам разабрацца,

Каб потым пры грашах чужых застасцца.

Ды і пачаў хадзіць да Казіміра ў госці,

А той не здрадніцтва, ні злосці...

А Бжоска непрыкметна вынес з хаты

Пятнаццаць сшыткаў філасофскага трактата...

За справу старанна ўзялася царква,

І нунцый прыехаў ды з Рыму:

«Пакайся, скажы, што ўсе веды — труха.

Твой розум вядзе ў дамавіну».

Сакавіцкім днём ён ўзышоў на памост.

Абрацы, праклёны пачуўшы,

Ён голаву хутка прыгнуў да зямлі,

Яе кат адсек, размахнуўшыся.

І многа яшчэ рабілі з ім здзекаў —

За горадам цела палілі.

Братоў езуітаў душыў брудны смех,

Калі попелам з пушкі стралялі.

І з той пары прайшло нямала часу,

Здавалася, што знікла ўсё з канцамі,

Але ёсьць у Шчытніках магутны камень

З апошнім Лышчынскага славамі:

«О падарожнік! Не міні ты гэтых камянёў!
Стаяць яны ў пыле прыдарожным.
За ісціну аддаў сваю я кроў,
За прагу ведаў! Я — непераможны!»

Згарэў Казімір, а разам з ім трактат,
Трактат аб свабодзе вызнання.
І сёння, як многа стагоддзяў назад,
Ёсць смага па волі пазнання!

Так, ён памёр, яго забілі,
І нашу горыч страты можна зразумець.
Ўсё гэта ён зрабіў, каб мы, нашчадкі,

гэта не забылі —

Яго трагічны лёс, пакутніцкую смерць,
Каб сваю родную старонку мы любілі.

Алеся Масейка

(14 гадоў, в. Варняны Астравецкага р-на
Гродзенскай вобл.)

Жывая кніга таямніц

Мой любы край,
Мой родны кут,
Бязмежныя твае прасторы.
Мае бацькі, дзяды ўсе тут,
І сэрцу ты навекі дораг:
Каштанаў квеценъ,
Птушак спеў,
Ставоў блакітных зіхаценнне,
І шэпат старадаўніх дрэў,
Касцёла ціхае маленне.
Жывую кнігу таямніц —
Душою гэта адчуваю —
Хачу пазнаць я да драбніц,
Старонкі ўважліва гартаю.

Вось бачу прад собой палац,
Які згарэў і ўжо не ўзняўся.
Род Абрамовічаў загас,
Яго нашчадак не застаўся.
Легенда кажа, што пад ім
Князь прыхаваў сваё багацце.
Відаць, яно было чужым,
Не абышлося без пракляцця.
Пустуе месца зараз там,
Каменні нават ўсе прыбралі,

Няма ні ўзгорачкаў, ні ям —
І час, і людзі зруйнавалі.
Але застаўся успамін
Аб той гісторыі далёкай:
Стары масток, самотны млын
З альтанкай — вежай адзінокай.

Калісь ля вежы, ля ставоў —
Гаворыць даўняе паданне —
Хадзіў хлапчына, да яго
Дзяўчына бегла на спатканне.
Калі дазналася аб tym
Яго матуля, у гневе злая,
Іх разлучыла, і па ім
Дзяўчына слёзы пралівала.
Не вынесла яна журбы
І ў ноч сабралася да ставу,
Не пабаялася вады
І смерць сваю тут напаткала.

Прайшлі вякі, і на Купалле,
Як кажуць людзі, ля вады,
З'яўляецца дзяўчыны здань
Ва ўборы зграбным, дарагім.
Плыве туманам над зямлёю,
Штось хоча моладзі сказаць,
Спрабуе паказаць рукою,
Ды што — не можна разгадаць.
І — растворяеца ў паветры,
У промнях сонца залатых,
Пакінетолькі холадветру,
І сум, і жаль часоў быльых.
Старыя нашыя даўніны
Разгадваць можна ўсякі час.
Яны аб людзях успаміны
І памяць вечная для нас.

Эдзіта Маліцкая

(14 гадоў, в. Варняны Астравецкага р-на
Гродзенскай вобл.)

Вялікая гісторыя маленькой вёскі

Мой край любімы,
Дзе пад сонцам нарадзіўся, —
Утульны, самы цёплы на зямлі.
У сэрцы ты адзіны.
І я з табой зрадніўся,
Мяне, нібы матуля, абдымі!

3 песні

Я не ведаю, паважаны чытач, ці было ў цябе ў раннім дзяцінстве такое адчуванне, калі ты калупаўся ў зямлі, перабіраючы розныя каменьчики, што здарыліца нейкі цуд, адкрынецца дзвіосны скарб. Мяне гэта пачуццё ахоплівала заўсёды, калі я ўцякала ад мамы пагуляць у кар'еры (так называлі тое месца ля дарогі, дзе, па паданню, узвышаўся замак Радзівілаў). Цяпер гэта парослыя травой узгоркі, там шмат жоўтага пяску, у якім можна пакапацца і знайсці нейкія дзіўныя каменьчики або чарапкі. Я люблю там бываць і цяпер, школьніцай, ці адной, ці з сябрамі. Мы гуляем там і адчуваєм сябе ўтульна, як дома.

Дарослыя ж тады, у майм дзяцінстве, пасміхаліся з мяне ды казалі бацькам: «Няхай капаецца, а можа, ёй суджана знайсці радзівілаўскія каштоўнасці». Я пачула гэтая слова і стала марыцца пра скарб. Падросішы, зразумела, аднак, што самае вялікае багацце майго

любімага куточка — яго даўняя і цікавая гісторыя, працавітыя і шчырыя яго жыхары. А дапамагала мне гэта зразумець наша бібліятэкар Зоя Іосіфаўна Комар, якая разам з нашай былой настаўніцай Наталляй Мікалаеўнай Ціхевіч стварыла этнографічны музей у былым будынку Бабраўніцкай школы-васьмігодкі. Музейныя экспазіцыі расказваюць пра мінулае і сучаснае, быт і этнографію вёсачкі. Гэта адзіная ўстанова падобнага тыпу ў Астравецкім раёне, налічваеца ў ёй звыш 100 рэліквій, якія перадалі людзі з бліжэйшых вёсак. Вось там пазнаёмілася я з навуковымі матэрыяламі гісторыка Германа Брэгера пра нашу вёску. Гэтыя матэрыялы ўразілі мяне і захапілі, бо я ўбачыла, што нават у маленъкіх вёсачках на зямлі сваё асобнае прызначэнне, што яны могуць узнікаць і раставарацца ў часе, але гісторыя іх можа захавацца ў рэчах і дакументах, у памяці людской, у легендах і паданнях. Я зразумела, што стаю на парозе цікавых адкрыццяў.

Адкрыццё першае: адкуль у вёскі тако е імя?

Сапраўды, калі бацькі даюць імя свайму дзіцятку, яны абавязкова выберуць тако е, якое б прыгожа гучала і спалучалася з канкрэтным хлопчыкам ці дзяўчынкай. А хто ж першы назваў так маю вёску — Бабраўнікі? Чытаю некалькі разоў гэта слова — і мне ўяўляюцца блакітныя листэркі сярод балот і лясоў і вусатая пыска бабра. Бо калі глядзець на корань гэтага слова, то бачым у ім назму жывёліны, бабра. А што гавораць пра гэта вясковыя паданні?

Першая легенда расказвае, што даўным-даўно ў гэтих мясцінах было шмат балот і сажалак, у якіх вадзілася мноства баброў. Адсюль і назва — Баб-

раўнікі. Доўга яшчэ мясцовасць знаходзілася паміж непралазных балот, дзе тапілася не толькі жывёла, але і людзі. Праўда, на сённяшні дзень пасля меліярацыі балот вакол вёскі няма, няма і сажала з вялікім лясамі. Час усё перайначыў па-свойму. Наступная ж гісторыя зу сім іншая, чым папярэдняя. Кажуць, што жыў у вёсцы прости чалавек, звалі яго Пятрусь Бабёр. Аднойчы жонка гэтага чалавека сапсавала цеста, прыгатаванае для хлеба. А Пятрусь, каб яго не марнаваць, даліў вады, яно пастаяла, а калі чалавек пакаштаваў, то ап'янеў. Такім чынам была вынайдзена самагонка. Жыхары суседніх вёсак і мястэчак прыязджалі да Бабра ўзяць рэацэнт або пакаштаваць гэтага піцца. Паколькі ўсе ехалі да Бабра, пагэтamu і стала вёска Бабраўнікамі. У наш час самагонкай жыхары вёскі не злоўжываюць і не вырабляюць на продаж. А вось гумар, які гучыць у гэтым паданні, уласцівы большасці яе жыхароў, асабліва сталых мужчын, якіх яшчэ ў 50—80-я гады XX стагоддзя звалі бабраўніцкімі халаднікамі.

**Адкрыццё другое:
калі ты нарадзілася, вёска?**

Вядома, што дакладны час, дзень, месяц і нават год нараджэння вёскі вызначыць немагчыма, бо гэта ўжо скавана пад глыбокім напластаваннемі вякоў. Толькі архіўныя крыніцы (розныя дакументы), якія даследаваў гісторык Г. Брэгер («Астравецкая праўда» ад 15 студзеня 1994 г.), называюць нам прыблізную дату — канец XV ст., «бо паводле інвентара 1692 г. існавала Бабраўніцкае войтаўства, куды ўваходзілі Вялікія і Малыя Бабраўнікі, Гіры, Рымдзюны, Бадзівалы, Шатэрнікі і Савічуны. Яшчэ раней, у XV—XVI стст.,

Бабраўнікі ўвах одзілі ў склад Высокадворскай воласці Віленскага ваяводства. Воласць знаходзілася на поўдні ракі Віліі, там жа знаходзілася і гаспадарская сядзіба Вялікі Двор. Побач з ёю раскінулася вёска Бабраўнікі, яна ўпершыню ўзгадваецца ў 1557 г. Воласці ці маёнткі атрымалі назыву «ключоў», якія ў Вялікім княстве Літоўскім, як і іншыя каралеўскія маёнткі, здаваліся ў заставу ці ў арэнду розным дваранам і дзяржаўным дзеячам за службу, якія пэўны працэкт плацілі з даходаў — скарб у карысць ВКЛ. З архіўных дакументаў вядомы і некаторыя ўладальнікі Бабраўнікоў — лоучы Фартунат Замойскі і быстрыцкі стараста — Станіслаў Бжастоўскі.

Уладальнікі маёнткаў і вёсак змяняліся даволі часта, ад іх у многім залежаў дабрабыт простага люду, які павінен быў працеваць і на сваю сям'ю, і на панскую. Але вяскоўцы былі цярплювымі, упартымі і таленавітымі людзьмі. Яны не толькі шчыравалі на зямлі, але і ўмелі будаваць прыгожыя дамы, выраблялі з дрэва цудоўныя прылады працы, шылі з саматканага палатна адзенне, кажухі, білі валёнкі і шылі боты на «польскі фасон», жаночыя чаравічки, пралі і ткалі, вязалі і вышывалі, словам, былі сапраўднымі мастакамі ў вясковым побыце. У Бабраўніках былі і свае музыкі: бубніст, скрыпач, гарманіст. Ніводнае вяселле не абыходзілася без іх. Усе гэтыя рамёствы дайшлі і да нашага часу. Наибольшую вядомасць маюць нашыя вышывальшчыцы Мураўская Галіна Іосіфаўна і Дарашкевіч Вера Іванаўна, пра якіх ведаюць не толькі жыхары сваёй вёскі, але і гарадскія, астраўчане, бо там не раз праходзілі выставы іх работ. А іх дамы падобны на музей вышыванак і народнага ткацтва. Захаваліся ў нас і народныя абрадавыя песні не толькі на сцэне, але і на вяселлях, радзінах. Хораша спяваюць Петрык

Галіна і Мураўская Галіна, Калтан Ніна і Гражуль Жанна, Тумінскія Часлаў і Анатоль. «Песня дапамагае працацаць і адпачываць, пераносіць розныя нягоды жыцця», — гавораць мае аднавяскуюцы, і яны маюць рацыю.

Адкрыццё трэцяе: аб чым расказываюць твае помнікі, вёска?

Вечарам улетку, калі цёпла і хochaцца даўжэй пабыць на вуліцы, мяне заўсёды цягне ў цэнтр вёскі, дзе знаходзяцца два помнікі: адзін — даніна памяці аднавяскуюцам, якія загінулі падчас Вялікай Айчыннай вайны, і другі — старая каплічка. Каля помніка Вялікай Айчыннай вайны збіраецца шмат народу ў Дзень Перамогі, каля другога (каплічкі) жанчыны моляцца ў рэлігійныя святы, у майскія вечары. Раней я не задумвалася над тым, чаму каплічка пабудавана ў самым цэнтры вёскі. Але аднойчы мне выпала размаўляць са старой цётачкай — Блашкевіч Рэгінай Вацлаваўнай, якая нарэдзілася і вырасла ў Бабраўніках, і яна мне расказала дзіўную гісторыю, якую яна пачула ад сваёй прабабулі. Прыкладна ў 1853—1855 гадах Бабраўнікі напаткала вельмі вялікая бяда. Ад халеры (страшнай хваробы) паміралі ўсе ў вёсцы: і старыя, і маладыя, і нават жывёла. У адну ноч самай старэйшай жанчыне з вёскі прысніўся анёл, які загадаў саткаць поспех (доўгае палатно, падобнае на ручнік). Тады сабраліся ўсе жанчыны вёскі і за адну ночь саткалі поспех, у 12 гадзін ночы яны выйшлі за вёску і абнеслі вакол яе, а потым у тую ж ночь і спалілі на скрыжаванні дарог, а на тым месцы паставілі крыж. У наступную ночь усім жанчынам прыснілася ў чорнай

вопратцы нейкая вядзьмарка, якая сказала: «Я думала, што пагуляю тут, а вы мяне прагналі». Пазней тут пабудавалі каплічку. Вось такая гісторыя перадаецца жыхарамі Бабраўніку з пакалення ў пакаленне. Але ў адным з вельмі цікавых музейных экспанатаў — дзённіку Петрыка Браніслава Андрэевіча, старэйшага жыхара вёскі, якога ўжо няма ў жывых, я прачытала яшчэ адзін варыянт гэтай гісторыі.

«У Бабраўніках у 1856 г. пабудавана каплічка, якая з'яўляеца гістарычным помнікам. Перадгісторыя ўзнікнення каплічкі такая: прыйшла ў Бабраўнікі вялікая бяды — пачалі людзі хварэць халерай. І ніякага спасу не было ад той бяды. Памерла ад халеры шмат людзей. І тады мясцовы святар прапанаваў пабудаваць на скрыжаванні дарог каплічку, каб прасіць бога адвесці навалу. Калі каплічка была ўзведзена, святар сабраў усіх людзей з гэтай вёскі і высвенціў каплічку. З таго даўняга часу людзі ў гэтай мясцовасці перасталі хварэць на халеру. Каплічка пасля трох рамонтаў захавалася і да нашых дзён». Мяне зацікавілі абраз і скульптура, што знах одзяцца ў каплічцы. Адкуль яны? Аказалася (зноў матэрыйял дзённіка Петрыка Б. А.), што скульптуру Маці Божай майстар убачыў у сне, а потым зрабіў яе такой, якой прысніў. Праўда, прозвішча скульптара не захавалася, затое яго праца перажыла вякі. А вось абраз для каплічкі падараваў касцёл святога Юрыя, што ў Варнянах.

Вясной мы высаживаем тут кветкі, прыбіраем вакол, белім агароджу, і становіцца чыста і прыгожа. Приходзім сюды з бацькамі на майскія вечары, калі таямніча шапацяць лісты бэзу і бярозак, а ўгару нясуцца пышчотныя, ласкавыя спевы ўзвышаных слоў-малітваў да Маці Божай. У гэты час мне падаецца, што ўсё

наваколле не толькі радасна слухае гэтыя спевы, але і ўторыць ім шчыра і захоплена. Усё мяняецца, робітца прыгожым і ласкавым. Увогуле, вёска Бабраўнікі гадоў 50 таму, як гавораць яе старажыхары, была вялікай і шумнай: шмат дзяцей, заможных сем'яў, гультаёў і абібокаў было нямнога, ды і тыя вельмі не высоўваліся. Вяско выя пагулянкі спраўлялі ў вёсцы ў двух канцах, а зараз паменшала мая вёсачка, менш жывёлы (кароткі і коней) пасвіцца на выгане. Але ўсё роўна сярод вёсак Астравеччыны Бабраўнікі выглядаюць не горш за іншыя. Шырокая дарога бяжыць праз вёску, можна праехаць з Астраўца ў Міхалішкі і далей. Абапал — спраўныя драўляныя дамы з садамі і палісаднікамі, крыху далей за вёскай — урочышча, якое называюць Хварасцянкай, і бярэнік з вялікай гарой, якая і зімой, і летам вабіць тутэйшых дзяцей. Зімой можна пакатацца на лыжах і санках з гары, а летам там расце шмат баравікоў і лісічак, сакавітых чарніц і духмяных малін. Цэлымі днямі дзетвара не вылазіць з гэтых лясочкай, я — таксама.

**Адкрыццё чацвертае, але не апошніе:
аб чым вядуць свой аповед камяні?**

Ёсьць яшчэ адна вельмі цікавая мясціна, дзе любім мы, дзе ді, бываць. Яна па дарозе з Бабраўнікоў у Гродзі, воддалъ ад дарогі, на левым прыгорку. Бацькі не пускалі нас туды гуляць, бо баяліся, каб мы не праваліліся ў падземеллі панскага палаца графа Заянчкоўскага. У нашым музеі ёсьць яго старая фатаграфія і звесткі аб былым уладальніку Бабраўнікоў — пану Заянчкоўскаму. Яго палац быў на два паверхі, прысадзісты і дыхтоўны, відаць, разлічаны на не адно пакаленне. У маёнтку было 70 гаворнай зямлі, служылі

парабкі і служанкі. Разам з гаспадаром пражывалі чатыры яго родныя сястры (паненкі). Яны мелі свае землі (Шульнікі, Плянтоўка).

Сям'я Заянчкоўскіх была адукаванай, усе свабодна валодалі французскай мовай. Адна з гэтых сясцёр, Эвеліна, працавала гувернанткай у віленскага знатнага пана, вучыла дзяцей французскай мове. Другая, Антаніна, палюбіла фурмана, які працаўваў на пана. Бацька, даведаўшыся аб гэтым, выгнаў яе з маёнтка, і ўся радня яе выраклася. Антаніна са сваім юнохам выехала ў Свір, дзе яны набылі невялікую хату. Дзяўчына вельмі сумавала па сваіх родных і аднойчы вырашыла наведаць сваіх блізкіх. Але пан, яе брат, спусціў сабак, як толькі ўбачыў, што яна падыхаўшы да дома. Так ні з чым яна вярнулася ў Свір і болей да радні не наведвалася. Трэцяя паненка, Эдзіта, выйшла замуж у Літву за знатнага графа. Пан Заянчкоўскі памёр у сваім маёнтку і быў пахаваны на могілках у Міхалішках. Адну з яго дачок вывезлі ў 50-х гг. у Казахстан. Маёнтак аддалі пад сельсавет. Але з часам цішком людзі, калі сельсавет перавялі ў цэнтр вёскі, сталі разбіраць стары будынак на дошкі і цэглу, некаторыя цягаль бярвенні. Знішчылі і высеклі цудоўны сад, засыпалі сажалкі, толькі калодзеж, алея высокіх і ганарыстых вязаў ды агромністая кучка камення ўспамінаюць аб былой велічы і славе гэтага куточка.

Сюды нас, дзяцей, таксама цягне таямніца, гісторычная загадка, якую было б цікава разгадаць. Кажуць, што камяні — жывыя істоты, якія дыхаюць і адчуваюць, маюць сэрца, а значыць, могуць любіць і шкадаваць, сумаваць і гараваць па часе, што прайшоў і ўжо ніколі не вернецца, толькі палыном і чарнобылем закідае старыя сядзібы. Хто ж ведае, чаму час адны мясціны ўзвышае, а другія засыпае пяском і пылам? І

толькі нястомныя, уедлівыя і карпатлівые археолагі змагаюцца з часам, адчуваючы пры гэтым радасць і захапленне ад нейкіх нават нязначных знаходках, як гэта было пры раскопках ля велізарнага каменя паміж Гервятамі і Бабраўнікамі. Пад ім экспедыцыі ўдалося знайсці абломкі керамікі старажытнага паходжання і вялікую колькасць вуголля. Раскопкі вёй кандыдат гістарычных навук старшы навуковы супрацоўнік інстытута гісторыі НАНБ Эдвард Зайкоўскі. Яго ўвагу прыцягнула счасная паверхня каменя, на ёй яскрава відаць правільныя паўсферычныя ямкі, размешчаныя ў пэўнай паслядоўнасці — яўны след рукі чалавека. Усё гэта дае падставы меркаваць, што камень ляжыць на гэтым месцы са старажытных часоў і служыў нашым продкам-язычнікам ахвярнікам, якія прынослі на гэты камень ахвяры багам. Гісторыю пра маёнтак графа Заянчкоўскага расказала нам бабулька Тумінская Ф. І., якая доўгі час працавала са сваім мужам-параўкамі ў гэтым маёнтку, а пра волат-камень расказаў краязнаўца Праўлуцкі Э. М., у якога і бацькі, і дзяды-прадзеды жылі тут, шкадавалі аберагалі кожны лясок ці лужок, ставок ці садок, пакідаючы ўсё гэта сваім дзеткам, унукам і праўнукам у спадчыну, спадзеючыся, што любімая вёска будзе яшчэ шмат вякоў невычэрпнай скарбніцай духоўнасці і хараства, маральнай стойкасці і жыццёвой мудрасці. І няхай стary настаўнік Браніслаў Андрэевіч Петрык не быў паэтам, але іменна з яго дзённіка мне захацелася выбраць шчырыя, ласкавыя слова пра сваю вёску, поўныя цеплыні, дабрыні і любові, якія, як яскравы агенъчык, свецяць нам і грэюць нас побач са сваёй хатай і далёка ад яе.

Ты незнікай, маёсяло,
Шукалі бераг твой жа людзі,
І ты даўно ў яго ўрасло,
Сваіх карэнняў мазалямі.
Жыві і вокнамі свяці,
І ў светлы мары ве былінны м
За жураўлямі не ляці
Трывожным і працяжным клянам.
Не, не праішла твая пара,
Не адцілі твае рамонкі.
І вочы у сыноў гарашъ
Рамонкаў колерам здавёнку.
Пачуйце звонкі голасіх,
І будзь душой і думкай чысты,
І для прапраўнukaў сваіх
Памаладзея гадоў на трыста!

Я люблю цябе, мая вёсачка, і жадаю табе шмат
шчаслівых год жыцця! Хай гісторыя твая пішацца і ў
XXI веку, бо:

Мая маленькая радзіма
Цяплом любві сваёй ўзрасціла,
Твая вялікая душа,
Мая маленькая радзіма!

Лілія Юрко йць

(14 гадоў, в. Варняны Астравецкага р-на
Гродзенскай вобл.)

Вялікая душа маленькой радзімы

Тут мой пачатак і працяг,
К табе я сэрцам парываю,
Зямля бацькоў, дзядоў зямля,
Ты для мяне зямля святая!

Л. Кухарэвіч

Чатырнаццаць гадоў майго жыцця прайшло ў найпрыгажэйшым куточку Беларусі, у вёсцы Варняны, што на Астравеччыне. Я вельмі люблю гэтае мястэчка і адчуваю сябе тут утульна і спакойна. Шырокія галіны-далоні магутных каштанаў паміж школай і касцёлам заўсёды лагодна ахінаюць мяне сваёй зелянінай, чырвоным аген'чыкам свеціць цагляная вежа на ставах, задуменна шапаціць парк, магутнай птушкай уздымаецца ў неба касцёл святога Юрыя. Подых часу тут адчуваеца больш, чым у іншых мясцінах Астравеччыны.

Гістарычнае мінулае ў Варнян вельмі цікавае і даволі трагічнае не столькі для самой вёскі, колькі для яе ўладальнікаў: тройчы гарэў панскі палац, не аднавіўся. Больш за трэх стагоддзі вёска была вотчынай паноў Абрамовічаў, знакамітага шляхецкага роду князёў ВКЛ, але знатны гэты род не пакінуў пасля сябе нашчадкаў. Гісторыя вёскі абрасла легендамі і паданнямі, сумнімі і рамантычнымі.

У перакладзе з літоўскага Варняны — шпакоўня, а калі браць меркаванні беларускіх вучоных-лінгвістаў, то Варняны — гэта ворная зямля. Мне ж больш да душы літоўскае паходжанне назвы, бо сапраўды, з вяршыні птушынага палёту цэнтр Варнян вельмі падобны да гнязда, вядома родавага, а жыхары — на птушак і іх птушанят. Праўда, найбольш тут варон, можа, яны таксама маюць нейкае дачыненне да назвы нашай вёскі. А вядомы Варняны з XIV стагоддзя. У XV стагоддзі мясцовасць называлася Касакоўшчызной альбо Сільвестраўшчызной і належала Сангалам. Марыяна Сангалава заснавала тут касцёл і пабудавала дом прыходскага святара. У XVI стагоддзі ўладальнікі часта мяняліся, пакуль мястэчка не стала ўласнасцю Яна Абрамовіча, пра якога ў дакументах Віленскага архіва напісана: «Ян Абрамовіч на Варнянах, ваєвода Смаленскій, ... староста Лідскій і Венденскій...» Гэта быў знакаміты грамадскі дзеяч ВКЛ, пісьменнік і рэфарматар, які пабудаваў у Варнянах кальвінісцкі збор, шпіталь і школу, якія існавалі да сярэдзіны XVII стагоддзя. Традыцыі бацькі пра доўжыў Мікалай, потым Варняны належалі Самуэлю, сыну Мікалая. У 1760 годзе Марцыяна Абрамовіч (з роду Дзерноловічаў), легендарная жанчына, разам са сваім мужам, панам Юрыем Абрамовічам, распачала будаўніцтва Варнянскага касцёла (потым ён двойчы дабудоўваўся), а на месцы старой сядзібы Абрамовічаў заснавала новую рэзідэнцыю. Але Юрый Абрамовіч хутка памёр і пані Марцыяна працягвала будаўніцтва сама. Сорак чатыры гады свайго жыцця Марцыяна аддала Варнянам. Гэта дзякуючы яе настойлівасці, энергічнасці, яе мастацкаму густу, яе сувязям у другой палове XVIII — першай палове XIX стагоддзя сядзіба ў Варнянах лічылася адной з найпрыгажэйшых

на Віленшчыне. Яна з'яўлялася часткай так званага «ўзорнага» Варнянскага палаца-гарадскога архітэктурнага ансамбля, пабудаванага знакамітым віленскім архітэктурам Аўгустынам Касакоўскім у стылі позняга барока. Ён уключаў касцёл святога Юрыя, плябанію і алтарню (пазней дом алтэкара), палацева-паркавы ансамбль, гасцініцу, карчму і 16 тыповых аднапавярховых жылых дамоў для чэлядзі і дваровых людзей. Акрамя палаца, усе пабудовы захаваліся да сённяшняга часу і знаходзяцца ў добрым стане.

Усе элементы ансамбля аб'яднаны адзінай кампазіцыйнай ідэяй і атрымалі агульнае стылевое вырашэнне. Даміантнай часткай ансамбля з'яўляецца Юр'еўскі касцёл, які замыкае плошчу з усходняга боку. Алтарня і плябанія ўтвараюць перад храмам курданер. На процілеглым баку вось замыкае палацева-паркавы ансамбль. Напэўна, за трызлішнім стагоддзі ландшафт нашай мясцовасці моцна змяніўся, але, як і раней, велічны храм, як магутны волат, узвышаецца над вёскай, ахоўваючы яе ад усякай нечысці, бяды. Абрысы храма ўзнімаюць у душы адчуванне нейкай ласкавай і чыстай музыкі. Вельмі хochaцца падысці да касцёла, дакрануцца да яго, адчуць у сабе ўсё тое, што перажыў храм, убачыць праз яго вежы — вочы людзей — падзеі, якія адбываліся вакол яго на працягу шматлікіх стагоддзяў. Павольна падымамося па прыступках насустроч храму, мімаволі схіляю галаву перад яго веліччу, перад яго святасцю, перад яго мудрасцю і любоўю: гэта Божы дом, куды чалавек ідзе па выратаванне сваёй душы перад вечнасцю. Я дакранаюся да яго сцяны, адчуваю адначасова і холад, і цяплю, і яшчэ нешта незвычайнае, нібы дакранаюся да свой дауніны, нібы вяртаюся ў мінулае. Усё ў вачах

плыве, мне здаецца, што я растворяюсь, як туман, у паветры, і вось перада мной Варняны, але нейкія дзіўныя. Дзе ж я? Лёгкі ветрык нашэптвае мне, што я перанеслася ў мінулае, у тыя Варняны, якія былі яшчэ пры Абрамовічах. Я на tym жа месцы ля касцёла, мая дало нь прыкладзена да яго халоднай мураванай сцяны, але храм толькі будуецца, вакол вазы з цэглай, пяском і каменнем. Раптам уперадзе з'явілася жаночая постаць, яна аглядае храм, які будуецца. Хто яна такая? Уздых ветру даносіць да мяне яе імя — Марцыяна Абрамовіч. Жанчына абмінае мяне, яе позірк скіравана ўдалечыню, душа і думкі яе недзе там, высока і далёка ад зямлі. І яе постаць мне здаецца такой загадковай, чароўнай. Вось-вось прыгожыя абрыйсы жаночага цела развеюцца ў паветры. Раптоўна яна адварочваецца, і ледзь чутны шэпт далятае да мяне: «Аб усім, што тут ты бачыш, раскажы, мая харошая дзяўчынка, я цябе вельмі прашу!» Потым яна лёгенька-лёгенька, як пушынка, прах одзіць праз дарогу і па шырокай ліпавай алеі (я нават адчуваю мядовы пах ліпы) паволі плыве ў двухпавярховы будынак у канцы яе. Вакол будынка відаць экіпажы, унутры — свято, чуваць музыка і спевы, потым усё заціхае, кадры мянняюцца, як у кіно, але дзіўным, незвычайным. Вось на плошчы прыганяты, ён склікае сялян жаць жыта, каля іх па дарозе прайзджае атрад рыцараў у даспехах на конях, чуваць цокат падкаваных капытоў.

Раптам плошча высвечваецца сонечнымі промнямі, і я бачу вялізны кірмаш. Ого, чаго тут толькі няма: арэхі і сала, мёд, масла і сыры, пянька і скуры, вырабы з дрэва, тканыя ручнікі і дываны. Вод даль — пляцоўка, дзе цыган з мядзведзем паказваюць прадстаўленне. Вакол смяюцца, тут жа шныраюць цыганкі з картамі, шукаюць сабе слухачоў.

Аднекуль паціху пачынае нарастаць нейкі няясны шум, што набліжаецца да мяне зверху і ablівае мяне з галавы да ног ліўнем. І я вяртаюся ў мой ХХІ век, несучы з сабой цікавую інфармацыю, якая патрабуе пераасэнсавання і пацвярджэння, а сабліва мяне цікавіць палац. Знайшліся чатыры унікальныя здымкі літаграфій Напалеона Орды, які па запрашэнню гаспадароў пабываў тут і зрабіў знакамітая свае малюнкі, якія зараз знаходзяцца ў зборах Нацыянальнага музея ў Варшаве. Палац быў двухпавярховы, драўляны, з двумя кароткімі крыламі, з ганкамі, якія вялі ў парк. На від ён быў суровы і без значнага дэкору. На працягу XIX стагоддзя некалькі разоў падвяргаўся рэканструкцыі. Сціплы знешні выгляд палаца кампенсаваўся стылёвым унутраным убраннем. У аздабленні сцен пакояў Канстанцыем Агасельскім, мастаком, з вялікім густам выкарыстоўваліся самыя лепшыя фарбы, пазалота, лак, дарагія тканіны, якімі былі абцягнуты сцены пакояў і часткова пакрыты драўлянымі панэлямі. Столы мела багатую ляпніну і насценны жывапіс, вокны і дзвёры былі лакіраваны ў белы і залаты колер. Мэблі пакояў адпавядала часу эпохі і была ў асноўным у стылі Людовіка XVI. Сіметрычна з двух бакоў палаца стаялі дзве сціплыя драўляныя афіцыны. Паміж імі і палацам быў вялікі газон з кругам у цэнтры, навокал раслі клённы, ліпны, ясені, елкі, адзін кавыя дрэвы еўрапейскай лістоўніцы, сасны веймутавай, якія частку ва захаваліся і дапамагаюць вызначыць месца параднага двара. Ад касцёла да брамы вяла ліпавая алея, а ад брамы да палаца — шырокая кляновая алея, адзінаццаць дрэў засталіся да нашага часу, старыя, шапаткія, задумлівые пад адкрытым небам і пад ясным сонцам.

Гэтая дрэвы не самі па сабе, яны таксама сведкі

гісторыі. З году ў год дрэвы раслі, мацнелі, дужэлі побач з людзьмі. Бачылі і чулі шмат чаго пра іх. Каб жа мы ўмелі разумець шэпат іх лісточкай. Колькі б таямніц адкрылася нам!

Парк у той час з'яўляўся састаўной часткай палацава-парковага ансамбля, ён размяшчаўся за палацам, аснову кампазіцыі яго складаў вялікі вадаём з востравам, да якога вёў перакідны мосток.

Вадаём з'яўляецца часткай складанай воднай сістэмы з дваццаці шасці вадаёмаў — адной з найбуйнейшых у Беларусі. На другой восі сядзібы знаходзіцца алея, якая ад параднага двара вяла ў былы гаспадарчы двор. Захаваліся чатыры будынкі. Уздоўж алеі стаяць белы атынкаваны будынак свірна і маленькая лядоўня. У 1997—1998 годзе адноўлены млын.

Вельмі ўпрыгожвае вёску вежа-альтанка, якая ўзвышаецца на востраве побач з млыном. Яна была пабудавана ў пачатку XIX стагоддзя з чырвонай цэглы. Гэта сягоння самае цікавае і рамантычнае месца адпачынку варнянцаў і астраўчан. Вежу-альтанку яшчэ называюць вежай закаханых, бо існуе вельмі цікавае паданне пра паненку-гувэрнантку і паніча, сына пані Марцыяны. Кажуць, што старая пані не дазволіла ім пажаніцца, а дзяўчына ў адчай ўтапілася ў ставе. У час святкавання Купалля яна з'яўляецца прывідам над ставам, нібы спрабуючы штосьці расказаць. Я ніколі не бачыла прывідаў, не веру ў гэта, аднак месца ля вежы-альтанкі ў нас слыве таямнічым, загадковым, бо з ім звязана яшчэ адно паданне пра апошняга ўладальніка Варнян.

Даўней вакол Варнян былі густыя лясы і сюды часта з'язжаліся паны на паляванне, а пасля спрайлялі пагулянкі. Аднойчы на адной такай вячэры, дзе былі

бабраўніцкі, дубніцкі, міхалішскі паны, пан Абрамовіч і малады дубніцкі пан заспрачаліся, потым слова за словам — і дуэль, спачатку на шаблях, потым рашылі стряляцца. Дубніцкага пана Абрамовіч застрэліў у гневе і па п'янцы. А калі працверазеў, то было ўжо позна. Жонка забітага, забіраючы свайго мужа, страшнай клятвай пракляла род Абрамовічай. Нездарма кажуць, што слова — гэта вялікая і моцная сіла. Сапраўды, род Абрамовічай вымер, апошні з іх не меў дзяцей і памёр не сваёй смерцю. А палац крыху пазней згарэў ды так і не ўзнавіўся, бо іменна яго не хапае нашай вёсцы як сімвала яе былой велічы і славы. З палацам і касцёлам звязвае вёску яшчэ адно паданне, што ад касцёла да палаца існаваў падземны ход, па якім можна было праехаць конна, але за даўнасцю гадоў гэты ход заваліўся, хаваючы ў сабе нейкія таямніцы.

Цікава, што фундатарка касцёла Марцыяна Абрамовіч, паміраючы, аддала загад — пахаваць яе пад першай прыступкай касцёла. Для чаго? Каб людзі часцей успаміналі яе? Ці нейкія іншыя прычыны былі ў яе? Ніхто цяпер гэтага не ведае. Аднак часта ў нашай памяці, рассказываючы пра гісторыю Варнян, усплывае крыху таямніцы, прывабны жаночы вобраз славутай гаспадыні мястэчка Варнян — Марцыяны Абрамовіч, энергічнай, высокаадукованай, разумнай і празорлівой жанчыны, патрыёткі свайго краю.

Шкада, што няма ў яе родзе прадаўжалальніка матчынай справы. Але тое, што яна зрабіла, што зрабілі працавітыя рукі варнянцаў, праз стагоддзі нясе славу зямлі, якая дала ім жыццё, ускарміла і ўспаіла маіх продкаў і мяне, варнянку XXI стагоддзя.

Мне выпадае часта бываць у паездках. А калі вяртаюся і з акна машины ці аўтобуса бачу нашу прыгажуню-вежу і магутныя гмахі касцёла святога

Юрыя, то на души становіща неяк цёпла і светла, сэрца
напаўняеца радасцю і любасцю, усмешка міаволі
расцвітае на твары. Вось яна, родная зямля, родныя
мясціны, па якіх сумавала і марыла хутчэй убачыць.

Шумяць каштаны
Па дарозе каля храма,
У небе бомы звонаў паплылі, —
Няма на свеце краю,
Прыгажэйшага Варнянаў,
Няма на свеце даражэй зямлі!

Журавок

Ёсць на Іванаўшчыне невялічкая прыгожая вёсачка Журавок. Гэта малаяўнічая мясціна раскінулася сярод лясоў, балотаў.

Кожную вясну, як толькі сых одзінь снег, прылятаюць сюды з трывожным курлыканнем журалі. Вядзе стаю мудры важак і ніколі не збіваецца з дарогі, таму што цягне, кліча яго душа, яку ю пакіну ў ён тут многа гадоў назад.

А было гэта так. Пасярод балот раскінулася возера. Да яго кожны ранак, як толькі сонца румяніла небасхіл, прыходзіла маладая прыгажуня — паненка, дачка вяльможнага пана. Яна распраналася, купалася, потым збірала кветкі і слухала шматгалосы птушыны спеў.

Аднойчы сярод птушынага перавону яна пачула курлыканне журавоў. Падняла галаўу і ўбачыла стройны клін птушак. Важак стаі аздзяліўся ад яго і спусціўся ля возера статным прыгожым юнаком. Пакахаў жораў дзяўчыну і стаў прылятаць да яе кожны ранак, ператвараўся ў юнака, і яны разам цэлымі днямі гулялі ля возера.

Але нядоўга мілаваліся закаханыя. Не выпаў лёс застацца на ўсё жыццё разам. Бязвоблачнае неба іх сонечных дзён зацягнула чорнаю хмарай. Пачуў пра іх пан і забараніў дачцэ выхадзіць з замка.

Доўга кружыў над возарам жораў, але так і не дачкаўся сваёй каханай. А пад восень паляцеў са стаяй у цёплыя краі.

Праз некаторы час нарадзіўся ў паненкі хлопчык. Жураўком яго звалі людзі, бо ведалі, што ён сын таго жорава, што доўгі час прылятаў на возера. З цягам часу і вёску, у якой жыў хлопчык, сталі называць Журавок.

Рагадашч

Многа гадоў назад, у но ч на Івана Купалу, ведзьмы, лесуны і русалкі выбралі пад свае скокі месца каля Днепра-Бугскага канала.

Недалёка адтуль юнакі і дзяўчата весяліліся, скакалі цераз вогнішча. Закаханыя шукалі кветку-папараць. Дзяўчата плялі вяночкі і апускалі на ваду. А юнакі лавілі вянкі сваіх каханых.

Выцягнуў і Янка вяноч. Толькі хацеў ісці назад — раптам нешта яму зрабілася. Хоча рухацца, ды не можа, як бы дзеравяне. Штосьці не пускае яго.

Туман раку ablажыў. Бачыць хлопец цераз туман русалак без сарочак, голых, косы русыя па пояс. А адна сядзіць пад кустом, каля самае вады, у ваду глядзіцца ды косы расчэсвае. Косы расчэсвае ды пазірае ў бок малайца, вабіць яго, да сябе кліча. Глянуў юнак у очы чароўнай русалкі, і позірк адвесці не можа. Штось да яе цягне, а сэрца як бы чым цёплым ablілося. А яшчэ як загаварыла прыгажуня, дык хлопец кінуўся ёй на шыю. И забрала заклятая русалка Яна да сябе ў раку, у крыштальны палац.

Чакала-чакала маці сына дадому і не дачакалася. Кожны ранак, як толькі ўсхо дзіла сонца, прыходзіла яна на бераг рэчкі і плакала. Столькі рагаў праліла маці, што стала зямля тут пладароднай. И пачалі сяліцца тут людзі. А веску назвалі Рагадашч ад слова «рага» — струменьчыкі вадкасці. У той час, калі засноўвалася вёска, гэтае слова было агульнаўжывальным і стала асновай для назвы вёскі, тым болей што размешчана яна ў

«вільготнай» частцы раёна.

Вёска каля возера

У даўнія часы на месцы возера Мульное стаяла маленькая вёсачка. Вокнамі ў вокны глядзелі некалькі хатак. Людзі тут былі грубыя, адзічэлыя, злыя на ўесь свет.

Аднойчы летам праезджала па ёй мала дая высакародная пані. Прыйпнілася яна ў вёсцы, каб напаіць коней, і згубіла залаты пярсцёнак, які падарыў ёй жаніх. Звярнулася яна да людзей, каб дапамаглі ёй адшукаць згубу. Але ніхто не адгукнуўся на яе просьбу.

Разлавалася паненка і пракляла гэтага месца і вёску. Не стала вёскі, а на яе месцы ўтварылася вялікае возера, якое назвалі Мульное.

На гэтае возера з горада Пінска ездзілі лавіць рыбу рыбакі па рэчцы Ясельда, якая з'яўляецца прытокам ракі Піна.

Прыйплыў і рыбак Іван Тышко. Высадзіўся каля возера Мульное, недалёка ад Спораўскіх балот. Тут цягнулася непраходнае балота, а вакол яго — густыя лісіцы. Глухое было месца, але багатае рыбай, звярамі, птушкамі. Спадабалася гэтае мясцовасць Івану Тышко. Пасяліўся ён тут, сям'ю сваю прывёз.

Праз некаторы час вырасла паселішча, паступова з'явілася новая вёска Тышкавічы, ад прозвішча Тышко.

Возера Пясчанае

Многа загадак утойвае ў сабе родная зямля. І ці заўсёды мы ведаем, адкуль пайшоў наш народ, назвы рэк, азёр, з дзяцінства знаёмых нам вёсак, гарадоў?

Памяць чалавечая, як архіў, захоўвае і перадае нам з пакалення ў пакаленне прыкметы, легенды, паданні. Людзі

імкну цца далучыцца да гістарычнага мінулага, ушанаваць памяць продкаў і паклапаціцца аб будучым сваіх дзяцей. Но, як вядома, без мінулага няма будучага. Дрэва, пазбаўленае карэнняў, засыхае, не дасягнуўши ро сквіту. Так і чалавек, страціўшы сувязь са сваімі каранямі, асуджаны на бездухойнасць.

Мае дзядуля з бабуляй жывуць у вёсцы Адрыжын каля возера Пясчанае. Калі і як яно ўтварылася, ніхто не памятае. Можа, стала яно яшчэ з ледніковых часоў. На гэтым возеры, калі глядзець з боку балота ад вёскі, ёсьць такая як бы града, месца такое роўнае. Града тая вядзе на астраво к. Няхай найвялікшыя хвалі на возеры ў час буры, а града тая будзе роўнай і гладзенькой. Згледзець яе можна толькі з аднаго месца, з лагчыны той, дзе знаходзілася раней балота.

Старя людзі рассказваюць, што возера было вельмі прыгожым. Многа рыбы вадзілася тут. А як зацвітуць гарлачыкі і гускі (ліліі) — так называюць у ёсцы гэтыя кветкі, — дык вачэй не адвесці. Такая прыгажосць! А на астрапуку тым высокая трава, рознакаляровыя кветкі, птушак шмат. Ідзеш, а з-пад ног качкі вылітаюць, калі няўзнак ступіш каля іх гняздечка. Навокал лебедзі плаваюць.

Землі тутэйшыя належалі графіне Щарбатавай. І пабудавала яна на беразе возера маёнтак. А ваю ламаёнтка шмат гаспадарчых будынін (адрынкаў). Паблізу размясціліся адрынкі для сялян. Утварылася вёска, якую назвалі Адрыжын (ад слова адрынка — гаспадарчая будыніна). Прыйехала аднойчы ў вёску ў госці да маці паненка з дзіцем на руках. І так зачараўала яе возера, што проста магнітам цягнула яе да вады. Стала ў маці прасіцца, каб лодкай дабрацца да астрайка. Не хацела графіня адпускати дачку з дзіцем, але надтаго ўжо ўмольвала яна. Села ў лодку з сынам і прыслугай і паплыла да астрайка.

Паднялася на возеры бура — раскачалася лодка. Выпала дзіця ў возера і ўтапілася. Чаго толькі ні рабіла паненка ад гора, але ж дзіця не вернеш. Загадала яна насыпаць праз возера пясчаную дарогу на астраво к, каб магла яна хадзіць туды і клікаць свайго сыночка. Але колькі ні клікала, не адклікалася дзіця. Колькі ні глядзела на дно, бачыла толькі чысты пясок, які стаў магілай хлопчыка.

І пракляла яна возера. Так заклінала, каб кожны год тут тапелец быў. Месца тое, па якім яна плыла, хадзіла, так і засталося ціхім, спакойным. Нават у найвялікшую буру там няма ні хвалінкі. А возера з той пары Пясчаным завуць.

З тых часоў няма таго года, каб у возеры нехта не ўтапіўся.

Юлія Чашун

(14 гадоў, в. Франопаль Іванаўскага р-на
Брэсцкай вобл.)

Канатоп

Недалёка ад Няслухі, на ўзгорку, калісьці быў невялічкі хутар, на якім жыў стary Панас са сваёй сям'ёй. Жылі бедна, бо жонка ўвесь час хварэла і Панасу аднаму прыходзілася ўпраўляцца і ў полі, і па гаспадарцы. Праўда, добраі памочніцай яму была старэйшая дачушка Васілінка, якая і ля печы добра ўпраўлялася, і за малодшымі братамі і сястрычкамі прыглядала. Прыйгожая была Васілінка, добрая, ласкавая, бы тое сонейка ўлетку. Ды і да работы прыдатная — любая справа спорылася ў яе руках.

І стаў прыглядацца да яе Фёдар, хлопец з суседняга хутара. Спачатку нібы выпадкова ўсё сустракаў яе то ў полі, дзе яна дапамагала бацьку, то на сцяжынцы, што вілася-бегла да хутара, то ў лесе, куды часта Васілінка хадзіла па грыбы ці ягады. А потым зачасціў да іх на хутар, усё стараўся хоць крышку пабыць з Васілінкай, палюбавацца на дзявочую красу. Здагадваўся Панас, чым гэтыя сустрэчы могуць закончыцца. Не хацелася яму выдаваць замуж Васілінку, бо хто ж дапамагаць яму ў працы будзе — дробныя ж дзеці яшчэ ўсе. Але ж, як разважаў ён, не аддай

дачку зараз замуж, калі знаходзіцца неблагі хлопець, потым можа і перастаркам застацца, бо каго тут вельмі знайдзеш на гэтым хутары. І таму, калі Фёдар спытаў у яго дазволу ўзяць Васілінку за жонку, ён даў сваю згоду. Дамовіліся, што вяселле справяць вясной, пасля посту.

У той год вясна дружная была. Снег вельмі хутка стаў рыхлы, пачарнеў, споўз з палёў. Няслуха выйшла з берагоў, заліла ўсе прыбярэжныя лугі, падступіла да самага хутара, дзе жыла Васілінка. Толькі з аднаго боку можна было сяк-так дабрацца да астраўка-хутара.

Бацькі Фёдара хацелі перанесці вяселле на пазнейшы час, калі сыдзе вада, але Фёдар заўпарціўся — хацелася хутчэй маладую гаспадыню ў хату прывесці.

І вось настаў дзень вяселля. Запрэглі дзве пары коней, госці расселіся на павозках і рушылі ў дарогу. Але ад'ехалі недалёка, бо грэблю, што вяла да хутара Васілінкі, зусім размыла вада і замест дарогі ўтварылася сапраўднае балота. Коні як ускочылі ў гэтае балота, то і не змаглі выбрацца, нягледзячы на ўсе намаганні людзей дапамагчы ім, утапіліся.

Чакала свайго любага Васілінка, хвалявалася, нават плакала, калі сонейка за лес схавалася, а ён так і не з'явіўся. Фёдар з'явіўся ўжо зусім прыцемкам, увесь перапэцканы гразёю, стомлены. Ён і расказаў, якое няшчасце з імі здарылася ў дарозе.

Зараз на месцы той размытай грэблі пралягае асфальтаваная дарога, а там, дзе быў хутар Васілінкі, недалёка ад Няслухі, раскінулася невялічкая вёсачка, якую назвалі Канатоп.

Удовіны слёзы

Паходка маладая, сівая галава.
Па вуліцы праходзіць
Салдацкая ўдава.
Даўно бяда праляцела, заціхла,
Даўно прайшла вайна,
А столькі год начамі забыцца не можа
ўсё яна.

Даўно гэта было, яшчэ да вайны. У адной вёсцы ў маленькай беднай хатінцы на самым ускрайку са сваімі бацькамі жыла Ганначка. Прыгожая дзяўчына была, статная, да ўсякай работы прыдатная. Бедна яны жылі, цяжка, перабіваліся сяк-так з лебяды на макуху. Але ж ладзілі паміж сабой, жылі ў дружбе і згодзе. Любаваліся бацькі на сваю доню-прыгажуню, якая красавала, бы тая каліна ў садзе. Ды і хлопцы з усёй вёскі тапталі сцежку пад яе вокнамі. Але нікога сярод іх не вылучала Ганначка сваёй увагай, не да кога не бегала на спатканні, пакуль не ўбачыла Кастуся, хлопца з суседняй вёскі.

Убачыла — і як у вір з галавою кінулася. Моцна-моцна, усім сэрцам пакахала яго Ганначка. І Кастусю дзяўчына па сэрцу прыйшлася. І пачалі яны сустракацца. Кожную вольную хвілінку беглі да разгалістага дуба, што рос ля дарогі на ўскрайку вёскі. Там разам слухалі спевы птушак, што пасяліліся ў кроне дуба, там не раз сустракалі ўсход сонейка, там марылі аб сумесным шчаслівым жыцці. І восенню, пасля Пакрова дня, пабраліся Кастусь з Ганнаю.

Здавалася, шчасцю не будзе канца. Але летам пачалася вайна. Разам з іншымі аднавяскоўцамі змагацца з ворагам пайшоў і Кастусь. Засталася Ганна адна. Яе сэрца сагравалі, надавалі сілы рэдкія лісты-трокутнічкі, што прысылаў з фронту Кастусь.

Але потым... потым лісты перасталі прыходзіць. Дарэмна Ганначка сустракала кожны дзень паштальёна — нічым ён не мог яе парадаваць.

Закончылася вайна. Сталі вяртацца ўцалелыя вяскоўцы дамоў. Да кожнага з іх бегала Ганначка, распытвала, мо бачыў хто яе Кастуся. Але ніхто нічога не ведаў пра яе любага.

Стаіць яна пад вечар
Каля дубка свайго,
Глядзіць ўсё на дарогу,
Чакае ўсё яго.
І ціха ёй лажыцца на плечы
Асення ліства,
Гады ідуць, чакае салдата
Салдацкая ўдава.

І Ганначка ішла да дуба і з надзеяй глядзела на дарогу, чакала мужа. Ёй нават мроілася, што бачыць яна яго на дарозе, што ідзе ён жывы і здаровы. Яна зрывалася з месца, бегла насустрач, але... Але нікога на дарозе не было. Яна зноў і зноў вярталася да дуба, чакала, спадзявалася і плакала, плакала.

Кастусь так і не вярнуўся. Ганначка ад гора захварэла і вельмі хутка, бы тая свечка, згасла.

А праз некаторы час людзі ля дуба ўбачылі незвычайнія кветкі з круглымі пялёсткамі.

— Гэта слёзы Ганначкі, — гаварылі вяскоўцы,
— удовіны слёзы.

І да цяперашняга часу ў нас на Палессі гэтая
кветкі называюць удовінымі слёзкамі.

Востраў кахрання

На самай сярэдзіне Завышанскаага возера можна
убачыць невялічкі астравок. Яго называюць вос-
травам кахрання. Чаму? Аб гэтым і будзе мой сказ.

Было гэта вельмі даўно. Уладальнікам усіх на-
вакольных зямель быў граф Паслаўскі, які
пастаянна пражывалаў у Варшаве і наяджаў сюды
толькі летам, каб пабываць на прыродзе,
павесяліцца з кампаніяй паноў і паненак, якія
прыязджалі разам з ім. Ля возера стаяў
трохпавярховы дом на сорак пакояў. Паны тут
баливалі, вечарам гучала музыка.

А ў суседній вёсцы жыла-красавала, нібы тая
каліна ў лесе, дзяўчына Алеся. Вельмі ж
прыгожая яна была, разумная. Сэрца добрае мела.
І хлопец кахраны ў яе быў, Іван, які жыў на хутары
ля самага лесу. Яны часта сустракаліся то ля
возера, то на ўскрайку лесу, калі-нікалі Іван
прыходзіў у вёску, і яны падоўгу сядзелі на
лавачцы ля хаты Алесі. Гэтая сустрэчы былі
напоўнены шчырым кахраннем, светлай радасцю
і, як ім здавалася, бясконым шчасцем.

Але, на іх бяду, аднойчы граф убачыў ля возера
Алесю, якая ў задуменні сядзела на беразе, чакала
Іvana. Убачыў — і без памяці закахаўся ў
дзявочую красу. Пачаў ён заляцацца да Алесі,
падарункі дарыць, прапанаваў стаць яго жонкай.
Але ж нялюбы ён быў, стары граф, усе думкі

дзяўчыны былі пра Івана. Ды тут яе бацькі ўмяшаліся ў гэтую справу і сілком выдалі Алесю за графа. Граф свяціўся ад шчасця, усяляк стараўся дагадзіць маладой жонцы. А для Алесі настала чорная пара. Яна цэлымі днямі хадзіла сумная, ні з кім не размаўляла, часта прыходзіла на тое месца ля возера, дзе яны з Іванам сустракаліся, дзе яна перажыла столькі шчаслівых хвілін. Каб хоць неяк развесяліць жонку, зрабіць ёй прыемнае, вырашыў граф стварыць на возеры востраў.

Сотні сялян з навакольных вёсак былі прыцягнуты да гэтай незвычайнай работы. Зімой з доўгіх і тоўстых бярвенняў быў зроблены зруб на ўсю глыбіню возера. Па лёдзе на вазах падвозілі пясок і запаўнялі апушчаны ў воду зруб. Такім чынам быў створаны востраў. Зверху насыпалі чарназёму, вясной пасяялі траву, кветкі, пасадзілі дрэвы. Пабудавалі тут і прасторную альтанку.

Алесі востраў спадабаўся. Яна прыплывала сюды на лодцы і ў адзіноце праводзіла тут цэлія дні. Аднойчы крадком прыплыў да яе на востраў яе любы Іван. З таго часу і пачалі яны там сустракацца. Алеся як бы ажыла: яе твар зноў свяціўся радасцю, з вуснаў не сыходзіла шчаслівая ўсмешка. Радаваўся, гледзячы на жонку, і стары граф. Так працягвалася да канца лета. Але знайшоўся нейкі злыдзень, які данёс графу аб спатканнях яго жонкі з Іванам на востраве. Раз'юшаны граф загадаў высачыць за-
каханых і застрэліць.

І вось на наступны дзень, калі Алеся з Іванам, такія шчаслівія, сядзелі ў альтанцы на востраве, гримнулі два стрэлы...

Калі людзі падышлі бліжэй да альтанкі, то ўбачылі, што Алеся з Іванам нават мёртвия сядзяць абняўшыся і на іх тварах застыла шчаслівая ўсмешка.

Прайшло шмат часу. Граф як паехаў у Варшаву, дык больш тут і не з'яўляўся. Ад яго дома нічога не засталося — у час вайны ён быў спалены. А ад вострава застаўся невялікі пясчаны ўзгорак, які да гэтага часу называюць востравам кахання.

Нядайна ля возера пабудавалі карпусы санаторыя. Назвалі санаторый «Алеся».

Ці не ў гонар той прыгажуні, якая загінула за сваё каханне?

Дзмітрый Дашкевіч

(14 гадоў, г. Іванава Брэсцкай вобл.)

След на зямлі

Бытуе думка, што працягласць жыцця чалавека вымяраецца не колькасцю пражытых ім гадоў, а тымі справамі, якія ён паспей зрабіць, тым следам, які пакінуў пасля сябе.

Раней я не разумеў гэтага. Але, падрастаючы, стаў задумвацца над сэнсам жыцця. Мае бацькі родам з вёскі Махро Іванаўскага раёна. Там жывуць мае дзядуля і бабуля, многа родзічаў, знаёмых, якіх я часта з задавальненнем наведваю.

Я звярнуў увагу, што амаль ва ўсіх дамах, дзе я бываю, сцены ўпрыгожваюць карціны Анатоля Рубановіча. Амаль 40 гадоў як німа чалавека ўжо на зямлі, а яго карціны, яго душа тут, сярод нас. Я зацікавіўся гэтым чалавекам, распытаў вяскоўцаў, яго дачку Вольгу Анатольеўну, старажылаў, пазнаёміўся з дакументамі, яго лістамі, здымкамі, якія захаваліся. Было вельмі прыемна даведацца, што мой прадзед, Рыгор Дашкевіч, быў блізкім сябрам Рубановіча. Захаваўся нават здымак, дзе яны стаяць побач, і партрэт прадзеда, напісаны Рубановічам.

Анатоль Паўлавіч Рубановіч нарадзіўся 12 красавіка 1908 года ў Стаяўбцоўскім раёне Мінскай вобласці ў сям'і святара. Яго бацьку, Паўла Адамавіча, перавялі слу жыць у Махроўску Петра-Паўлаўску царкву, і з ім пераехала яго сям'я.

Анатоль Паўлавіч скончыў мастацкае вучылішча ў Варшаве, потым атрымаў вышэйшую адукацыю ў Вене і Парыжы.

Да вайны меў выставу сваіх работ у Вільні. У гэтым яму дапамагла стрыечная сястра.

У гады вайны Анатоля Паўлавіча як самага адукаванага ў вёсцы і як чалавека, якога паважалі і якому давяралі, вяскоўцы выбралі старастам. І не памыліся, бо вельмі многіх людзей выратаваў ён ад смерці. Анатоль Рубановіч выпытваў аб планах фашыстаў у паліцаю і папярэджваў аб небяспекі вяскоўцаў.

У вёсцы памятаюць такі выпадак. Хлопцы злавілі і забілі паліцая, які ўжо вельмі ж выслужваўся перад немцамі, здзекаваўся над сваімі ж вяскоўцамі. Доўга лютавалі немцы, дапытвалі людзей, хто гэта зрабіў. Але ніхто не ведаў, усе маўчалі. Раззлаваныя фашисты адабралі некалькі чалавек і загадалі іх расстраляць. І тады Рубановіч пайшоў да каменданта. Аб чым ён гаварыў, якія словаў знайшоў, каб пераканаць ворага адмяніць сваё рашэнне, ніхто не ведае, але людзі засталіся жыць. Многа дапамагала людзям і яго маці, медык па адукацыі. Нікому і ніколі не адказвала яна ў дапамозе, за што людзі і паважалі яе.

Ажаніўся Анатоль Рубановіч амаль у саракагадовым узросце на простай дзяўчыне, якая служыла ў іх доме. Хутка нарадзілася дачушка Волечка. Лад і шчасце панавалі ў сям'і.

Але ў 1946 годзе прыпомнілі Рубановічу яго «здраду» — той час, калі быў ён старастам пры немцах. Анатоля арыштавалі. Далі 10 гадоў. Правёў 3 гады ў Мінскай турме, 4 — у Архангельску. У гэты час пісаў многа партрэтаў, пісаў вершы, у якіх быў сум па родным краі, і роздум аб сэнсе жыцця, і вера ў будучыню. Многа вершаў прысвяціў жонцы, маці, у якіх

выказваў сваю любоў да іх, прасіў трymацца і верыць у хуткую сустрэчу.

Вярнуўся Анатоль Паўлавіч дадому ў 1954 годзе. Адразу стаў працаўца загадчыкам клуба, а з 1960 па 1963 год выкладаў у Махроўскай сярэдняй школе выяўленчае мастацтва.

У кожным вучні ён мог разглядзець божую іскрынку, умеў дапамагчы ёй разгарэцца. Пашчас ціла быць яго вучнем і вядомаму мастаку Аляксею Кузьмічу, які заяўляе, што без свайго настаўніка мастаком ён не стаў бы. Любімым вучнем Рубановіча быў і Віталь Кузьміч, пейзажыст. Дзякуючы Анатолю Паўлавічу адбылося іх першае далучэнне да мастацтва, першае знаёмства з творамі жывапісцаў. Ад свайго настаўніка ўпершыню пачулі яны імёны Веласкаса, Ван Гога, пабачылі рэпрадукцыі іх карцін.

Творчыя зярніткі, пасяяныя калісьці ў душах яго выхаванцаў, далі добрыя ўсходы: вядомы мастак Аляксей Васільевіч Кузьміч радуе свет сваімі мадоннамі, добрым жывапісцам стаў і Віталь Кузьміч. Многія яго бытаяя вучні хоць і не звязалі жыццё з мастацтвам, але добра памятаюць урокі прыгажосці, урокі дабрыні, урокі гармоніі і натхнення, якія выкладаў іх любімы настаўнік.

З вялікай цікавасцю і задавальненнем разглядаю карціны Анатоля Паўлавіча. Жыццё прыроды мяняецца на вачах на большасці яго карцін. Ён любіў вясну і восень, любіў неба, любіў пісаць мілую родную прыроду з яе тонкім зачараваннем. Яго карціны гучаць, маюць водар прыроды. Выдатны партрэтыст, іконапісец. У Махроўскай Петра-Паўлаўскай царкве ёсць іконы Мікалая Цудатворца, Серафіма Сароўскага, распяцце, зробленыя рукамі Рубановіча. Карціны яго ў большасці не маюць назваў. У аднаўскому ўпраўленію, былых калег

знах одзіцца больш за 20 карцін.

Памёр Анатоль Паўлавіч 14 студзеня 1970 года, пахаваны на мясцовых могілках. Нядоўгае, але вялікае, паўнацэннае жыццё пражыў гэты чалавек. І пакінуў пасля сябе светлуую памяць, добры след на зямлі.

Анто паль

Даўно гэта было. Жыў на ўскрайку вёскі адзін чалавек з жонкай і двумя сынамі. Багатым яго не назавеш, але і бедным нельга было лічыць, бо меў ён ладны кавалак зямлі, на якім старанна працавала ўся сям'я. Радаваліся яны з жонкай, гледзячы на сваіх сыноў, бо хлопцы ладныя падраслі, прыгожыя, працавітыя. Асабліва Антон, малодшы сын, здатны хлопец удаўся.

Падых одзіў час жаніць сыноў. Хацелася, каб ім жонкі дасталіся прыгожыя, як іх сыны, працавітыя ды з добрым пасагам. Вось і прыглядаліся яны з жонкай да мясцовых прыгажунь, прыкідалі, да каго сватоў засылаць.

Недалёка ад той вёскі, дзе жыла гэтая сям'я, панскі маёнтак быў. І служыла прачкай у ім Кацярына, круглая сірата. Колькі памятала сябе дзяўчына, то жыла яна па чужых людзях. З самага ранняга дзяцінства працавала многа і цяжка, чула толькі пагрозы і абразы, і ніколі ніхто не паклапаціўся пра яе, не прыласкаў. І вось ужо з мінулай вясны працавала яна ў панскім маёнтку, прала бялізну. Ад цяжкай працы ў дзяўчыны руکі распухлі, часта балелі. Але яна нікому не скардзілася, а нават была задаволена сваім жыццём — у яе цяпер быў свой закутак у доме для прыслугі і кавалак хлеба.

Аднойчы, калі Кацярына, як заўсёды, паласкала

бялізну на рэчцы, напаіць каня пасля цяжкай работы прывёў сюды Антон. Там і ўбачыў дзяўчыну. Сустрэўся позіркам з яе вачыма-азёрамі — ды і ўтапіўся ў іх. Закахаўся хлопец у Кацю без памяці. І яе сэрца забілася, бы тое птушаня, твар чырванню заліўся. Але яна нават думаць сабе забараніла пра Антона: была ўпэўнена, што сваё сіроцкае жыццё ўжо не зменіш, што шчасця ёй не дачакаца.

А Антон з таго дня зачастіў на рэчку: вельмі ж хацелася пагаварыць з Кацяй, паглядзець на дзяўчыну, дапамагчы ёй данесці да маёнтка мокрую бялізну.

Гэтыя сустрэчы прыносялі маладым людзям радасць, напаўнялі іх сэрцы светлым, чистым пачуццём. І вырашылі яны пажаніцца, каб быць заўсёды разам, ісці па жыцці побач.

Антон падбіраў зручны момант, каб сказаць аб сваім намеры бацькам. А калі ўсё ж адважыўся і сказаў, то яны распачалі такую сварку, што хоць з хаты было ўцякай. Яно і зразумела, каму ж трэба бедная сіраціна без пасагу. Не аб таёй нявестцы марылі яны.

Але Антон заявіў, што калі не дазволяць ажаніцца з Кацярынай, дык ён зусім ніколі не ажэніцца. Пасля доўгіх спораў бацькі далі згоду на гэты шлюб, але з умовай, што Антон ніколі не прывядзе Кацярыну да іх у дом. Выдзеліў бацька Антону ўчастак самай неўрадлівой (жоўты пясок ды камяні) зямлі, дапамог крыху з лесам на малюсенькую хатінку і сказаў, што больш ні Антона, ні яго жонкі ведаць не хоча. Пабудаваў Антон хатку на тым лапіку зямлі, і зажылі яны з Кацярынай. Многа прыйшлося прыкладці сілы, каб давесці тое поле да ладу: ачысціць ад камення, добра апрацаўваць. Кожны сантиметр палілі потам сваім. И зямля аддзякавала сваім дбайнім гаспадарам: надзіва ўсім добра ўрадзіла. Так і жылі-пажывалі, шчыравалі

на сваёй зямлі Антон і Кацярына. Разжываліся паціху, гадавалі дзетак. А калі на тым месцы вырасла паселішча, то назвалі яго Антопаль (Антонава поле). Зараз гэта гарадскі пасёлак у Драгічынскім раёне.

Палессе

Беларусь — лясны край. А ў нашай мясцовасці нават у назве гэта замацавана — Палессе. Таму назвы многіх вёсак звязаны з лесам. У іх зафіксавана тая парода лесу, якая там пераважала ў той час, калі стваралася, будавалася вёска.

Беразляны (бярозы), Кленкі (клёны), Дубае (дубы). У некаторых назвах іх «прывязка» да лесу не такая выразная, відавочная, але яна ёсьць: Асаўніца — ад слова «аса», гэта старажытнабеларуская назва асіны, Трыліскі — тры лясы, Баравая і Сухі Бор (бор); Лядавічы — ад слова «ляда» — выкарчаваны ўчастак лесу, падрыхтаваны да апрацоўкі; Смольнікі — смалісты, смаляны, смольны, гэта значыць звязаны з сасновым лесам, дзе здабывалі шляхам падсочки смалу; Снітава — ад назвы расліны сныць (на лацінскай мове аэганардзіум), Пераруб — просека ў лесе, прасечаны ўчастак лесу. Па паданню, на месцы цяперашняй вёскі Пераруб быў калісьці лес. Два браты са сваімі сем'ямі, не маючы ніякага зямельнага надзелу, вырашылі пасяліцца ў лесе. Зрабілі прасеку ў лесе, пабудавалі хацінкі з паваленых дрэў, і сталі жыць. З цягам часу іх сем'і разрасліся, сталі будаваць новыя дамы, ды і іншыя людзі сталі сяліцца ля іх. Так і вырасла вёска, якую і назвалі Пераруб. У вёсцы і цяпер многа бяроз, таполяў, векавых дубоў, якія, напэўна, з'яўляюцца сведкамі тых далёкіх падзей.

У назвах некаторых вёсак адлюстравалася наяў-

насць балот: Замошша — мясціна за мохам (а мох расце на ніzkім, балоцістым месцы), Канатоп — цяжка праезджая дарога, на якой юні топяцца, Махро — ад слова «махра» — цёrtы мох для канапачання сцен.

У асобую групу можна выдзеліць вёскі, у назвах якіх адлюстраваны занятак іх насельнікаў: Буса — вырабленая з аднаго бервяна лодка, відаць, гэтym займаліся жыхары вёскі над Ясельдай; Вартыцк — размяшчалася варта (можа, на мяжы ўладанняў свайго пана); Дружылавічы — дружынікі; Кужалічын — пралі кужаль, выраблялі кужэльнае палатно.

Расказваюць старыя людзі, што жыў тут калісьці Лявонцій, чалаек разумны, аду каваны і багаты. Жонка-прыгажуня ў яго была і чатыры дачкі. Жылі яны ў вялікім прасторным доме. А побач быў пабудаваны вялікі барак, куды кожны дзень прыходзілі жанчыны з навакольных вёсак прасці кужаль і ткаць кужэльнае палатно. У канцы юнага дня жонка Лявонція лічыла, колькі кожная жанчына напрала кужалю ці наткала палатна, каб заплаціць за работу. І калі з цягам часу тут вырасла невялічкая вёсачка двароў на 10—12, то яе так і назвалі — Кужалічын (лічыць кужаль). Скарацічы — ад слова «скарняк» — спецыяліст па вырабу скур. Стрэльна — месца стрэльбішчаў ці пасялення стральцоў. А вось назвы вёсак Рудск, Заруддзе, Рудкаўка ўтвораны ад слова «руда», бо насельніцтва гэтых вёсак было занята яе здабычай, апрацоўкай.

Вёска Рудкаўка наогул мае дзве назвы: афіцыйную Рудкаўка і неафіцыйную — Кацапы. Адкуль такая назва? Расказваюць старыя людзі, што калісьці ў самую глухамань сярод палескіх балот і лясоў адправілі ў ссылку 16 сямей з Расіі — людзей, якія выступалі супраць цара, супраць самадзяржаўя. Дазволілі ім

будавацца на ўзгорку, недалёка ад ракі. Перасяленцы размаўлялі на рускай мове. А як вядома, людзей рускай нацыянальнасці здаўна завуць кацапамі. Дык вось і вёску, дзе жылі ссыльныя рускія, назвалі Кацапы. Так завуць яе і да гэтага часу. І жывуць там, у асноўным, людзі з рускімі прозвішчамі: Івановы і Ізотавы, Данілавы і Філіпавы, Трафімавы, Міхайлавы і Радзіёnavы. Дарэчы, рассказываюць, што самым завадатарам сярод перасяленцаў, іх лідэрам быў Якаў Радзіёнаў. З-за таго, што ён быў касаваты, звалі яго Яшка Касы. І да гэтага часу ўсіх Радзіёных у вёсцы завуць Касірамі. Жыве зараз у вёсцы ўжо пятае пакаленне тых ссыльных рускіх. Але яны чымсьці няўлюўным, але ўсё ж такі адрозніваюцца ад карэнных палешу коў. Вось такая цікавая гісторыя гэтай маленькой вёсачкі.

Многа ў нас на Палессі паселішчаў з цікавымі, рамантычнымі назвамі. І ў кожнай назве свая гісторыя, сваё паданне.

Яўген Копцелей
(14 гадоў, г. Навагрудак Гродненскай вобл.)

Радзіма вялікая і малая

На адным з пасяджэнняў нашага клуба настаўніца аб'явіла тэму сёлетняга конкурсу. І я сказаў сабе: «Гэта для мяне!» Мне закарцела распавесці ўсім гэтую прыгожую і трагічную гісторыю, якая жыве ў маёй сям'і многа гадоў.

Гэта паданне цесна пераплецена з гісторыяй майго краю, мясцін, адкуль родам мая матуля, і маёй сям'і. Прозвішча майго дзеда па кудзелі — Навара. Гучыць нязвыкла для беларускага вуха, праўда? Дык яно і не беларускае. Дзед мой паходзіць ад іспанца, які прыйшоў з Напалеонам ды застаўся.

А ў падзеях, якія я збіраюся апісаць, удзельнічаў прадзед майго прадзеда Міхась Жылка. (Да Другой сусветнай вайны ў сям'і захоўвалася срэбная табакерка як памяць аб гэтым маім прашчуры.) Падзеі былі трагічнымі і герайчнымі, а гісторыя мая таксама трагічная, але вельмі шчымлівая, прыгожая, рамантычная і высокая. Мне хочацца, каб гэтая гісторыя была вядома не толькі ў нашай сям'і.

У пачатку XIX ст. маёнтак Сенна з навакольнымі вёскамі належала памешчыку Абуховічу. У яго было трох дачакі. Адна з іх, Эвельіна, прыняла ў прымы Адама Пуслоўскага. Ад першага шлюбу ён меў трох дзяцей, а з Эвельінай — двух. Дачка іх памерла ў дзіцячым узросце, застаўся адзіны сын Адам (другое імя Антон). Адась, як і ўсе дваранскія дзецы таго часу, пачатковую адукацыю атрымала дома. Хатнім настаўнікам у яго некаторы час быў Вінцэсъ Каратынскі. Пас-

ля заканчэння гімназіі (напэўна, Навагрудскай) паступіў у Пециярбургскі ўніверсітэт. Адтуль перайшоў у Кракаўскі ўніверсітэт.

У 1863 годзе Радзіма паклікала Адама, і ён вярнуўся, каб змагацца за адраджэнне яе свабоды і незалежнасці. Якая была любоў да Бацькаўшчыны ў гэтага чалавека, калі ён, кінуўшы сваю адукацыю, кар'еру і будучую прэстыжную працу, прыязджая на паўстанне, удзел у якім можа перакрэсліць усё яго жыццё! У той час яму было каля 22 гадоў. Ён вярнуўся дахаты, і хутка яго маёнтак становіцца месцам, куды збіраюцца яго аднадумцы, гэта значыць адным з цэнтраў падрыхтоўкі да паўстання.

На трэці дзень Вялікадня, на Радаўніцу, у Сенна прыйшоў атрад паўстанцаў колькасцю да 60-ці чалавек. Яны ўзялі ў Сенна 11 коней, і атрад рушыў за Нёман. Узначаліў яго Адам Пуслоўскі. З песняй паўстанцы падаліся ў Купіск, пераправіліся праз Нёман. Па дарозе Налібокі — Шчорсы атрад Пуслоўскага далучыўся да другой групы, на адпачынак спыніліся ў лясным урочышчы Белья мхі.

7 красавіка паўстанцаў дагнала стралковая рота расійскай арміі пад камандаваннем маёра Сляшынскага. Пасля двухгадзіннай перастрэлкі паўстанцы адступілі да возера Кромань. Загінула з іх 20 чалавек, 10 былі ўзяты ў палон, сярод іх штабс-капітан Шалевіч і памешчык Пуслоўскі. Палонных прывезлі ў Наваградак, больш двух месяцаў вялося следства...

Такім чынам апісаў падзеі Генадзь Кісялёў у кнізе «Радаводнае дрэва». Існуе другая версія, якую распавёў Уладзіслаў Дыбоўскі, знакаміты навуковец, сусед Пуслоўскіх (маёнтак Нянькава, знаходзіцца зусім недалёка ад Сенна). Ён піша са слоў сведкаў у 1906 годзе для часопіса.

Паводле яго апаведу атрад быў захоплены ў палон знянацку і без бою. Бацькі Адася былі ў роспачы. Яны спрабавалі зрабіць усё магчымае, каб вызваліць свайго

адзінага сына. І калі Эвеліна Пуслоўская ўбачыла, што ў Навагрудку паратунку не будзе, і што ні камандзір навагрудскага гарнізона Чортай, ні казацкі начальнік Чарнабузай ёй не спачуваюць і не дапамогуць, яна кінула з пагардай: «Не буду кланяцца хвастам, а буду кланяцца галовам» і паехала ў Санкт-Пецябург, дзе была замужам за генералам яе сястра. «Галовы» дапамаглі: Эвеліна везла дахаты памілаванне.

За гэты час падзеі ў Навагрудку адбываліся такім чынам. 26 чэрвеня, у другой палове дня, Адася вывелі з камеры. У суправаджэнні салдат ён пайшоў па вуліцы, як ён думаў, унакірунку суда. Пасля яны чамусьці зварнулі ў ту ю частку горада, якая сёння называецца Псігуркі (Сабачыя горкі). Адась спытаў, куды яго вядуць. Салдат адказаў не зусім зразумела, але Адась адчуў пагрозу, а калі ўбачыў ксяндза, то зразумеў, што, магчыма, смерць яго зусім блізка, хаяць суда яшчэ не было і выроку свайго ёняшчэ не ведаў. Ксяндзу гаварыць з ім не дазволілі, толькі адпусціць грахі. Адзін з салдатаў вырваў з плоту қол, прывязаў да яго Адася, завязаў хусцінай вочы, і двое салдат, спяшаючыся, выстралілі амаль ва ўпор. Труп закапалі і пайшлі. У ту ю ж ноч цела Адама было тайком выкапана дваровымі людзьмі Пуслоўскага і схавана ў падвале Фарнага касцёла. Памілаванне, якое прывезла Эвеліна, сталася непатрэбным. І толькі ў 1880 годзе, пасля смерці маці, цела было перанесена ў фамільны склеп. На помніку напісаны толькі прозвішча і імя маці, імя сына не значыцца ўсувязі з яго тайным перапахаваннем. Дарэчы, на сённяшні дзень, няма дакумента, які б пацвердзіў факт смерці Адама Пуслоўскага.

Калі ехаць з Любчы да Шчорсаў, то, мінуўшы Сенна, дарога паварочвае на Загора-Сенненскую. Тут калісьці быў маёнтак паноў Пуслоўскіх, а цяпер застаўся толькі адзін фамільны склеп. Некалькі дзесяцігоддзя зеўраў гэты склеп сваімі выламанымі дзвярамі, але адзінаццаць год таму

рупнасцю майго дзеда і Навагрудскага краязнаўчага музея склеп засыпалі, помнік пачысцілі, агарадзілі і пасадзілі вакол дрэвы.

Гэты сенненскі помнік апісаны ў беларускай літаратуры. У 1910 пісьменнік Ядвігін Ш., падарожнічаючы па Беларусі, наведаў і Сенна. Маёntак к гэтаму часу раскупілі сяляне. Драўляныя будынкі разбураўся. У «Лістах з дарогі» Ядвігін Ш. пісаў: «Супраць быльых палацаў — зноў прысады, цягнуцца яны недалёка, толькі да магіл даунейшых тутэйшых паноў. На месцы магілы вымураваны склеп, над склепам паставлены вялізны помнік, на якім крыж з фігурай Хрыста, дзіўна пекнай работы. Сумныя думкі так і наляталі, так і ціснуліся ў душу маю, калі я пакідаў гэты двор. Сумна...»

Цяпер на помніку ёсць надпіс: «Тут, разам з Эвелінай Пуслоўскай, спачывае прах яе сына Адама Пуслоўскага. Ён быў адным з кіраўнікоў паўстання 1863 года на Наваградчыне. За ўдзел у паўстанні расстраляны 26 чэрвеня 1863 года ў Наваградку»...

Валерый Варшук
(14 гадоў, г. Петрыкаў Гомельскай вобл.)

Наваградак

Наваградчыну часта называюць беларускай Швейцарыяй, бо яна ляжыць на ўзвышшах. Наваградак — адзін з самых рамантычных гарадоў Беларусі. Горад-таямніца. Ён быў першай сталіцай магутнай дзяржавы — Вялікага Княства Літоўскага, якое падчас свайго росквіту раскінулася ад берагоў Балтыйскага мора да Чорнага, ад Буга да Акі. Зведаўшы велічныя перамогі і страшныя паражэнні, яно канула ў нябыт, і, можа, таму руіны Замкавай гары нагадваюць дэкарацыі да шэкспіраўскай трагедыі. Трагічны быў лёс княства, лёс вялікага князя літоўскага Міндоўга — першага (і адзінага) на нашай зямлі караля. Наваградак некалькі разоў цярпеў ад пажараў і эпідэмій. Войны і прыродныя катаклізмы прывялі горад да занядады.

Дата яго заснавання — таксама адна з таямніцаў. У Іпацьеўскім летапісе ён згадваецца пад 1252 г. Некаторыя даследчыкі лічаць, што Наваградак быў заснаваны сынам кіеўскага князя Уладзіміра Манамаха Яраполкам у 1116 г.

Адна са святыняў горада — Фарны касцёл, пабудаваны ў 1395 г. па загаду вялікага князя літоўскага Вітаўта. Праўда, сёння ад той пабудовы засталіся толькі дзве гранёныя вежы-купліцы на вуглах. Сучасны выгляд касцёл набыў у 1723 г. У ім вянчаўся князь літоўскі, а потым польскі кароль Ягайла, тут хрысцілі Адама Міцкевіча. Увогуле ўсё наваградскае наваюлле звязана з імем паэта. Непадалёку — хутар Завосце, у якім ён нарадзіўся, маёнтак Туганавічы, дзе старыя ліпы

былі сведкамі яго няшчаснага кахання, апетае ім возера Свіцязь, камень філарэтаў у лесе, курган, які людзі па жменьцы насыпалі на працягу сямі гадоў у гонар свайго зямляка, дом-музей паэта, помнік яму, створаны скульптурам Валяр'янам Янушкевічам. Тут жылі героі твораў Адама Міцкевіча: князь Мешка, Гражына, пан Тадэвуш. А на Замчышчы даўней стаяла царква, у якой маці Адама прасіла ацалення для непрыгомнага дзіцяці. І Бог пачуў яе малітвы...

У горадзе была славутая дамініканская школа, выпускнікі якой (а ў ёй вучыліся Адам Міцкевіч і Ян Чачот) мелі права паступаць у Віленскіуніверсітэт. У Наваградскай беларускай гімназіі (1919—1934) працаваў выкладчыкам мастак Язэп Драздовіч, а яе выпускніком у 1928 г. быў знакаміты амерыканскі вучоны — астроном Барыс Кіт (яго архіў захоўваецца ў мясцовым гісторыка-краязнаўчым музеі).

У 1314 г. крыжакае войска на чале з магістрам ордэна Генрыхам фон Плоцке, страціўшы пад сценамі Наваградка абоз, спешна і бязладна адыходзіла з нашае зямлі, пакідаючы па дарозе параненых і забіваючы коней. У 1391 г. не дало сабе рады на стромкіх адхонах Замкавай гары войска магістра Конрада Валенрода. У 1394 г. бясплаўна пакідала непераможаны Наваградак войска на чале з магістром Конрадам Фон Юнінгемам.

Старажытная вежа-абаронца даўно пайшла пад зямлю і хаваеца цяпер на глыбіні сямі з паловай метраў. А на ёй, як на падмурку, з XIV стагоддзя была ўсталявана цагляная вежа Шыгоўка — сапраўдны шчыт горада. Побач з ёй пабудавалі таксама мураваныя Касцельную вежу і Малую браму, — горад рыхтаваўся да рашучай бойкі з крыжакамі.

Пакрысе замак узмацнілі Пасадская вежа, якая першая прымала на сябе ўдары ворага, вежы Калодзежная, Дазорца і Меская. Цікавая падрабязнасць: у замку, размешчаным на высокай гары, немагчыма было выкапаць калодзеж. Але на ўсходнім яе схіле білі моцныя крыніцы.

Дакраніцеся да гэтых муроў далонню. Да іх дакраналіся далоні князёў і паэтаў. На гэтых мурах драпіны ад каменных ядраў з тых неймаверных часоў, калі яшчэ не ўжывалася агністрэльная зброя. Пад гэтыя муры падыходзілі, глядзелі сквапна, цягнуліся і ляцелі з адхону, пераможаныя, татары і туркі, крыжакі і маскоўцы. Ад пабудовы замка да XVII ст. цвярдыня ніводнага разу не была ўзята. Толькі падчас «патаопу», жахлівай навалы сярэдзіны XVII ст., калі Реч Паспалітая была вымушана ваяваць на два франты, Наваградак паў двойчы: у 1655 г. яго пасля цяжкай аблогі занялі казакі Залатарэнкі, у 1660 г. замак быў без бою здаўены князю Хаванскаму — бо наёмны гарнізон не атрымаў своечасова ад караля платы...

Страшней чым зруйнаваць — перарабіць пад свой густ.

Цяжка ўявіць, гледзячы на Барысаглебскую царкву, што на Паштовай вуліцы, што гэта — найстарэйшая святыня Наваградка. Познегатычная Барысаглебская царква, пабудаваная ў 1519 г. на месцы старога храма, сапсута пераробкай у псеўдарускім стылі. А яшчэ на пачатку XII стагоддзя тут быў змураваны з плінфы і вапняку праваслаўны храм. Археолагі адшукалі пад цяперашнім царквой падмурак і рэшткі галерэі старажытнага храма — сапраўдныя сведкі станаўлення праваслаўя на Наваградчыне.

Каталіцызм з'явіўся тут праз два стагоддзі. У Наваградку існуе помнік яго першым ірокам — Фарныкасцёл Вітаўта.

Звычка ўсіх вялікіх часоў — усталяваць свой пераможны сімвал менавіта на месцы зрынутых святынь адolenага праціўніка. Да XIV ст., калі летапісная Літва была яшчэ паганскай, на выспе ля ўзноўжжа Замковай гары існавала капішча шанаванага ў Панямонні бoga Перуна. Вітаўт, калі здрадзіў сваім паганскім багам і прыняў хрысціянства, загадаў знішчыць капішча, зраўняць выспу і пабудаваць тут касцёл.

Воку, звыкламу да ўсходняй шматкаляровасці і

шматдэталёвасці, да «лукавіц» і «какошнікаў», фара Вітаўта можа здацца сціплай, невыразнай. Але ці не вышэйшы кшталт прыгажосці — гэтая годная някідкасць, уражлівая гармонія памераў, спалучэнне белых сцен і чырвонай дахоўкі? Касцёл перабудаваны ў XVIII ст., але ад часоў Вітаўта захавалася частка сцен і капліца. У капліцы — надмагілле Яна Рудаміна, кашталяна Наваградскага, усталіваны на ўспамін пра сяброў, палеглых ў Хоцімскай бітве 1621 г.

Слаўныя рышары наваградскія. Годны горад Наваградак. Войска наваградскага князя Данілы брала ўдзел ў славутай Грунвальдской бітве. Гордым сведкам магдэбургскай ўпрыгожваў наваградскія харугвы, пячаткі і ратушу гарадскі герб — чорны анёл наваградскі. У чырвоным полі герба — чорная постаць ваяра з крыламі за спінай, з мячом і шалямі ў руках: моц і справядлівасць. У Наваградку адбывалася адна з трох кадэнций Вялікага літоўскага трывбунала. У Наваградку праводзіліся сеймы Вялікага княства і сеймікі, месцам пасяджэння для якіх была абрана фара Вітаўта — святыня, вартая свайго горада. У 1422 г. у Фарным касцёле Уладзіслаў Ягайла, кароль польскі і вялікі князь літоўскі, браў шлюб з Соф'яй, князёўнай Гальшанскай, будучай зачынальніцай дынастыі Ягелюнаў. Кароль Стэфан Баторый вёў тут перамовы з пасламі Івана Грознага.

У 1798 г. у Фарnym касцёле хрысцілі Адама Міцкевіча. У Наваградку, у невялікім доме ля рынку, праішло яго дзяцінства. Цяпер тут — цудоўны Дом-музей паэта. У Наваградку, у дамініканскай школе, Міцкевіч атрымаў пачатковую адукацыю. Блаславёныя сцены наваградскай школы дамініканцаў, бо з яе выйшлі ў свет людзі, якім наканавана было праславіць край, стаць ля вытокаў сучаснай нацыянальнай літаратуры. Вядома, анійцы дамініканцы, ані самі іх гадаванцы тады пра гэта яшчэ не згадваліся...

Было гэта ў горадзе слáўным
Міндоўга —
Вякоў найдалёкіх здарэнне:
На Замкавай ціхай гары
    калісь доўга
Я слухаў сцен даўніх каменне.
Дзвевежы вякі тут збіраоць
    на веча —
Паслухаць іх спыніца южны.
Руіны царквы ажываюць
    штовечар —
Ад зданяў трасеца набожны.
Дзе продкі калісь — не зайдросці
    іх долі —
У бойках сцякалі крывёю,
Студэнція нашы гады ў сваволі
    Прабеглі сваёй чарадою.

Ян Чачот

Гэты горад сніўся Міцкевічу ў яго замежных блуканнях.
І калі складаўся першы радок галоўнага твора — праніклівы
выгук «Літва, айчына мая!» — мроіўся паэт, безумоўна,
Наваградак.

Аднойчы Міцкевіч пажартаваў: ну калі за што, дык за
«Пана Тадэвуша» мне, можа, і паставяць помнік у Наваградку.
Словы паэта спраўдзіліся праз амаль два стагоддзі, і цяпер
Наваградак мае помнік Міцкевічу, адкрыты два гады таму, і
курган Неўміручасці Міцкевіча, насыпаны яшчэ «за польскім
часам». На працягу сямі гадоў з 1924 па 1931, людзі прыносілі
са сваіх радзіных мясцін па жменьцы зямлі, каб, згодна са
старажытным звычаем, узнёсся рукатворны курган, яшчэ
адзін сярод тых, якіх безліч на беларускай зямлі.

Не збойцеся змарнаваць час, прыехаўши ў Наваградак.
Паблукайце па пыльным бруку ці брудным снезе гатычных

вулак занядбанага горада. Сабярыце дыяменты яго здабыткаў...

Міндоўга сталіца. Міцкевіча шлях.
Адбітак вякоў на застыглых мурах.
Апошняе славы літоўскае ўздым,
Апошні прытулак надзеям былым.
Наваградскі брук,
вузкіх вулак вянок.
Сярэдніх вякоў прыгалошаны қрок.
Праслаўных вякоў —
дзе яшчэ не паднёс
Свой здзеклівы вырак
адменлівы лёс.
Аб Вітаўта славе
тут мрояцца сны,
Ягайлава шлюбу груючуць званы.
Праз неруш стагоддзяў
узгадвае слых
Маркотнью песню
паданняў старых.
За дзеі князёў тых чароўных часоў
Ім вечны спакой —
дзірваны курганоў.
Раскід камянёў.
Нашай памяці плынъ,
І крыж на руінах
паганскіх святынь.
А боль аб радзіме — як боль за грахі
Каханай маёй неразумнай дачкі.
Хай ціха пле калыханку над ёй
Калядны анёл з непатольнай
журбой.
Наваградак, ветах

над рэшткамі веж,
Вягры над Шчытоўкай,
прастора без меж.
Да мары ўваскрэшання
шлях крыжавы,
Змарнелым магчымасцям
помнік жывы.

Наталля Мяцельская

Настасся Доўнар-Запольская

(14 гадоў, г. Нясвіжскімінскай вобл.)

Славутыя сыны Беларусі

Мітрафан Віктаравіч Доўнар-Запольскі славутая асона. Ён пачынальнік беларускай гісторыяграфіі, выбітны беларускі гісторык, этнограф, эканаміст, грамадска-палітычны дзеяч. Нельга перабольшыць ягоны ўклад у скарбніцу нашай науку і культуры. Пад яго кіраўніцтвам быў створаны ў 1918 г. план беларускага ўніверсітэта, цяперашняга БДУ. Яшчэ ён выдаў шмат кніг. Дакладней, частка з іх была выдадзена толькі пасля яго смерці. Гэтыя кнігі — «Беларускае мінулае», «Асновы дзяржаўнасці Беларусі», «Гісторыя Беларусі».

Кнігі актуальныя і па сёняшні дзень. Усё жыццё Мітрафана Віктаравіча — гэта служэнне ісціне, якой быгаліне чалавечай дзейнасці не былі б прысвечаны яго творчыя намаганні: рэвалюцыйна-грамадскай, навуковай, асветніцкай. Ён праз усё жыццё быў бескампрамісны. Ніколі не здрадзіў праўдзе, Радзіме, прынцыпам.

А вось яму ўсё жыццё здраджвалі. Любімая вучні, калегі, дзяржава, дзеля якой ён заўзята працаваў, намагаючыся аднавіць яе гісторыю, стварыць яе нацыянальны міф, прыўкрасны і трагічны. Але 20-я гады ўвогуле складаны час — адначасова станаўленне дзяржаўнасці і ўдушэння ўсяго нацыянальнага, час паступовага пашырэння рэпрэсій супраць «нацдэмаў». Свае ж родныя сыны ганьблі на мітынгах бацьку, абзываючы яго «реакционером», «чernosotenцем», «врагом пролетариата». І цярпець гэта Мітрафану Віктаравічу было цяжка. Гэта

скараціла ягонае жыщё.

З аўчанская смерць, пэўна ж, пазбавіла Мітрафана Віктаравіча рэпрэсіяў 1927—1937 гадоў, але род Доўнар-Запольскіх з вялікай цяжкасцю здолеў пазбегнуць вынішчэння. А быў род вялікім: толькі ў стрыечнага брата Мітрафана Віктаравіча, майго прадзеда, было дванаццаць сыноў. Дастаткова было мець прозвішча Доўнар-Запольскі, каб выклікаць насцярожанасць уладаў. Вось таму большасць вялікага роду каб захавацца, прыстасоўваючыся да абставінаў і рэаліяў часу, вымушана была нават змяніць прозвішча. Хто стаў Доўнарам, хто Запольскім, хто Запольскім-Доўнарам, як мой прадзед. Гэтыя маленյкія хітрыкі дазволілі захаваць жыщё роду і пранесці памяць праз усе вышрабаванні часу.

Дзядуля мне шмат чаго распавядаў пра майго славутага прадзеда. Як яму было цяжка трываць прапагандысцкую траўлю і несправядлівія абвінавачванні, зраду сяброў і паплечнікаў, але разам з тым мала каму быў настолькі адданыя, мала каго так любілі, як прафесара Доўнар-Запольскага. Імя гэтага чалавека шмат гаворыць кожнаму культурнаму беларусу. Яганаруся сваім славутым продкам і прыналежнасцю да яго славутага роду. Ён быў чалавекам сапраўдных дэмакратычных поглядаў, для якога зняважыць чые-небудзь нацыянальныя пачуцці — гэта значыць зняважыць сябе. Вучоны марыў аб тым часе, калі яго народ рэалізуе сваё права на самавызначэнне і будзе жыць вольна сярод добрых суседзяў. Гэтай справе аддаў ён усё сваё жыццё. І сучасныя прадстаўнікі роду Доўнар-Запольскіх як могуць спрыяюць росквіту навукі і культуры.

Радзімай М. В. Доўнар-Запольскага стаў гарадок Рэчыца Гомельскай вобласці, але ж прадстаўнікоў Доўнар-Запольскіх можна адшукаць і ў Расіі, і ва Украіне, хоць большасць родзічаў усё ж такі жыла ў Мінску або каля Мінска. Напрыклад, мой дзядуля больш за 40 гадоў аддаў працы ў

такім буйным навуковым цэнтры, як Інстытутанкалогіі ў Барылянах, а мая маці паходзіць з Нясвіжа, славутага беларускага Парыжа — радавога гнязда Кішкаў і Радзівілаў, многія сыны і дочки якіх праславілі нашу зямлю. Сярод іх Магдалена Радзівіл — фундатарка беларускага адраджэнскага друку. Жанчына, улюбёная ў беларускую гісторыю, культуру і літаратуру, яна сама спрычынілася да гісторыі, бо першыя беларускія кніжкі Таварыства «Загляненіе сонца і ў наша ваконца» былі выдадзеныя на ахвяраваныя ёю грошы. А колькім яшчэ папярэднікам трэба адзячыць за сённяшні наш дзень — мірны, у вольнай краіне з назовай Беларусь!

Нашыя ім пашана і памяць!

Наталля Думпа
(14 гадоў, г. Палацк Віцебскай вобл.)

Палацеск. Палацк. По. @ Ву
Казка

Полоцк — сердце Беларуси,
Кольбелью стал моей.
Этим искренне горжусь я
С самых первых в жизни
дней.

Самы лепшы матэматык нашага класа трывады не выходзіў на вуліцу: ён адразу пасля школы канструяваў машыну часу. І вось у гэты самы дзень ён прынёс паказаць яе нашай другой маме — Валянціне Пятроўне.

Мы сядзелі на класнай гадзіне і меркавалі, чым заняцца ў нядзелью. У мастацкай галерэі адкрылася новая выставка, у музеі ткацтва з'явіліся нікому яшчэ не вядомыя экспанаты, у краязнаўчым — экспазіцыя, створаная па матэрыялах апошніх археалагічных раскопак, у Сафійскім саборы — арганны канцэрт, бацькі прапануюць экспкурсію на «Шкловалакно» ці на АТС, на стадыёне — цікавая гульня. Мы ніяк не маглі спыніцца на чымсьці адным. І тут здарылася такое!

Хтосьці знянацку штурхануў сумку, у якой быў «сюрприз для класнай». Адразу стала цёмна...

Чорныя, нізенъкія хаткі з маленъкімі акенцамі,

замест шкла ў якіх нешта незразумелае, цесна туліліся адна да адной; квахталі куры, недзе плакала дзіця, пахла дымам. З бліжэйшай хаты выйшаў хлапчук гадоў пяці, босы, у шэрых широкіх штанах і такой жа кашулі, з юшыкам у руцэ. Нечым засмучаны, ён прайшоў міма, нібы нас і не было. Нічога не разумеючы, мы пайшлі за ім.

Людзей па дарозе траплялася не шмат: некалькі жанчын у даматканых сукенках і зусім маленъкія дзеці. Усе яны займаліся сваімі справамі і не звярталі на нас увагі.

Наперадзе заблішчэла вялікая вада. Што гэта за рэчка? Дзе мы? Хоць хто-небудзь можа распачатыць? Твары маіх аднакласнікаў былі разгубленыя. Мы нічога не ведалі. Прахожыя, якіх на вуліцы стала больш, нас і не бачылі, і не чулі. А мы не разумелі, аб чым яны размаўляюць паміж сабой.

Наш «знаёмы» тым часам аддаў сваю ношу сталаму ўжо чалавеку, які выйшаў яму насустреч з дзвярэй кузні на беразе, і яны разам селі проста на зямлю. Мужчына пачаў даставаць з кошыка снеданне. А мы, не атрымаўшы ніякай яснасці, пайшлі ўздоўж ракі.

Нешта роднае было навокал. А можа, гэта здавалася? Усе пачалі трывожна азірацца. Тут кіпела жыццё. Мабыць, гэта была дзелавая частка горада. Толькі якога?

Вось ганчарная майстэрня: на двары стаяць калёсы, даверху нагружаныя гатовымі вырабамі, а побач — купец адлічвае гроши старому, уся вонката якога, выпэцканая ў гліне, стаіць колам. Цікава, якія зносіны паміж імі? Мяркуючы па

знешнім выглядзе, не дужа сяброўскія. Усё ж такі, калі ўважліва прыслушацца да іх гутаркі, некаторыя слова можна зразумець. Але, на жаль, яны развітваюцца. Ну, пойдзем далей.

А тут што? Грук, віскат, пах смалістага дрэва... Нешта сталарнічаюць? Так, гэта бондары. Вунь шэраг бочак на двары, і яшчэ адну выкатваюць двое хлопцаў. Колькі ж яна важыць? Бо аб'ём яе літраў на трыста. І для чаго такая трэба? Няўжо агуркі саліць?

Міма прагрукатала павозка, у якой навалам ляжалі скуры. Мусіць, усе натуральныя! Што з іх можна зрабіць? Сёдлы, боты ці якое адзенне?

Напэўна, недзе побач кірмаш ці ярмарка якая. І ўсе туды спяшаюцца. Ну, і мы таксама паглядзім.

Хутка дайшлі да прыстані. Сярэдняга памеру карабель падыходзіў да прычала. Такія паруснікі мы бачылі толькі ў падручніках і па тэлевізары. Пачалася разгрузка. Моцныя мужыкі на плячах цягнулі вялізныя мяхі. Каб не блытацца пад нагамі, мы адышлі далей. Хоць, праўду кажучы, мы і не перашкаджалі: на нас па-ранейшаму ніхто не звяртаў увагі.

Тут пачуўся перазвон. Многія перахрысціліся, але работы не пакінулі. Мы накіраваліся да званіцы.

Белыя сцены нібы луналі над высокім берагам, залатыя купалы гарэлі на перадвячэрнім сонцы. Гэта выглядала вельмі велічна і прыгожа. Мудрыя былі дойліды! Лепшае месца для храма цяжка было б знайсці. Усхваляваныя, мы стаялі, задраўшы галовы, і любаваліся незнаёмым саборам. А званы ўсё гучалі: іх стала болей і з аднаго, і з другога боку ракі. Мабыць, навокал

была не адна царква.

Нарэшце мы падняліся на ўзгорак. Адсюль было далёка відаць. Аж дух займала! На супрацьлеглым беразе сярод зеляніны мы налічылі купалы аж чатырох цэрквай. Па рацэ плылі лодкі і вялізны карабель. А ў небе — бясконцая сінь і ніводнага воблачка. За спінай беласнежны храм. Ніжэй — меншая царква і багаты церам. Далей — яшчэ царква, ужо цагляная. І ўсюды, пакуль хапала позірку, цэлае мора народу. Толькі гэта былі не рамеснікі, а купцы ды баяры ў мехавым, нягледзячы на цеплыню, з рознымі ўпрыгожваннямі адзенні, амаль усе барадатыя. Як на карцінах пра сярдневякоў!

Што ж усё-такі непакоіць? Ніхто не чапае, можна падрабязна разгледзець будынкі і насельніцтва. Здагадваюся, мы недзе ў XII—XIV стагоддзях. А мясцовасць невядомая, вось які клопат! Трэба паразважаць. Багаты, здаецца, горад. Буйны гандлёвы шлях на рацэ. І нешта вельмі роднае ў яго краявідах... Дык гэта ж Полацк! Дакладна, Палацеск, ці Полацьск, Полцеск. Наш горад! Больш няма чаму быць. А гэта Святая Сафія! А там Багаяўленскі сабор! Церам, напэўна, княжацкі. Мусіць, самога Усяслава Чарадзея! І мы сваімі нагамі стаім у самым цэнтры вялікага пасада! А насупраць полацкага дзяцінца, праз Дзвіну — Бельчыцы. Там княжацкае «лецішча», менавіта там цяпер мікрараён Марыненка, мой дом! А вось Палата. Якая яна хуткая і мнагаводная! А мост праз яе ў Запалоцце і зараз на гэтым жа амаль месцы. Колькі разоў мы хісталіся на ім, падвясным! А

Сафійскі сабор раней быў зусім іншы. Нават не ведаю, калі прыгажэйши. Сапраўды, гэта сімвал адзінства Палацкага княства, яго велічы і незалежнасці, бо тут прымалі замежных паслоў, «садзілі князя на прастол», захоўвалі казну, абвяшчалі вайну ці мір. Што яшчэ мы ведаем з гісторыі? Верхні замак з трох бакоў быў абаронены рэкамі, а з чацвёртай — рвом, за якім быў курган, дзе хавалі загінуўшых жыхароў: нашы далёкія продкі былі язычнікамі. Вось чаму такое мноства цэркваў — хрысціянства прыйшло на Полаччыну. Недзе там, к усходу, павінен быць Спаскі манастыр, там дзяцей вучачь грамаце і полацкі ювелір Лазар Богша ўжо стварыў славуты крыж па заказу Ефрасінні-асветніцы. А Скарына яшчэ не нарадзіўся. І Сімяона Палацкага трэба «чакаць»...

Нешта неба нахмурылася. Дождж збіраецца, ці што? Ой, зусім цёмна... І вушы заклала...

Але «пранесла». Толькі... А дзе мы зараз? Вялікая роўная плошча ўся зіхаціць рознакаляровымі агнямі. Няўжо ў наш гонар?! Даўхаць так лёгка! І столькі кветак! Да нас бягуць людзі. Нас урэшце бачаць!

— Вітаем! Вітаем! Калі ласка, адкажыце, дзе мы...

Зноў не пашанцавала! Яны нас не разумеюць. Усе спыніліся і пачалі размову на прыгожай невядомай мове, толькі асобныя слова яе здаваліся знаёмымі. Напэўна, вырашаюць, што з намі рабіць. А мы зацікаўлена разглядалі суразмоўцаў. Усе яны былі маладыя, высокія, мускулістыя і вельмі прыгожыя. Iх нязвыклае

адзенне падкрэслівала стаць. Ад іх у прымым сэнсе слова павявалася здароўем, сілай і жыщцярадаснасцю. Светлавалося, сінявокія ўсмешлівія хлопцы і дзяўчата выклікалі прыхільнасць да сябе.

Тым часам прывабныя гаспадары знакамі запрасілі нас рухацца за імі. І вось мы ў цудоўным будынку. Вельмі светла і ўтульна. Адразу незразумела, што падабаецца больш за ўсё: ці кветкі, якіх шмат, ці незвычайная мэбля, ці невымоўнай прыгажосці акварыум. Але, як высветлілася, галоўнае было ў тым, што гэтае гасціннае памяшканне служыла «перакладчыкам».

Нам прапанавалі вельмі зручныя крэслы, на прыборнай дошцы адразу замільгацелі розныя лямпачкі, а на маніторы ва ўсю сцяну пачалі з'яўляцца надпісы. Спачатку нейкія крапкі-коскі, потым усялякія іншыя значкі і нечакана — родная беларуская мова.

— Ура! — у адзін голас ускрыкнулі мы.

На тварах наших сяброў, а мы не сумняваліся, што гэта сябры, чыталася задавальненне. Бліжэйшы да мяне хлопец пацвердзіў абраную разумнай машынай праграму, і мы к свайму крайняму здзіўленню пачулі яго прыемны голас:

— Вітаем вас, паважаныя гості, у нашым горадзе По. @ Ву. Як вы сябе адчуваеце? Як вашы імёны і адкуль вы?

Ад радасці мы разгубіліся і толькі праз некалькі хвілін здолелі называць сябе. Калі на маніторы высветлілася назва «Полацк», машына моцна зазвінела. Усе спалохаліся. Але дарэмна. Крыху «памеркаваўшы», электроніка выдала:

«Полацк. Назва захоўвалася прыкладна з мінулага тысячагоддзя. У 2104 годзе ў сувязі з межпланетнай дамоўленасцю назва горада зменена на По. @ By».

Тут ужо ніхто не змог стрымаць шчаслівы во кліч:

— Дома!

Толькі праз колькі гадоў? Можна звар'яцець! На двары 2504 год!

Даўным-даўно чалавецтва сябруе з далёкімі галактыкамі, і паляцець на вячэру да марсіяніна гэтак жа проста, як зазірнуць да суседа з іншай вуліцы. Вучоныя знайшли лекі ад усіх хваробаў. Ніхто ўжо не памятае, што такое войны і катастрофы. Людзі жывуць шчасліва і свабодна, застаючыся маладымі, пакуль прыносяць карысць чалавецтву.

А Полацк — галоўны горад Зямлі. І самы прыгожы, безумоўна. Дагэтуль стаіць над Дзвінай Сафія, таксама абараняе палаchan Крыж Святой Ефрасінні і назірае за прыгажосцю сваёй радзімы Францыск Скарына з мармуровага пастамента. Існуюць і будынкі музеяў. А экспазіцыі прыдапамозе сучасных тэхналогій віртуальна ствараюць той гістарычны момант, які пажадаеш.

Даўніна арганічна ўжываецца з апошнім словам навукі, тэхнікі і культуры. Былы будынкі кадэцкага корпуса цалкам адноўлены. А побач — павільёны бліжэйшых да Зямлі планет. Гэта цэнтр касмічнай падрыхтоўкі.

Нас сустрэлі на касмадроме «Спартак». Гэта першы і самы галоўны на Зямлі міжгалактычны касмадром. А мы яшчэ ўчора бегалі па ім на ўроку фізкультуры.

Там, дзе калісъці стаяў кінатэатр «Радзіма», цяпер канцэртная зала. Тут гучыць цудоўная музыка, якая кранае саму душу, уздзейнічае не толькі на слых, але і на зрок, адрозніваеца пахам і смакам.

А ў дамку Пятра I засталася адзіная ў свеце бібліятэка друкаваных на паперы кніг. І яе залы ніколі не бываюць пустыя.

І наша гімназія таксама працуе. Яна займае некалькі карпусоў: ёсьць тут і спартыўныя залы з самымі мудрагелістымі трэнажорамі, і светлыя класы, і мастацкія, музычныя, танцевальныя, тэатральныя студыі. Тут вучацца самыя таленавітыя дзеци з усёй планеты. А настаўнікі такія ж, як нашы: добрыя, справядлівые, творчыя.

Заводы і фабрыкі сталі непатрэбныя. Усё вырабляеца па-іншаму: хутка і бяспечна для людей і экалогіі. На месцы былога завода ў Кстах некалькі лабараторый, якія працуяць пад кіраўніцтвам робатаў і забяспечваюць шматнаселены горад усім неабходным.

На месцы басейна сапраўдны Водны палац. У ім заўсёды свеціць рукавітвоне сонца, можна паслухаць акіянскі прыбой, пагарэзняць з дэльфінамі, на свае вочы палюбавацца падводным царствам Нептуна.

Дамы, у якіх жывуць гараджане, такія прыгожыя і ўтульныя.

Усюды шмат турыстаў з розных куткоў Сонечнай сістэмы. А ў наш час Полацк толькі пачынаў становіцца турыстычнай сталіцай Беларусі.

Паркі, скверы звініць ад мілагучнага дзіцячага смеху. Навокал цвітуць экзатычныя кветкі, зеля-

неюць газоны, спяваюць птушкі. Казачная прыгажосць! А бярозы усё ж такія беластволыя. І азёры блакітныя, як вочы палаchan.

Мы доўга стаялі побач з цікавым манументам. Штосьці нас прыщягвала да яго. Гэта быў помнік зямлянам, перамогшым час. Твары гэтых герояў здаваліся крыху знаёмымі. Яны былі палаchanе...

Пацягнула прахалодай. Трэба было вяртаца. Дома чакалі бацькі, настаўнікі, сябры і... Палац — родны, мілы горад.

Тое, што мы ўбачылі, назаўсёды ўразіла нас. Але наша жыщцё і наша любоў належалі не гэтаму супермегаполісу, а Палацку, у якім мы нарадзіліся, — невялікаму і не ўсім пакуль вядомаму.

І няхай не ўсё яшчэ вельмі добра — ёсьць да чага прыкласці свае рукі, веды і сэрца. Мы ведаем, да чаго імкнуцца, у нас хопіць жадання і ўмеласці ператварыць родны горад у цудоўны край, у сталіцу Зямлі.

І мы вярнуліся. Каб яшчэ больш палюбіць сваю радзіму, яшчэ лепш вывучаць яе гісторыю, дасканала аналізаваць памылкі мінуўшчыны, сумленна працеваць, робячы сучаснасць шчаслівай, і набліжаць фантастычную будучыню. Каб наш Палацк стаў яшчэ прыгажэйшым і больш славутым, каб ганарыўся намі цяпер і праз вякі.

Марына Сыч
(14 гадоў, г. Жабінка Брэсцкай вобл.)

Уладар гадаў

У пайднёва-заходній частцы нашай краіны знаходзіцца невялікі гарадок Жабінка. Гісторыя сведчыць, што горад узнік у 1871 годзе як чыгуначная станцыя. Многія скажуць, што калі горад малады, то якія тут могуць быць легенды. Але гэта не так, ёсць адно паданне...

У глыбокім сярэднявеччы, калі яшчэ не былі ўз'яднаны беларускія землі пад адзіным гербам Пагоні, пачалі свае нападкі татары. Колькі было спалена гарадоў і вёскі, колькі ўзята ў палон жанчын, дзяцей і старых, колькі забіта мужчын ваяроў! Не абышлі гэтыя няшчасці і берасцейскія землі.

Сярод лесу размясцілася малое паселішча. Жыхарам вельмі падабалася тут. Было хораша тым, што чужынцы амаль тут не з'яўляліся, а ўсе суседзі ведалі сюды дарогу. Было хораша яшчэ і тым, што наво кал было непраходнае балота, а ў ім жыло многа-многа жаб. Нават калі хто і апынецца недалёка, ніякіх гуків паселішча не пачуе.

Людзі ў гэтым паселішчы жылі добрыя, працавіты і вельмі добрачылывыя. Нават самы стarye жыхар, дзед Хадун, не памятаў вялікіх спрэчак (тут трэба адзначыць, што з памяццю ў яго было ўсё добра).

Жыў сярод гэтых людзей хлопец Ліпень. Яшчэ ў дзень яго нараджэння навараўжыла бабка Каліна яму лёс незвычайны. Усе ведалі, што бабка Каліна варожыць мала, але

калі наварожыць, то ўсё абавязкова збудзецца. З таго часу так і павялося: былі да гэтага юнака адносіны не такія, як да ўсіх.

Маці і бацька памерлі, калі ён быў зусім малы. З тых часоў жыў Ліпень у дзеда Хадуна. Па шкадаваў яго дзед, узяў да сябе. Вельмі любіў ён хлопчыка. Ды і Ліпень, хоць і не ўмей выказваць сваіх пачуццяў, таксама любіў дзеда. Вучыў дзед хлопца ўсяму, што сам ведаў, і Ліпень вучыўся, усё хацеў ведаць. Вось такі добры быў малы. Але адно адштурх оўвала людзей ад яго, з-за чаго не гулялі з хлопцам дзеци: вельмі любіў Ліпень усякіх гадаў. Гаварыў нешта з вужамі, мог нават узяць у рукі гадзюку, і не кусала яна яго. Казалі нават, што была ў яго ручная змяя, і мог Ліпень з яе да памогай пакараць нядобрага чалавека. А яшчэ гаварылі людзі, што бываў ён на Жабінай купіне — страшным месцы, куды людзі не хадзілі, а калі і хадзілі, то назад не вярталіся. За ўсё за гэта лічылі яны Ліпеня ўладаром гадаў.

Быў летні вечар, людзі радаваліся надыходу самай цёплай пары года, як аднекуль з'явіўся чалавек і пачаў нешта крычаць. Усе сціхлі.

— Ідуць! Яны ідуць! Усё паляць! Усіх у палон, а другіх забіваюць! І ведаеце, што я чую? Яны прыйдуць і сюды, сюды да вас!

— Хто ідзе?

— Татары!

— Што ж рабіць?

— Ой, не ведаю. А мы ўцякаем. Змагацца мы не зможем, іх ох колькі! А нас мала. Не, мы ўцякаем.

— А мы змагацца будзем.

— Не, адых одзіць, — пачуўся голас знатоўпу.

Усе аглянуліся паглядзецы, хто гэта сказаў. Гэта быў Ліпень. Ён сур'ёзна глядзеў на ўсіх.

— Калі зараз не ўцячэце — усе загінече.

І ўсе, як заварожаныя гэтымі словамі, пачалі зборы.
На досвітку ўсе былі ўжо гатовы пакінуць вёску.

— Хучэй, Ліпень, усе ўжо ідуць.

— Ідзі, дзед, хутчэй ідзі з усімі ды не адставай.

— Я ты, унучак?

— А мне трэба яшчэ нешта зрабіць.

— Што, няўко сваіх змей будзеш ратаваць?

— А калі і так?

Дзед, уздыхнуўши, пайшоў за ўсімі.

— Ну што? — запытаўся хан.

— Там нікога няма.

— Як так? Паселішча ёсць, а жыхароў няма?

— Мабышь, яны даведаліся аб напынм набліжэнні і зараз уцякаюць куды-небудзь у глыб лесу.

— Не, яны скаваліся і чакаюць, пакуль мы пакінем гэтая мясціны. Мы пойдзем туды і знайдзем іх.

Татары дабраліся да паселішча і пачалі шукаць. Нічога, нікога тут не было. Відаць, жыхары забралі ўсё з сабой.

— Хан, глядзі сюды. Мы злавілі гэтага юнака тут. Ён хутчэй за ўсё штосьці ведае.

— Прывядзіце сюды тлумача! Ды хутчэй.

Калі перакладчык быў на месцы, хан пачаў да пытваца, куды ж дзеліся ўсе жыхары.

— Хлопец гаворыць, што нічога не ведае.

— Хлусня. У яго павінны быць бацькі. Яны што яго, кінулі? Ці ён адзін жыў у гэтай вёсцы? Прымусьце яго паказаць нам дарогу!

І нечакана Ліпень згадзіўся і павёў татараў па такіх сцежках, якіх нават мясцовыя жыхары не ведалі. Калі пачало змяркацца, яны прыйшлі на Жабіну купіну. Тут і вырашылі зрабіць перапынак да ранку. Воіны сінулі сваю зброю. Да Ліпеня прыстаялі ахову, каб не ўцёк. І вось калі атрад уладкаваўся на адпачынак, нечака на моцна, галосна і страшна заквакалі жабы. Да зецям стэпаў здавалася, што

зараз на іх накінуща нейкія лясныя пачвары і будуць помсціць за злачынствы. У лагеры пачалася паніка. Людзі, коні кідаліся хто куды і танулі ў багне. Так загінуў татарскі атрад.

А раніцай Ліпень прыйшоў да сваіх і спакойна сказаў:
— Можна вяртацца.

Вось так гусі калісьці ўратавалі Рым, а жабы — жыхароў маленъка га паселішча, якое цяпер вырасла ў горад Жабінка.

Кацярына Шыбко
(14 гадоў, г. Маладзечна Мінскай вобл.)

Беларусак і змей-чарадзей

Калісьці даўно на ўзгорку каля мястэчка Тутэйшыя стаяў прыгожы і чароўны замак. Але нават самы багаты з князёў не мог падысці да яго, бо абараняў гэты магутны будынак трохгаловы змей-чарадзей. Усім людзям гэты змей шкодзіў: то ўраджай загубіць, то хату спаліць. Аніякай рады няма! Толькі і марылі людзі аб тым, каб знайшоўся смяльчак, які б перамог гэтую пачвару.

А справіцца з ёй было няпроста. Сяляне казалі, што калі адсячэш адну галаву, то на яе месцы з'явіцца дзве новыя, яшчэ больш жудасныя і страшэнныя. Ко жны стараўся абыходзіць гэтае дзіўнае месца...

Тым часам у адной простай жанчыны падрастаў сын, яюга назвалі Беларусак — за яго белыя валасы і блакітныя очы. Ён быў прыгожы і вельмі моцны. Падрастаючы, юнак пачаў працаўаць з бацькам на зямлі. І ўсе суседзі здзіўляліся магутнай сіле гэтага хлапчуга. Потым пайшла гаворка, нібыта ён чарадзей і сябруе нават з самім чортам. Усе людзі, напэцце, пачалі асцерагацца дзіўнага юнака.

Каб даказаць тое, што ён не чарадзей, Беларусак вырашыў перамагчы змея. Апрануўшыся як сапраўдны воін, ён запрог каня, узяў самы лепшы меч у кузні, накінуў на магутныя шырокія плечы чырвоны плащ і паскакаў да таго месца на ўзгорку, дзе стаяў прыгожы замак.

А навокал ні адзінай душы няма. Беларусак скакаў усё далей і далей, а дарога з кожным крокам была ўсё больш

жахлівая...

І вось... з-за спіны нашага малайца нібыта моцнай хваляй успыхнуў яркі агонь з жудасных вуснаў змея-чарадзея. Але нічога не пабаяўся наш герой. Спачатку ён адсек адну галаву пачвары, але на яе месцы адразу з'явіліся яшчэ больш вялізныя і больш страшэнныя галовы. А змей так і пускае гарачае польмя. Ужо не ведае юнак, што рабіць. Але чуў ён калісьці ад бацькі, што калі ворага нельга адолець сілай, то можна перамагчы хітрасцю. Падпусціўшы змеея бліжэй да верхавіны гары, Беларусак штурхнуў змеея, і той праваліўся ў невядомую бездань.

Як забарабаніць з неба гром, як пачне блістаць маланка. Усё блакітнае неба зацягнула цёмнымі хмарамі, і замак знік у таямнічай невядомасці.

Вось так Беларусак перамог змея-чарадзея. А на тым месцы, дзе стаяў вялізны замак, з'явілася Беларусь, а людзі ад таго мястэчка пачалі называць сябе тутэйшымі.

Ганна Шалбанава
(14 гадоў, г. Петрыкаў Гомельскай вобл.)

Старонкі гісторыі Гродна

Няхай не крыўдзяцца на мяне жыхары іншых малых ці вялікіх паселішчаў, але, на маю думку, Гродна (летапісныя назвы — Гародня, Горадня, Городен), бадай, самы прыгожы беларускі горад. Асабліва ўражваюць непаўторным архітэктурным абліччам яго старадаўнія кляштары і палацы, што асалелі да сённяшніх дзён. Тыдня не хопіць, каб з імі як след пазнаёміцца. Здаецца, званіцы кранаюцца аблокаў, але сваёй самавітасцю зусім цябе не гнятуць. Наадварот, ідзеш каля іх і адчуваеш лёгкасць на душы і ў кожным кроку! Я магу, як зачараваная, зранку да вечара блукаць па гродзенскіх вуліцах і завулках. І заўсёды прыходжу да цябе, святая Каложа.

Цяжка падабраць слова, каб выказаць, што за дзіва-дзіўнае ёсьць на нашай шматпакутнай зямлі. Пазычу радкі з цудоўнага верша Уладзіміра Караткевіча:

І ў няпэўным хвілінным блакіце
Ўся адзіная, ўся сасвятла,
З небам, з Нёманам, з зямлёю злітая,
З сэрцам нашым — Каложа ўзрасла.

Царкву Барыса і Глеба, збудаваную ў апошній чвэрці XII стагоддзя, называюць здаўна Каложаю

таму, што яна стаіць на тэрыторыі колішняга Каложскага пасада. Вялікі князь Вітаўт пасля ўдалага паходу ў сакавіку 1405 года на Пскоў перасяліў сюды некалькі тысяч палонных з пскоўскага прадмесця Каложы. Напэўна, яны і далі другую назну святыні. І хоць сама Гародня ўпершыню ўпамінаеца ў летапісах з 1127 года, Барысаглебская царква дае падставу меркаваць: людзі на правым нёманскім беразе і ў вусці невялікай рэчкі Гараднічанкі пасяліліся нашмат раней. Бо такі архітэктурны шэдэўр мог дазволіць сабе ўзвесці толькі значны горад, дзе жылі спрактыкованыя дойліды і было каму ім плаціць. На жаль, гарадзенцы не захавалі цэлай святыні. У 1853 годзе ў Нёман абваліліся яе паўднёвая і часткова заходняя сцены... Вось тады і спахапіліся тагачасныя ўлады: замест знішчаных мураваных сцен зрабілі драўляныя, накрылі храм на сучасны манер.

А наогул — ад дзівоснай Каложы, каб не Божае заступніцтва, магла застацца горба друзу неўзабаве пасля асвячэння. Бо гісторыя Гародні, як і любой памежнай крэпасці, — гэта гісторыя вогненных віхураў. Чые толькі стрэлы не спявалі тут песню смерці! І татара-мангольскія, і галіцка-валынскія, і крыжацкія... Асабліва лютаваў на Гарадзеншчыне Тэўтонскі ордэн. Псы-рыцары стаялі тут аблогамі ў 1283, 1284, 1287, 1296, 1306, 1311, 1312 і ў шмат якіх іншых гадах. Аднак ім таксама неаднойчы даставалася па зубах. Асабліва пры князі Давыдзе Гарадзенскім, які гаспадарыў з 1299 па 1326 год. Ён ушчэнт разбіў добры дзесятак пыхлівых комтураў, дабіраючыся да самага іхняга логава, пакуль падчас пераможнага паходу на Брандэнбург

і Франкфурт-на-Одэры падасланы немцамі здраднік не спыніў волата подлым ударам у спіну...

У 1391 годзе Гародня атрымала няпоўнае магдэбургскае права. Але не паспелі гараджане нацешыцца сваімі правам, як пачаліся новыя згады паміж каралём польскім Ягайлом і вялікім князем літоўскім Вітаўтам. Не злічыць, колькі разоў гарэлі Верхні і Ніжні мураваныя замкі, злучаныя драўляным пад'ёмным мостам, пакуль браты дасягнулі замірэння. Наперадзе, у ліпені 1410 года, іх чакала Грунвальдская бітва, і гродзенская харугва была сярод тых, хто здабыў незабытую перамогу.

Асобна хочацца сказаць яшчэ пра аднаго ўладара — Стэфана Баторыя. Стаўшы ў 1576 годзе каралём польскім і вялікім князем літоўскім, ён абраў для пастаяннай сваёй рэзідэнцыі не Кракаў і не Вільна, а Гродна. Тут па яго загаду ў 1580 годзе быў пабудаваны двухпавярховы палац, дзе прымаліся замежныя пасольствы. Сімвалічна, што цяпер у былой каралеўскай рэзідэнцыі знаходзіцца Гродзенскі гісторыка-археалагічны музей з мноствам вельмі каштоўных экспанатаў. Будучы таленавітым палкаводцам, Стэфан Баторый вярнуў у склад Вялікага княства Літоўскага Полацк, захоплены маскоўскім войскам. Акрамя таго, ён вялікую ўвагу надаваў пашырэнню адукацыі, даў дазвол на пераўтварэнне ў 1579 годзе Віленскага езуіцкага калегіума ў акадэмію і заснаванне ў Полацку ў 1580 годзе новага калегіума. Нават заўчасная смерць караля ў снежні 1586 года паспрыяла навуцы, бо прыдворныя лекары, каб зразумець прычыну смерці, упершыню ва Усходній Еўропе адважыліся на анатаміраванне цела нябожчыка.

Значыць, невыпадкова, што менавіта ў Гродна праз дзвесце гадоў па ініцыятыве графа Антонія Тызенгаўза ўзнікла медыцынская акадэмія (1775—1781) — першая на тэрыторыі Беларусі вышэйшая навучальная ўстанова па падрыхтоўцы медыцынскага персаналу. Яе кіраўніком стаў знакаміты французскі натуралист і хірург Жан-Эманэль Жылібер. Ён жа заснаваў у прыгарадзе Гарадніцы Гродзенскі каралеўскі батанічны сад, дзе сабраў 1500 відаў экзатычных раслін, а ў мясцовай друкарні ў 1781 годзе выдаў першыя два тамы выдатнай навуковай працы «Флора Літвы». Калі я ўжо згадала Гродзенскую друкарню, дык мушу сказаць, што ў ёй друкавалася «Газета Гродзенская» (1776—1783) — першае перыядычнае выданне ў Беларусі, арганізаванае Антоніем Тызенгаўзам.

Можна толькі падзівіцца, якім адукаваным і нястомным чалавекам быў гэты адміністратор каралеўскіх эканомій у Вялікім княстве Літоўскім. Адкрываў вучэльні, будаваў мануфактуры, спрыяў пашырэнню друкаванага слова і балетна-опернага мастацтва. Так, у яго трупе ў 1780 годзе налічвалася звыш 70 артыстаў, якія выконвалі творы італьянскіх, французскіх і нямецкіх аўтараў. І калі ня добразычліўцы рэфарматара дамагліся яго адстаўкі, Гродна паступова зноў ператварылася ў нічым не адметны правінцыйны горад.

У самым канцы XVIII стагоддзя горад над Нёманам стаў арэнай гістарычнай падзеі, што ўрэшце прывяло да канчатковага развалу Рэчы Паспалітай. Я маю на ўвазе Гродзенскі сейм 1793 года, праведзены пад штыкамі расійскіх грэнадзёраў. Праз два гады адбыўся Трэці падзел Рэчы Паспалітай, і дзяржава, куды ўваходзілі Польскае каралеўства і Вялі-

кае княства Літоўскае, перастала існаваць, падзеленая паміж Аўстрый, Прусіяй і Расіяй.

Жорсткі чужацкі прымус не зламаў свабодалюбівы дух гарадзенцаў. Яны ўдзельнічалі ў паўстанні пад кіраўніцтвам Тадэвуша Касцюшкі (1794), у паўстаннях 1830—1831, а таксама 1863—1864 гадоў на чале з Кастусём Каліноўскім. Святое людскэе імкненне да волі і незалежнасці нельга задушыць сілаю і астрожнымі сценамі. Я кожны раз думаю пра гэта, калі бачу старадаўні гарадзенскі герб, зацверджаны ў XVI стагоддзі. На ім у блакітным полі з залатым крыжам паміж рагамі ляціць праз агароджу аленъ святога Губерта — ахойніка і заступніка паляўнічых. Мне ж здаецца, што гэты прыгожы свабодалюбівы аленъ ляціць з нашай мінуўшчыны ў нашу будучыню. І нікім агароджам не спыніць ягоны імклівы палёт.

Святлана Жук
(14 гадоў, г. Вышні Валачок
Цвярской вобл., Рэсійская Федэрацыя)

Ходжанымі дарогамі яшчэ раз,
або Вандроўка ў мінулае

У народзе кажуць: «Дарагая тая хатка, дзе нарадзіла мяне матка». І сапраўды, «дзе маці нарадзіла, там і радзіма». Мая Радзіма завецца Беларусь.

Мяжуе з Польшчай, Украінай,
Расіяй, Латвіяй, Літвой.
Твой родны край, твая Айчына—
Жыццё тваё і гонар твой.
І ты яе запомні імя,
Як неба, сонца і зару.
Твая зямля, твая Радзіма
Названа светла
Бе-ла-русь.

Ю. Свірка.

Прыгожую назву мае наша Радзіма, светлае ў яе імя — Белая Русь, Беларусь.

Гавораць, што такую назуву яна атрымала ад прыгажосці краявідаў, ад мноства снегу, што выпадае зімой у нашай старонцы, ад перавагі белага колеру ў адзені насельніцтва, ад таго, што людзі, якія тут жывуць, светлавокія, прыгожыя.

Пра наш край шмат складзена цудоўных казак, паданняў, вершаў.

Адкуль пайшлі беларусы

Каліс яшчэ свет толькі зачынаўся, дык нічога нідзе не было. Усюды стаяла вада, а пасярод вады тырчай камень. Адзін раз пярун як разыграўся і давай шпурляць стрэлы ў гэты камень. Ад яго стрэлаў адскачылі трох іскаркі: белая, жо ўтая і чырвоная. Упалі тыя іскаркі на ваду. Адгэлага ўся вада скаламуцілася, і свет памуціўся, як хмары. Але праз некаторы час, як наўко ла пасвятлела, дык і адзначылася — дзе вада, дзе зямля.

А яшчэ праз некаторы час завялося ўсякае жыццё і ў вадзе, і на зямлі. А пасля і чалавек завёўся: ці ён прыйшоў адкуль, ці вырас тутака.

Стаў гэты жыхар заводзіць свае чалавечыя парадкі. Ці доўга ён так жыў, ці мала, але мей ён ужо сваю сялібу, мей многа жонак, а яшчэ больш дзяцей. Было яму прозвішча Бай. А як прыйшла яго гадзіна смерці, дык ён склікаў сваіх сыноў і падзяліў усю сваю маё масць паміж імі. Толькі аднаго сына забыў. Прозвішча яму было Белаполь. Той у гэты час быў на паляванні, і з ім былі любімыя бацькавы сабакі Стайды і Гаўры.

Неўзабаве пасля смерці бацькі вярнуўся Белаполь з палявання. А браты яму кажуць:

— Вось бацька падзяліў усю сваю маё масць нам, а табе ён адказаў сваіх сабак ды яшчэ наказаў, каб ты іх пасвіў на волі: аднаго — у правым баку, а другога — у левым; колькі яны зямлі абабягуюць за дзень, дык гэтая ўся зямля твая будзе.

Пайшоў Белаполь і злавіў дзвюх птушак. Адна прыляцела з паўднёвага мора, другая — з захадняга. Пусціў адну птушку на поўдзень ды і кажа сабаку:

— Бяры!

Пусціў другую на захад і кажа другому:

— Хапай!

Як паляцелі птушкі: адна ў адзін бок, другая ў другі... Як пабеглі сабакі за птушкамі, дык ажно зямля закурылася... Як пайшлі тыя сабакі, дык і да гэтага часу не вярнуліся, а па іх слядах дзве рэчкі працягнуліся, у адзін бок — Дзвіна, а ў другі бок — Дняпро.

Вось у гэтых абшарах Белаполь і пачаў сяліцца.

У Белаполя ад розных жонак яго развяліся розныя плямёны пад прозвішчам беларусы. Яны і да гэтага часу там ходзяць ды жыта сеюць.

Хоць я і не жыву ў Беларусі, але вельмі люблю сюды прыядзжаць. Тут надзвычай прыгожыя мясціны.

Восенню неба пах мурнае. Паветра прасякнута сырасцю. Халодны вецер павялічвае прыемную прахалоду вераснёвой раніцы. Бярозка самотна грэе на сонцы свае голія, без лістоты, руکі-галінкі. Раса, якую нарадзіла ноч, яшчэ не высахла. Узімку ўсё зацягнута беллю. І над белым полем лётаюць, прыганцо ўваючы, сняжынкі. Здаецца, у весь белы свет дрэмле ў самоце. Але як толькі першыя сонечныя прамяні даляцца да зямлі, як толькі яны праскочаць праз соннае неба, усё навокал ажыве пасля доўгага зімовага сну. Месцамі яшчэ ляжыць снег, раніцай прыпікаюць маразы, а праз леташнюю лістоту прабіваюцца першыя кветачкі і травінкі. А вось летам усё навокал цвіце і радуеца цяплу. Як тысячы маленьких сонцаў, жаўцеюць на лузе запозненяя ліпеньскія дзымухаўцы. Вясёлыя матылькі забаўляюцца сярод званочкай. То ўсты чмель гойдаецца на валошчы. На працягу ўсяго лета тут настолькі добра, што нават не хочацца ад' язджаць з Радзімы. Не хочацца развітвацца з усімі цудамі прыроды маёй зямлі. Але я не сумую, таму што ведаю: я зноў і зноў буду вяртацца ў гэтыя цудоўныя беларускія мясціны. Таму што Беларусь — гэта мая Радзіма. Тут выраслі мае бацькі, але так адбылося, што зараз мы жывем у суседній Pacii. Але гэта не замінае

мне любіць і шанаваць сваю Радзіму. Нават праз сотні кіламетраў я адчуваю любоў да яе.

Яшчэ мне вельмі падабаецца чытаць кнігі па гісторыі, асабліва па гісторыі Беларусі, бо трэба ведаць гісторыю сваёй краіны, свайго народа. І таму я хачу расказаць аб знакамітых беларусах. Запрашаю чытачоў на экспкурсію па гарадах, у якіх яны жылі. Таксама раскажу, які ўклад яны ўнеслі ў развіццё культуры Беларусі.

І першы горад, у які мы адправімся — Рэчыца.

У гэтым горадзе шануюць імёны сваіх ураджэнцаў. У памяць герояў, вучоных, пісьменнікаў названы вуліцы, пастаўлены помнікі, якія робяць горад больш адметным і гісторычным.

Сёння мы можам пачуць аповед аб нялёгкім жыцці мастака Аляксандра Ісачова. Тут жа, у Рэчыцы, у 1912 годзе нарадзіўся акцёр Яфім Капелян. Ён быў народным артыстам СССР. Яго творчасць звязана больш як з 70 фільмамі.

Рэчыцкага паходжання і пеляр буржац Аляксандр Шмідт. На жаль, у мастака не адбылося ніводнай выставы на яго Радзіме — у горадзе Рэчыца.

Трэба прыгадаць і такіх людзей, як лётчык Міхаіл Самусёў, украінскі пісьменнік Юрый Бураюўскі. Бадай вам знаёмы і рускі празаік Сямён Глухоўскі, які стаў аўтарам серыі кніг «Жыцьне замечательных людей».

А вось і вуліца Савецкая, да якой мы падыходзім. Тут можна заўважыць помнік беларускаму гісторыку, этнографу прафесару Мітрафану Доўнар-Запольскаму. Хочацца сказаць пра адметнасць яго прац, якія прысвячаны сацыяльна-эканамічнай гісторыі Вялікага княства Літоўскага, Расіі і Беларусі XIV—пачатку XIX стагоддзя Доўнар-Запольскі займаўся вывучэннем гісторыі беларускага народа. Нават у Кіеве ёсць вуліца, якая носіць яго імя.

Вось бачыце, так склалася, што дарогі з нашай палескай Рэчыцы вялі моладзь у Чарнігаў, Кіеў і Пецярбург-Ленінград.

Пабылі мы ў Рэчыцы, цяпер рушым далей. Наступны наш прыпынак — горад Мазыр. Раскіданы па ўзвышшах і нізінах горад вядомы ў летапісах з 1153 года.

Мазыр — родны горад дырыжора Міхаіла Фінберга і кінаактрысы Святланы Сухавей, мастако ў Ірыны Аркінай і Іллі Табенкіна, тэледакументаліста Тэафіля Каржаноўскага і кларнетыста Ісаака Рагінскага... І кожны з іх, адправіўшыся ў вялікі свет, трymаў у памяці родны сэрцу горад.

Спадарства, думаю, вы не будзеце супраць, калі я скажу, што Мазыр — усё той жа «магніт», якім ён быў шмат гадоў таму. І прыцягвае горад да сябе цеплынёй і ўтульнасцю вуліц з пахам рачнога пяску. А чыстае і моцнае, як антонаўскі яблык, паветра, напаўняе цела радасцю. І неяк не хочацца ехаць далей, а трэба. Наступны прыпынак — Віцебск. А паедзем туды праз Мінск — сталіцу Беларусі. Пакуль вы будзеце разглядаць мінскія вуліцы, я раскажу легенду пра гарадскую ратушу.

Здaryлася гэтая цёмная гісторыя ў XVIII стагоддзі. У Карала Радзівіла быў сябар і далёкі сваяк Міхайл Валадковіч, які хацеў стаць членам мінскага магістрата. Гэты чалавек быў п'яніцай, да таго ж любіў вельмі з маладзіцамі забаўляцца. Вядома ж, што такіх у ратушы ніхто не чакаў. Валадковіч звярнуўся да свайго сваяка за дапамогай. Радзівіл прыехаў у Мінск з салдатамі і зайшоў з імі ў магістрат. Вось такім чынам і апынуўся бязладны таварыш у ліку членоў магістрата. Але, нягледзячы на новы і досыць салідны статус, Валадковіч працягваў весці непрыстойныя лад жыцця. То шабляй, падвыпіўшы, пачне махаць, то споведзь ксяндзу сарве, арганізаваўшы раздачу віна каля ўвах ода ў касцёл.

Гарадскія ўлады доўга цярпелі выхадкі самадура, ведаючы аб яго высокім заступніку. Але аднойчы цярпенне перапоўнілася. 12 лютага 1760 года Валадковіча схапілі і практычна без суда і следства вырашылі расстраляць. Да нічога не разумеючага Валадковіча ў цягніцу прыйшоў царкоўны служка і прапанаваў яму спавядца, быццам бы для таго, каб яго адпусцілі. Але Валадковіч не захацеў рабіць гэту. Адразу пасля адмовы Міхаіла вывёлі ў парк каля ратушы і расстралялі. Расказваюць, што душа злодзея яшчэ доўга з'яўлялася па начам каля ратушы і патрабавала адплаты. Ратушу разабралі. А зараз, калі яе адбудавалі, пагарваюць, што прывід з'явіўся зноў.

Вось і прыех алі да чарговой станцыі. Віцебск — горад першых трамваяў у Беларусі. Тут працаваў сусветнавядомы мастак Марк Шагал. Разам з Паблам Пікассо і Сальвадорам Далі ён лічыцца самым вядомым мастаком ХХ стагоддзя.

Паслухайце, калі ласка, што пісаў у 1914 годзе сусветнавядомы мастак аб родным горадзе: «Как давно, мой город любимый, я не видел тебя, не слыхал, не беседовал с облаками твоими, не опирался о заборы твои. Подобно грустному вечному страннику, дыханье твоё я переносил с одного полотна на другое, все эти годы я обращался к тебе, ты мерешишься мне во сне». Як бачым, гэты правінцыяльны беларускі горад Віцебск стаў не толькі галоўнай тэмай для палотнаў Марка Шагала, але і яго раздумаў, і смутку. Мастак быў вельмі дзіўны чалавек. На ўсіх яго карцінах можна ўбачыць Віцебск. Будзь то брама ці старыя дамы, беларускае неба ці каза ў гародзе. Шагал — патрыёт, які вельмі доўгі час пакутваў ад няведення, што ж з Віцебскам. Да канца сваіх дзён мастак марыў аб дасканальным свеце, які паказаў у сваім жывапісе.

Цікавы лёс. Цяжкі лёс. Складаны лёс.

Думаю, не дарэмна мы павандравалі па беларускіх гарадах, гарадах нашай вялікай і малой Радзімы. Яшчэ раз успомнім аб творчасці і аб лёсах выбітных асобаў. Як вы думаеце, з якой мэтай я расказала аб даўно знаёмым? Для таго, каб мы не страцілі пачуццё гонару за землякоў, дзеля таго, каб ставілі іх працу ў прыклад сабе, а не камунебудзь іншаму. А чаму сабе? Таму што мы — булучыня. За нашымі малымі плячыма, якія хутка вырастуць, — Беларусь. І дзе б мы ні былі, павінны памятаць аб гэтым. У добры шлях!

Час: апоўнач. Дзівосы,
засведчаныя беларусамі
Замалёўкі

Няхай наступнай старонкаю будзе не нарыс, а этнографічныя замалёўкі. Нешта падслушана, нешта прачытана, а штосьці і ўбачана. І ўсё гэта звязана дбайнай рукою гаспадара (маёй рукою) у моцны вузел і кінута на чисты аркуш паперы...

Жыхары Прыйдзвіння верылі ў разрыў-траву, што разрывала замкі ды кайданы і расколвала ў касцоў косялітэўкі, а таксама ў лятучае зелле, або траву пералёт, якая блішчэла ў небе, нібы зорка, і магла выканати любое чалавече жаданне. Верылі, што ў ваколіцах Палацка блукаюць здані двух вялізных чорных сабак, якія некалі належалі паганскаму асілку Бою з-пад цяперашняга Краснаполля, што на Расоншчыне. У сярэдзіне мінулага стагоддзя яшчэ спраўлялі ў гонар гэтих таямнічых стварэнняў свята. Гаспадар браў ласы кавалак, нахіляўся пад стол і трыв разы клікаў: «Стайры, Гайры, гам, хадзіце к нам!» Было шмат сведкаў, што пасля гэтага ў хаце сапраўды на імгненне з'яўляліся два чорныя цені.

Маці і бабуля апавядалі дзецям пра трох каралёў:
кашэчага — Варгіна, пеўневага — Будзіміра і мышына га
— Паднора.

У кожнай сажалцы, рэчцы і зато цы водзяца вадзянікі.
Ёсць недзе ў Беларусі такі вадзянік, што краў людзей:
жанчыны рабіліся зеленакосымі русалкамі, а мужчыны
самі ператвараліся ў вадзянікоў. Праўда, Бог не даваў
нячысціку спаюю: на зімовасвята Вадохрышча выганяў
яго ў лазу і толькі ў жніўні, пасля Спаса, дазваляў зноў
нырнуць у раку. Зараз вадзянік паводзіць сябе ціха, нават
ніхто не ведае, куды перасяліўся ён з Палаты.

Дар'я Драчан
(14 гадоў, в. Узденскае р-на Мінскай вобл.)

Вёска Тычиныкі:
ад старажытных часоў да нашых дзён

Узденшчына — цікавы і непаўторны край, багаты на гістарычныя падзеі, на шчырых і таленавітых людзей, якія праславілі не толькі наш раён, але і ўсю Беларусь. На узденскай зямлі бярэ свой пачатак славутая рака Нёман, апетая многімі паэтамі і кампазітарамі. Для сэрца кожнага нашага земляка гэта самы дарагі і любы кавалачак зямлі, да якога заўсёды імкнецца душа. Асабіста для мяне адным з найпрыгажэйшых месцаў з'яўляецца вёска Тычиныкі, бо тут самыя звонкія салаўі, самае сіняе неба, самыя зялёныя лясы. Гэта мая Радзіма!

Тычиныкі — вёска Узденскага сельсавета Мінскай вобласці. Цэнтр бывога калгаса «Інтэрнацыянал», а зараз СВК «Тычиныкі».

Дакументы сведчаць

У легендах, паданнях, пісьмовых гістарычных крыніцах шэраг паселішчаў Узденшчыны згадваецца з XV—XVII стст. Напамінак пра Тычиныкі знаходзім у запісах 1584 г. Князь Радзівіл аддае нашу вёску ў пасаг сваёй дачцэ.

Адкуль жа пайшла назва вёскі? Кажуць, землеўладальнікам гэтай вёскі быў калісьці нехта Тычинскі ці Тышчынскі, таму і вёска мае назову Тычиныкі.

Вёска ўпамінаецца як фальварак у Мінскім павеце Рэчы

Паспалітай, які з'яўляюся ўласнасцю памешчыка Крыштофа Кавячынскага. Ліквідаваўшы кальвінісцкую царкву, памешчык адкрыў каталіцкі касцёл, а ў 1584 годзе аснаваў ва Уздзе каталіцкую парафію і падараў ёй зямельную ўласнасць — фальварак Тычынкі разам з зямлём у вёсках Забалацце і Сыманчыцы. Крыштоф Кавячынскі актыўна праводзіў акаталічванне падуладнага яму насельніцтва, аднак перавесці ўсіх праваслаўных у каталіцызм і унію яму не удалося.

Ад часоў Кіеўскай Русі IX—XII стст. на Уздзеншчыне захаваліся курганы-могільнікі славянскага племені дрыгавічоў. Мясцовае насельніцтва часцей называе іх капцы, узнікненне якіх сучасныя жыхары памылкова звязваюць з пахаваннем шведаў.

Вядома, узрост вёскі значна большы, пра гэта сведчаць і помнікі археалогіі, што выяўлены паблізу вёскі. Гэта курганны могільнік, які знаходзіцца за 1,5 км на ўсход ад вёскі Тычынкі, на левым беразе ракі Уздзянка, ва ўрочышчы Пасякі. Захаваліся тры насыпы вышынёй 2 м, дыяметрам 10 м. Абапал кургана прасочваюцца раўкі, захаванасць іх добрая. Адкрыў іх у 1979 г. і абследаваў у 1984 г. Л. У. Калядзінскі. Аднак раскопкі не праводзіліся.

З 1793 г. вёска — у складзе Расійскай імперыі. У XIX — пачатку XX ст. — фальварак Уздзенскай воласці Мінскага павета. У 1926 г. — пасёлак пад назвай Дубінкі, які складаўся з 3 двароў і 11 жыхароў.

З у спамінаў Міхаліны Вільгельмаўны Берасневіч мы даўедаліся, што гадоў сто назад яе бацька Вільгельм Фабіяновіч узяў у арэнду зямлю ў Дубінках — 3 гектары ворыўнай зямлі і 5 гектараў сенакосу. Пабудаваў хату, а пазней набыл побач участкі браты Луцэвічы, Кузьміцкія, Берасневічы, Сіняўскія. Пабудаваўся ў Тычынках і першы старшыня калгаса «Інтэрнацыонал» Бенісон. Пасля пачалі будавацца іншыя ўладальнікі.

Аб чым шумяць старыя ліпы?

Са слоў майго бацькі Драчана Анатолія Сяргеевіча я даведалася, што недалёка ад таго месца, дзе зараз стаіць наша хата, на беразе ракі Уздзянкі, каля двухсотгадовых ліп, стаяў прыгожы маёнтак. Там жыла багатая сям'я. Але калі прыйшоў час звяржэння царскай улады, яны былі «раскулачаны» і выехалі за мяжу.

Існуе такая легенда, што гаспадыня гэтага дома перад ад'ездам закапала на пагорку скарб, дзе былі схаваны залатыя манеты і дарагія сямейныя ўпрыгожванні. Шлі гады, але жанчына не мела магчымасці вярнуцца за сваімі каштоўнасцямі. Некаторыя жыхары нашай і суседскіх вёсак прыходзілі на гэта месца, каб знайсці скарб, але іх намеры былі беспаспяховыя. Нікому не вядома, вярнуліся іх родзічы за каштоўнасцямі або яны па сённяшні дзень ляжаць у зямлі каля старых ліп.

На крутym павароце гісторыі

Складанымі і супярэчлівымі ў гісторыі савецкай улады былі перадваенныя дзесяцігоддзі. Гэта быў час не толькі вялікіх сацыяльных і палітычных пераўтварэнняў, але і час небывалых неабぐрuntаваных палітычных рэпрэсій, якія сталінскі рэжым разгарнуў супраць свайго народу. Рэпрэсіі прайшліся амаль па ўсіх населеных пунктах Уздзеншчыны. Людзей забіralі і днём, і ноччу, везлі ў турмы Мінска, Магілёва. Не абышла бяда і жыхара хутара Тычынкі Дразда Ніканора Рыгоравіча, які нар адзіўся ў 1881 г. Ніканор Рыгоравіч працаваў майстрам на чарапічным заводзе. Быў асуджаны 2 снежня 1937 г. і прыгавораны да вышэйшай меры пакарання. Яго расстралялі 13 сакавіка 1933 г. Рэабілітаваны 16 чэрвеня 1962 г.

Памятныя старонкі калгаса «Інтэрнацыянал»

Вёска Тычынкі — цэнтр былога калгаса «Інтэрнацыянал».

Цікавая гісторыя стварэння калгаса. Ён створаны ў снежні 1929 г. на месцы садова-агароднай арцелі. Памятным у жыхці калгаснікаў застаўся першы сход, на які сабраліся жыхары вёсак Тычынкі, Дубінкі, мястэчка Узда. Прах одзіў ён у будынку яўрэйскай сінагогі. Старшыня райкама партыі Фокенгаўз расказаў сялянам аб рашэнні XV з'езда партыі, які ўзяў курс на калектывізацыю сельскай гаспадаркі. Цяжкім станавілася жыццё аднаасобнікаў. Хаця савецкая ўлада і павялічыла сялянскія надзелы за кошт царкоўных і іншых зямель, але не хапала коней і рабочых рук для яе апрацоўкі, насення. Паверылі тады сяляне партыі, што жыццё іх можна палепшыць толькі шляхам аб'яднання дробных гаспадараў у буйныя, пачалі падаваць заявы з просьбай прыняць у калгас. У першае праўленне ўвайшлі Мурат Асманавіч Александровіч, Пётр Іванавіч Кокаць, Сцяпан Іосіфавіч Струкаў, Соф'я Сулейманаўна Мікевіч. Першыя калгаснікі з нашай вёсکі Міхаліна Берасневіч і Юзэфа Муравіцкая.

У 30-я гады ў калгас уступіла 60 сем'яў чатырох нацыянальнасцяў. Назму выбраўлі невыпадкова. У ім аб'ядналіся беларусы, яўрэі, палякі, татары. Першым старшынёй быў абраны Сцяпан Рэйтковіч.

У 1930 г. «Інтэрнацыянал» аб'ядноўваў чатыры калгасы: імя Будзённага (вёска Бярвішчы), «Пралетарый» (в. Сыманчыцы), «Бальшавіцкая перамога» (в. Забалацце) і «Сейбіт» (в. Світалаўка). У калгасе былі 2 паляводчыя брыгады (адна ва Уздзе, другая ў вёсцы Дубінкі) і жывёлагадоўчая ферма. У розныя часы ўзначальвалі калектыв Бенісон, Рэйтковіч, Чарнавус, Ліпай, Паўлоўскі, Цітко, Астрэйка, Барбарчык, Быліна, Кастынюк, Мыслівец, Лазарэвіч.

Ордэнам Працоўнага Чырвонага Сцяга ўзнагароджаны

былых калгаснікі Марыя Мікалаеўна Кучук і Мікалай Адамавіч Буры, Я. А. Сямашка — ордэнам «Знак Пашаны».

У гады Вялікай Айчыннай вайны ўраджэнцы вёскі Тычынкі змагаліся на франтах Вялікай Айчыннай вайны і ў партызанах. Былі сярод іх і зусім бязвусыя юнакі, і людзі больш сталага ўзросту. Хтосьці прайшоў франтавыя дарогі ад першых дзён вайны да апошніх, для іншых фронт закончыўся праз месяц-другі з-за цяжкага ранення ці па нейкіх іншых прычынах. Некаторыя з маіх аднавяскоўцаў засталіся ў замлі іншых краін. Але кожны з іх, хто дажыў і не дажыў да пераможнага мая 1945-га, зрабіў свой уклад у агульную справу. І ўсім ім шырая ўдзячнасць ад нашчадкаў за іх ратны подзвіг.

Усім тым, хто цяжкай ваеннай справай здабываў Перамогу, мы нізка кланяемся.

Вось імёны ветэранаў вёскі Тычынкі, што вярнуліся пераможцамі:

Валожын Іосіф Маркавіч
Дубовік Уладзімір Пятровіч
Ігнатовіч Іван Аўдзееўіч
Кандратовіч Віктар Іванавіч
Кузьміцкі Мар'ян Генрыхавіч
Кучук Іван Сцяпанавіч
Лукашэвіч Альберт Станіслававіч
Нячай Аляксандр Карлавіч
Пукач Кацярына Фамінічна
Пукач Фёдар Якаўлевіч
Русецкі Казімір Антонавіч
Сянковіч Уладзімір Пятровіч
Чаглей Аляксандр Аляксандравіч
Шкурдзь Мікалай Аляксандравіч
Якімовіч Станіслаў Аляксандравіч.
Сярод ветэранаў, якія і сёння жывуць у нашай вёсцы, я

ведаю Кацярыну Фамінічну Пукач. У яе жыцці ёсьць незвычайны факт. У маі 1945 г. яе роспіс застаўся на рэйхстагу ў Берліне. Ада гэтага дарога вяла яе цэлую вайну: стралковая дывізія, батальён сувязі, варо жае акружэнне, раненне і вера ў Перамогу. А зараз у святочныя дні Кацярына Фамінічна з гонарам носіць свае ўзнагароды: орден Айчыннай вайны, медалі «За вызваленне Варшавы», «За ўзяцце Берліна», «За баявяя заслугі», «За перамогу над Германіяй».

А вось імёны воінаў-землякоў, што загінулі або прапалі без вестак на франтах Вялікай Айчыннай вайны. Памяць пра Вас у нашых сэрцах застанецца назаўсёды:

Багатка Іван Паўлавіч, радавы, прапаў без вестак у лістападзе 1944 г.

Кучук Іван Міхайлавіч, радавы, прапаў без вестак у верасні 1944 г.

Касцевіч Васіль Фёдаравіч, радавы, прапаў без вестак у красавіку 1945 г.

Касцевіч Іван Васільевіч, радавы, загінуў 22.08.1944 г., пахаваны ў в. Анджёева Чыжэўскага пав. Беластроцкага ваяв., Польша

Трацэўскі Іосіф Іванавіч, радавы, прапаў без вестак у верасні 1944 г.

Цярэшка Іван Іванавіч, радавы, прапаў без вестак у ліпені 1941 г.

У цэнтры вёскі стаіць сціплы помнік загінуўшым воінам, на якім напісаны іх прозвішчы і слова: «Вечная слава воинам и партизанам, погибшим в Великой Отечественной войне 1941—1945 гг.».

Закончылася Вялікая Айчынная вайна. Вярнуліся дадому франтавікі. Разрухай сустракалі іх родныя мясціны. Сельская гаспадарка моцна пацярпела за чатыры гады.

З успамінаў старэйшых калгаснікаў вядома, што жылі яны ў пасляваенныя гады вельмі дружна. Пастаянна выпускаліся

насценгазеты, баявия лісткі. Перадавікі ў той калгаснай газеце ляталі на дыване-самалёце, а гультаі сядзелі на вялізны чарапасе. А працавалі калгаснікі вельмі рупліва. Дзякуючы стараннай працы вяскоўцаў калгас багацеў з году ў год. Знаходзіліся сродкі на сацыяльна-культурную сферу, на грамадскія справы.

Сярод маіх аднавяскоўцаў ёсць нямала паважаных людзей, якія праявілі сябе з лепшага боку не толькі ў гады Вялікай Айчыннай вайны, але і ў мірны час. Пра тых аднавяскоўцаў або іх родных, каго я ведаю, мне хочацца расказаць.

Яшчэ да пачатку Вялікай Айчыннай вайны калгас «Інтэрнацыянал» быў лепшым у раёне. Старшыней у той час быў Генрых Леапольдавіч Быліна. Усё жышцё аддаў ён працы на зямлі. Яго нявеостка Быліна Ядвіга Яфімаўна, былая настаўніца, зах оўвае дакументы, узнагароды — ордэн Працоўнага Чырвонага Сцяга, медаль «За доблесную працу ў Вялікай Айчыннай вайне 1941—1945 гг.», дыплом і медаль Выстаўкі дасягненняў народнай гаспадаркі. Пасля выхаду на пенсію Генрых Леапольдавіч працаўаў загадчыкам збожжатока.

Пасля заканчэння сельскагаспадарчай акадэміі Віктар Сцяпанавіч Кастынюк атрымаў накіраванне на Уздзеншчыну. З 1961 па 1981 год ён узначальваў калгас. Быў вельмі справядлівы, гаспадарлівы кіраўнік, які ўсю свою энергію, разум і сілу аддаваў калгасу. Пры ім будаваліся фермы, жывёлагадоўчы комплекс, жыллё, вытворчыя памяшканні. Віктар Сцяпанавіч за выдатную працу ў свой час быў узнагароджаны ордэнамі «Знак пашаны» і Чырвонага Сцяга. Высокія ўрадавыя узнагароды атрымаў ён за абарону Радзімы ў гады Вялікай Айчыннай вайны. Зараз Віктар Сцяпанавіч на заслужаным адпачынку.

У кнізе «Памяць. Уздзенскі раён» я знайшла прозвішча

Сулеймана Кубавіча Александровіча сярод ардэнаносцаў. Удзельнік Вялікай Айчыннай вайны. У дзеючую армію быў прызваны ў снежні 1944 г., служыў ратнью службу да сакавіка 1951 г. Сціплы і працавіты чалавек, ён і зараз сустракаецца з калгаснікамі, успамінае тыя часы, калі праца была ў пашане і прыносіла вялікі плён. Яго працоўная біографія звязана з калгасам, а прыйшоў ён сюды вадзіцелем у 1951 г. З 1965 па 1987 год працаваў загадчыкам майстэрні. На гэтай пасадзе быў узнагароджаны ордэнам Леніна. Як успамінае Сулейман Кубавіч: «Гэта быў лепшыя гады, калі самаадданая праца на карысць Радзімы лічылася пачэснай і дастойнай. У працоўнай кніжцы ў тыя гады колькасць адпрацаваных чалавека-дзён пазначана лічбамі 321, 339, 342. Працаваў чалавек без нікіх адпачынкаў, з рэдкімі выходнымі. Абавязкі загадчыка майстэрні сумяшчаў з работай зваршчыка, токара, каваля, шафёра».

Назву «Інтэрнацыянал» меў калгас да канца 2003 г.

Дасягненні лічыліся нормай жыцця, вынікам стараннай калектывнай працы. З кожным годам рос машыннатрактарны парк, вялося будаўніцтва вытворчых памяшканняў і жылля, памнажалася пагалоўе жывёлы і расла зарплата, дабрабыт вяскоўцаў.

Ганаровае званне «Заслужаны калгаснік» носяць славуныя працаўнікі вёскі Тычынкі: Франц Луцэвіч, Марыя Кучук, Вольга Кучук, Уладзімір Астравух.

Мой дзед Драчан Сяргей Аляксандравіч шмат гадоў адпрацаваў у калгасе. Адразу быў вадзіцелем, а як пайшоў на пенсію, працаваў вартаўніком на ферме. Пасля арміі астаўся ў калгасе і мой бацька Драчан Анатоль Сяргеевіч. Як і ягоны бацька, працаваў шафёрам, але потым скончыў сельскагаспадарчы тэхнікум і вярнуўся ў родную вёску. Дзевяць гадоў рабіў аграномам. Два гады быў галоўным аграномам калгаса.

2004 г. быў для былых калгаснікаў юбілейным. 75-ю

гадавіну адзначыў СВК «Тычынкі», былы «Інтэрнацыянал». Ці вернецца да гаспадаркі былая слава?

Чалавек-легенда нашай вёскі

Усё сваё доўгае жыццё (95 гадоў) Міхаліна Вільгельмаўна Берасневіч пражыла ў вёсцы Тычынкі. Дыне проста пражыла, а перажыла. Яна сапраўдны чалавек-легенда, пра якіх раней здымалі кіно і пісалі кнігі.

Міхаліна Вільгельмаўна — першая трактарыстка. Вучыцца гэтай спрэве ёй прапанавалі адразу, як толькі ўступіла ў калгас у 1929 г. Вучаніцай яна аказалася здольнай. Не толькі асвойвала навуку кіравання трактарам, а і арганізоўвала машынна-трактарную станцыю. За першым сваім трактарам «Інтэр» хадзіла пешшу 25 кіламетраў ажно ў Негарэлае.

Як успамінае яе дачка Ганна Яўгенаўна, яе маці добра памятала свой першы рабочы дзень, калі ў сваіх Тычынках апала межы ў калектывнай ужо гаспадарцы. На галаве яна насіла чырвоную хустку, у кішэні заўсёды ляжаў шматок кудзелі, а руکі брудныя. Кожныдзень аднаго калгасніка прызначалі падвозіць да трактара салярку і сцерагчы тэхніку ўначы. Праз некалькі дзён трактар ламаўся, і дзяўчыне прыходзілася самой мяняць запчасткі. Нягледзячы на старанне, адразу больш часу праводзіла яна пад гэтай тэхнікай, чым у полі. А калі ў канцы палявых работ з МТС прыслалі калгасу рахунак для аплаты за работу трактара, давялося дастаць з касы амаль усю калгасну ю выручку. Але потым работа наладзілася. Апала яна ва ўсіх калгасах, быўшой камуне «Сейбіт». Вельмі акуратна і беражліва адносілася да свайго сталёвага каня. Трактарысткай Міхаліна адпрацавала да 1937 г. Затым з-за хваробы перайшла ў паляводчу ю брыгаду, дзе працавала да шасцідзесяці гадоў.

Міхаліна Вільгельмаўна з мнагадзетнай сям'і. Было ў іх ажно 13 дзяцей. Гаспадарка была вялікая: трymалі трох коней, шмат кароў. Абраблялі 8 гектараў сенакосу. Толькі па шчаслівай выпадковасці не «раскулачылі» іх у свой час. Жыла іх сям'я весела, дружна. Хата была на дзве палавіны, вялізны двор. Да іх збіраліся вяскоўцы на вячоркі, пралі гуртам, вязалі. У 1929 г. сям'я ўступіла ў калгас, і ўсю іх гаспадарку аbagульнілі.

Са сваім будучым мужам пазнаёмілася яшчэ да вайны. Толькі лёс склаўся так, што да вайны ім не ўдалося пажаніцца. Паехаў Яўген Андрэевіч у Раствоў да сястры і там уладкаваўся на работу трактарыстам. Толькі ў 1942 г. вярнуўся ён дадому, у родную вёску Астрявок. У гэтым годзе і пажаніліся. Толькі іх шчасце было трывожным і нядоўгім. У Астраўку, які зведаў лёс Хатыні, была спалена ворагамі маці мужа і сем чалавек радні. У 1944 г. у сям'і Берасневічай нарадзілася дачка Ганна. Бацька толькі патрымаў яе на руках і пайшоў на фронт. У каstryчніку таго ж года ён загінуў, вызываючы Польшчу. Засталася Міхаліна з малым дзіцем на руках. Працавала ад цямна да цямна, гадавала дзяўчынку. І як ёй цяжка ні прыходзілася, але пабудавала сваю хату, вывучыла дачку на настаўніцу, прычакала ўнучку і праўнукаў. Усе разам так і жылі, даглядалі свайго роднага чалавека, Міхаліну Вільгельмаўну, якая пражыла няпростае і прыгожае жыццё.

Мнагадзетная маці

Яшчэ пра адну жанчыну мне хочацца расказаць. У прошлым годзе вёску абышла прыемная навіна. Прэзідэнт Рэспублікі Беларусь А. Лукашэнка падпісаў Указ № 484 «Аб узнагароджанні мнагадзетных маці ордэнам Маці — за нараджэнне і выхаванне пяцярых і больш дзяцей». Такой высокай дзяржаўнай узнагароды ўдастоена і прадстаўніца нашай вёскі — загадчыца малочна-таварнай фермы № 2 СВК «Тычынкі» Святлана Афанасьеўна Махнач.

Ад яе я даведалася, што нарадзілася Святлана Афанасьеўна ў Малдове, па нацыянальнасці — украінка. У 1982 г. 16-гадовая дзяўчына пераезджае ў Беларусь, на Уздзеншчыну, дзе жылі ўжо некаторая яе родзічы. Дзяўчына паступае ў наша ПТВ-210 на спецыяльнасць прадаўца. Аднак праз год і пяць месяцаў давялося перапыніць вучобу па той прычыне, што памёр бацька. Яна вымушана была вярнуцца на радзіму, дзе да 1985 г. працавала даяркай у мясцовым калгасе. А ў 1986 г. зноў вярнулася на Уздзеншчыну. Тут неўзабаве выйшла замуж за мясцовага хлопца Уладзіміра, які шмат гадоў працуе электразваршчыкам у СВК «Тычынкі». І Святлана Афанасьеўна ўладкоўваецца на працу даяркай. У 1987 г. у сям'і Махначоў нараджаеца першая дачка Лена, у 1989-м — сын Саша, праз восем гадоў — Лёша, а яшчэ праз два — Яўген. Калгас «Інтэрнацыянал» выдзеліў маладой сям'і асобны дом-катэдж. Амаль дзесяць гадоў Святлана Афанасьеўна дайла кароў. У 1999 г. яна завочна скончыла Смілавіцкі сельскагаспадарчы

тэхнікум, атрымала спецыяльнасць бухгалтара. Пяць з лішнім гадоў працавала асемянатарам на малочнатаварнай ферме, а з 2001 г. узначаліла гэты жывёлагадоўчы калектыв. А ў жніўні 2003 г. сям'я папоўнілася яшчэ адным хлопчыкам, якога назвалі Ілля.

Святлана Афанасьеўна — клапатлівая маці, добрая жонка і цудоўная гаспадыня. Яны трymаюць карову, свіней, курэй. А ўсю работу робяць разам.

Чым жыве вёска сёня?

Зараз у вёсцы Тычынкі (на 1.01.2004 г.) 135 двароў, 353 жыхара, якія жывуць на чатырох вуліцах: Цэнтральнай, Зарэчнай, Маладзёжнай, Набярэжнай.

На тэрыторыі вёскі знаходзяцца рамонтна-механічныя майстэрні, ветэрынарны пункт, магазін.

У 1994 г. пачалося будаўніцтва яшчэ адной вуліцы — Набярэжнай, на якой і стаіць мой дом.

Але развіццё маёй вёскі на гэтым не спыняеца. Прыйгажэюць Тычынкі з кожным годам. У канцы лета 2005 г. пачалося будаўніцтва на вуліцы Маладзёжнай. І зусім скора ў калгасныя сучасныя катэджы заселяцца маладыя сем'і.

Толькі вось кожная добрая справа ідзе па суседству з не вельмі добрай. Можа, па няведанню гісторыі вёскі Тычынкі, а можа, і абдумана нашы старыя ліпы, сведкі сівой даўніны, вырубаюць з-за будаўніцтва. На вялікі жаль, многія гістарычныя помнікі, з-за няуважлівых адносін як асобных людзей, так і адказных асоб, у розныя часы знішчаны. І гэта вельмі дрэнна і непрыемна,

асабіста для мяне. Бо кожны жыхар свайго горада, сяла або вёскі павінен паважаць і берагчы сваю спадчыну. А яшчэ вельмі непрыемна, што некаторыя аддаюць загады аб знішчэнні нашай гісторыі, нават не ведаючы яе.

KAMUNIKAT.org

Зміцер Сутула

(14 гадоў, г. Глыбокае Віцебскай вобл.)

Радзіма вялікая і малая

Мы гордые за сваю родную зямлю.
Нашая Бацькаўшчына — прыгожы край.
Багата ў ёй красы...
Нашия пушчы, лясы і абшары апавітая паэзіяй, з якое праглядае наша мінуўшчына...
Мы гордые з сваёй гісторыі,
бо наша гісторыя — гэта несупыннае змаганне за волю, змаганне за захаванне сваёй нацыянальнае душы...
Нашая гісторыя — гэта Гальгота напага народу, якая чыніць яму чэсьць і славу...

Вацлаў Ластоўскі. Штотрэба ведаць кожнаму беларусу?

Я ганарусятым, што жыву на Глыбоччыне, радзіме многіх знакамітых людзей. Я захапляюся прыгажосцю родных краявідаў. Я настойліва вывучаю гісторыю, якая з'яўляецца пoveязью мінулага і сучаснага, повяззю пакаленняў. Я з цікавасцю адкрываю старонкі раней невядомага летапісу майго краю...

У Глыбоцкім раёне, акальцаваная ўзгоркамі і азёрамі, упрыгожаная зеленню, жыве Залесчына.

Летапісны партрэт на фоне часу

Залесчына... Ты дзіўны, мілы край,
Аблашчаны блакітам неба ды азёраў.
Тут наследзіла шмат варожых зграй,
І кожны век напаспытаўся гора.

Упершыню вёска Залессе згадваецца ў другой палове XIV ст. (не пазней 1387 г.) у «Дараўальнай грамаце вялікага князя полацкага Андрэя Альгердавіча Фёдару і Дзмітрыю Фёдэравічу Корсакам на сяло Семянцова на Беразвеччы». Вось урывак з той граматы: «А тому селу велели есьмо и рубеж зарубити ... от Озерец дорогою ку Залесью, а от Залесья в озеро у Городно, а з Городна у Марично, а з Марично в озеро Белое..., по ручью в озеро у Потов, а с Потова по Потовщыны в реку в Дисну». Усе тапонімы з урыўка існуюць і зараз з невялікімі зменамі: Городно — возера Сетаўскае, Марично — возера Мураўшчына, Потовщына — рака Паловіца і сама вёска Залессе, каля якой захавалася ўзвышша над Бяро-заўскім возерам — Гараватка. Пра гэтыя мясціны да нашага часу дайшлі легенды і паданні. Адна з іх звязана з першымі гаспадарамі залесскіх зямель, прадстаўнікамі знакамітага роду Корсакаў, нашчадкі якіх будуць дзятліцы з Зяновічамі Глыбокae на дзве часткі; другая — з графам Лапатай, але аб гэтым криху пазней.

У XVI ст. залесскія землі ўваходзяць у склад Полацкага ваяводства. Да 1555 г. уладальнікам Залесья быў Ян Корсак. Ён меў чатырох сыноў і рыхтаваў іх для будучага наследавання сваіх зямель. Пасля смерці Яна Корсака землі былі падзелены паміж сынамі Дзмітрыем, Стэфанам, Гаўрылам і Іосіфам. Іхнім імёнамі называлі маенткі, дзе яны жылі, да прыкладу, Дзмітрыеўшчына, Гаўрылаўшчына, а пазней і вёскі бліз іх.

У 1880 г. у «Летапісе Залескай царкви» святар Максіміліан Памяранцаў пісаў: «В 2-ух верстах от села Залесье есть

местность под названием Церковище. Здесь по народному преданию в давние времена был город с замком и монастырём, которые разрушены во время войны со шведами... до сих пор на этом месте видны признаки древнего кладбища и есть восемь конусообразных курганов-могил».

Археолаг-сучаснік Л. У. Дучыщ сцвярджае: «У в. Залессе, дзе яшчэ ў мінульм стагоддзі былі 65 курганных насыпай (цяпер засталося толькі 5), расказвалі, што на месцы курганоў (валатавак) некалі была бітва трох цароў — рускага, шведскага і яшчэ нейкага трэцяга...» Нацярпелася гэта зямля, напакутавалася. Настаўнік Лучайскай школы краязнавец Р. Шарыпкін піша:

Іван Жахлівы з войскам паслухмяным
Браў у аблогу гэты кут.
І нараджаўся Mixася Машары
На горцы Мамчынай пазней эцюд.
І швед, француз, паляк і немец
Стантаў калісь шляхі кругом.
Перажыла ўсё зямля, а сонца свеціць,
Гісторыя імчыць сабе бягом...

Легенды аб Напалеоне Банапарце і французах захаваліся і на Залесчыне. Бліз дарогі паміж вёскамі Бабічы і Узрэчча стаіць адзінокая вялізная сасна. З гэтым дрэвам звязаны два паданні аб гроздым 1812 г. Старажылы казалі, што ў час руху французскага войска сам Напалеон нібыта адпачывалі пад гэтай сасной. Згодна з іншым паданнем, у гэтым месцы пахаваны ці то французскі салдат, ці то афіцэр. Як памяць пра гэту падзею — штык, урослы ў дрэва. Мой бацька, маленства якога праходзіла ў тых мясцінах, разам з аднагодкамі спрабавалі дастаць той штык, але ён так і не паддаўся, застаўся ў дрэве...

Існуе легенда пра тое, што ў Залессі, у старадаўнім бары, які і зараз велічна пануе над вёскай і акаляе старадаўніе

гарадзішча, адбыўся бой рускіх салдат з французамі. Пацвярджэннем сталі падзеі 1970 г. У пясчаным кар'еры ў бары экскаваторы каўшамі падымалі спараҳнелыя шкілеты, чалавечыя астанкі са шматкамі салдацкай вopраткі...

Калі больш сцісла, то летапісны партрэт Залесчыны на фоне часу выглядае так:

29.01.1540 г. — Ян Юр’евіч Глебавіч Корсак даў дазвол Івану Корсаку, гараднічаму, закласці ў Залессі маёнтак.

14.02.1541 г. — польскі кароль Жыгімонт І зацвердзіў сваёй прывілеяй заснаванне маёнтка Залессе.

1552 г. — гаспадар маёнтка Баркалаб Іванавіч Корсак, дзяржайца свіслацкі, стараста дзісненскі.

1618 г. — гаспадар маёнтка князь Яўстафій Корсак-Галубіцкі.

1654 г. — Залессе спалена войскам маскоўскага цара Аляксея Міхайлавіча.

1700—1750 гг. — Залессем валодае род Аскеркаў.

Другая палова XVIII ст. — гаспадар Залесся граф Лапата.

1850 г. — пабудаваны новы сядзібны дом, палац у стылі рэтраспектыўнай готыкі. У гэты ж час завершаны пераход прыхаджан залескай царквы з уніяцтва ў праваслаўе.

1863 г. — утворана Залесская воласць.

1878 г. — першыя звесткі пра школу ў Залессі.

1889 г. — у Залессі пабудавана народнае вучылішча.

Лістапад 1911 г. — у Залессі адкрыта пошта і ссуда-ашчадная каса імя П. А. Стальпіна.

1921—1939 гг. — апошні ўладар Залесся — граф Малле.

Верасень 1933 г. — мастак Язэп Драздовіч на залескай пошце атрымаў перавод з Вільні ў 300 злотых за дасланыя 5 альбомаў краязнаўчых замалёвак.

1936 г. — Mixась Машара напісаў паэму «Мамчына горка».

1940 г. — утвораны Залескі сельсавет, адчынена бальніца.

1976 г. — каля в. Залессе-Астароўна знайдзены скарб манет XVII ст. (Лівонія, соліды і драйпёлькеры Хрысціяна Аўгуста Вазы).

1982 г. — знішчаны палац у в. Залессе.

Пра ўсё, што было, памятаем мы, нашчадкі. Асанансам гучаць слова верша Р. Шарыпкіна:

І калі ззяе ў Бушыках святыня,
Здаеща, беражэ ускраек мой.
Я веру: памяць не пакіне
Далёкіх продкаў цені і спакой.

Зязюля

Родная ж матуля, бы тая зязюля,
Усё адна кукуе.

Гэтая легенда дайшла з часоў кіравання Залесчынай Корсакамі (праўда, дакладна невядома, каторым з іх).

«Маёntак пана Корсака прыткнуўся на водшыбе Загулля (літаратурная версія). Ён быў месцам сустрэч багатых і ўплывовых гасцей. Большаясь з іх жыла за мяжой. Умела не толькі размаўляць па-іхняму, але і ганарылася перанятымі, чужымі манерамі гаспадарання, паводзін, забавамі. З'язджаліся госці толькі па запрашэнню гаспадара, прывозілі дарагія падарункі, асабліва вылупваліся іерад паненкай Лідай. Прыйгожа спявала паненка. Ды і сама была пекная, дагледжаная, спешчаная дастаткам: пуховымі падушкамі, ласункамі, паблажкамі бацькоў і прыслугі. Шанавалі яе, нібы ружу. У кветніку яна пляла вяночкі і чытала нейкую тоўстую кнігу».

Аднойчы, калі загуллеўскія госці гаманліва рассыпаліся па ляску, пан паклікаў Хрысціну, якая разам з маці пасвіла панскую сакаціну. Прыйдзірліва агледзеў яе рваную вопратку і загадаў ўзлесці на дрэва. Зацікаўленыя прыезджяя збліліся ў кучу і прыціхлі ў чаканні.

Калі малая з дапамогай лесніка Арцёма залезла на дубок, пан узяў ружжо і сказаў:

— Дзяўчынка, запомні: ты — зязулька. Ты на дрэве, сукенка ў цябе рабая ад лат. Я, значыць, пытаюся: «Зязулька, зязулька, колькі гадоў мне засталося жыць? А ты кукуй... Ну!

Пад насмешкі і жарты гледачоў дзяўчынка спалохана пракукаўала два разы і змоўкла.

— Гэта ты мне зычыш два гады жыцця? Жабрачка! Хто цябе карміць будзе? Кукуй, чаго спынілася? — увайшоў у раграсчырванелы пан.

Хрысціна на адным дыханні выводзіла «ку-ку». Хутка галасок стаў ломкі і хрыпаты, а Корсак з асалодай усё лічыў сваё даўгальце, мабыць, хацеў быць бессмяротным. Калі ж заўважыў, што пісклявае кукаванне надакучыла шаноўнаму панству, прыцэліўся і... выстраліў. Параненая ў пляче Хрысціна звалілася з дрэва і страціла прытомнасць. Магчыма, «шаноўныя» палчылі гэта за сцэнку са спектакля, бо, папляскаўшы ў далоні, разышліся, не прыкметіўшы нават цёмна-чырвонай плямы, што расцякалася па траве. На наступны дзень Корсак прынёс «узнагароду» — польскі злот, які падарылі малой госці за ўмелую «гульню ў зязюлю». Але за такі заробак ніводзін лекар не пажадаў дапамагчы. Праз два тыдні Хрысціна памерла... А праз год памерла паненка Ліда, адзіная дачка Корсака. Розныя былі меркаванні, але бацькі Хрысціны ведалі: гэта Бог адпомесціў пану за здзекі над іх дачушкай, за гаротныя мацярынскія слёзы, за пажыццёвы зязюльчын век. Старажылы кажуць, што за гэты грэх нашчадак Корсака наогул застайся бяздзетным.

Мамчына горка

Вам гэты край распавядзе пра тое,
Як жахам павявалі з Мамчынай гары...

Гэтая легенда звязана з імем графа Лапаты, які гаспадарыў тут у другой палове XVIII ст.

«Граф меў вельмі прыгожую дачку Даруту. У дзяцінстве яе сваім малаком выкарміла простая сялянка. І ў далейшым гэтая жанчына даглядала і выхоўвала паненку. Была ейнай «мамкай». Пасталеўшы, Дару та закахалася ў сына мамкі Янку. А бацька Даруты меціў сабе ў зяці Тадэвуша Жабу, бо той хоць і быў стараватым, але ж лічыўся багацейшым жаніхом на Глыбочыне. Ён зрабіў сабе спадчыну на гандлі лесаматэрыйламі з рыжскімі купцамі. Пан Лапата аб'явіў Даруце пра свой намер. Гнеў ахапіў яго, калі дачка нечакана

адмовіла і призналася, што кахае вясковага хлопца. Лапата загадаў кінуць Янку з Дарутай у падземелле. Аднак ноччу старая мамка вызваліла іх. Раніцай, убачыўшы пусты склеп, пан пусціў у пагоню гайдукоў з сабакамі. Уцекачоў не знайшлі. І тады раз'юшаны гаспадар загадаў расправіца з жанчынай. Мамку адвялі на высокую гару над возерам, прымусілі выкапаць сабе магілу. Пасля старую скінулі ў яму і закапалі жывой. З тae пары ўзвышша завецца Мамчынай горкай. Як рассказываюць старыя людзі, у летнія ночы ценъ мамкі блукае па тых мясцінах і ў роспачы завецах дзяцей... Гэтая легенда стала асновай для напісання паэмы «Мамчына горка». Яе аўтарам быў ураджэнец Залесчыны Міхась Машара...

Летапіс, гісторыя, лёс, жыццё...

Усё, што перажыў залескі край, мая родная Глыбоччына, уся Беларусь — гэта летапіс, гісторыя, лёс, жыццё...

Кожны пражыты дзень, кожны спечаны хлеб, кожная знайдзеная манета і запісаная даўняя легенда — усё гэта і ёсьць духоўны скарб беларусаў, багацце, якое трэба так берагчы, як беражом сваю матулю, вялікую і маленікую радзіму. А як страцім маці, то беражом памяць аб ёй. Дык будзем жа памятаць!

Алеся Рылка

(15 гадоў, в. Палонь Ганцавіцкага р-на
Брэсцкай вобл.)

Там, дзе жыў Колас...

Як народа юца вялікія нацыянальныя паэты, што прыносяць светную славу свайму народу, узбагачаюць яго духоўную культуру неацэннымі мастацкімі каштоўнасцямі? На такое пытанне цяжка знайсці пэўны адказ. Бо ў кожнага мастака шлях у вялікую літаратуру складаецца па-свойму. Але што бяспрэчна збліжае таленавітых творцаў, дык гэта глыбокая сувязь з народным жыццём, адчуванне еднасці з родным краем, замілаванасць тым куточкам, дзе прайшло незабыўнае маленства з яго светлай радасцю і надзеямі, першымі дзіцячымі нядзядчамі і пакутлівымі сумненнямі, турботамі. Щырая, непадробная любоў да людзей працы, да роднай прыроды з'яўлялася невычэрпнай крыніцай натхнення песняроў.

Нездарма кажуць людзі, што самыя прыгожыя мясціны — родныя. Так і для мяне самай цікавай з'яўляецца маяўска Люсіна і яе гісторыя.

Здавалася б, хіба мала ў нашай Беларусі невялікіх, падобных адна да адной вёсак? Аднак гэта зусім не так, і я паспрабую даказаць.

Амаль сто гадоў прайшло з таго часу, як у нашай вёсцы настаўнічаў вялікі пясняр беларускага народа Якуб Колас, але памяць пра яго, аўтара вядомай трывогі «На ростанях», дзе ён маляўніча апісаў нашу вёску, жыве і дагэтуль. А 20 кастрычніка 2002 года на месцы, дзе ў далёкія 1902—1904

гадыстаяла школа, у якой пясняр працаваў настаўнікам, устаноўлены памятны знак, прысвечаны 120-годдзю з дня нараджэння Якуба Коласа. Тады на коласаўскае свята да нас у вёску сабраліся тысячы людзей з усіх куткоў нашай краіны.

З часоў Якуба Коласа Люсіна вельмі змянілася. Няма ўжо навокал тых страшэнных непраходных балот, дрымучых лясоў. Вёска стала сапраўды сучасным населеным пунктам са сваёй сярэдній школай, магазінамі, сельскім клубам, аддзяленнем сувязі, лясніцтвам, чыгуначнымі прыпынкамі Люсіна і Якуба Коласа. Тутразмешчаны цэнтр аднайменнага сельсавета і калгаса імя Калініна (СПК «Цельшына»).

Вёска наша мае даўнюю гісторыю. Калі верыць атрыманым нядайна гістарычным звесткам, ёй больш за пяцьсот гадоў. Цікавае і паходжанне назвы гэтага паселішча. Існуе такая легенда. Даўным-даўно ў нашых мясцінах жыў багаты і сквапны пан па прозвішчы Яшук. Люты быў пан: што захоча, тое і зробіць. І ў той час жыла ў нашай вёсцы прыгажуня-дзяўчына, якую звалі Люся. У яе не было маці, і выхаваннем дачкі займаўся са старэлым бацькам. Усе вяскоўцы былі зачарараваны незвычайнай прыгажосцю Люсі. Паклаў на яе вока і пан-ваўкалак Яшук ды загадаў прывесці дзяўчыну да сябе ў маёнтак, каб зрабіць яе сваёй жонкай. Абяцаў ён Люсі ўзамен на яе каханне ўсе свае багацці, але дзяўчына адмовіла Яшуку. І тады загадаў пан пасадзіць маладзіцу ў цёмны склеп. Павялі яе туды панавы служкі, але Люся па дарозе збегла ад іх і кінулася ў цякаць. Слугі — за ёю. Але нядоўгай была пагона: дзяўчына з усяго бегу скочыла ў глыбою і паўнаводную тады раку Цну і загінула. А неўзабаве пасля смерці прыгажуні маланка ўдарыла ў маёнтак Яшука і спапяліла яго. Вось з таго часу людзі і пачалі называць вёску Люсіна, а месца, дзе стаяў панскі маёнтак, Яшувай гарой.

У Люсіне жыве горды і свабодалюбівы народ, які ніколі і нікому не даваў сябе ў кры́ду. Вось і ў далёкім 1911 годзе, калі сяляне аказаліся пад моцным уцікам мясцовай пані графіні Патоцкай, яны на чале з селянінам Пятром Рылкам паднялі паўстанне, вестка пра якое далацела да Санкт-Пецярбурга — сталіцы Расійскай імперыі. На ўтаймаванне непакорных сялян у Люсіна прыйшёлі атрад царскіх жандараў у колькасці пяцідзесяці чалавек.

У гады грамадзянскай і Вялікай Айчыннай войнаў сяляне вёскі Люсіна аднымі з першых на Ганцаўшчыне (р. цэнтр г. Ганцавічы) арганізавалі партызанская атрады, змагаліся з заваёўнікамі. Цяпер у цэнтры вёскі стаіць величны помнік у гонар 102 люсінцаў, якія загінулі ў барацьбе з ворагам.

Ганцаўшчына, як і ўвесь беларускі народ, можа ганарыцца, што на яе зямлі жыў і працаваў славуты чалавек, чыё імя стала гонарам нацыі — Якуб Колас.

Шмат яшчэ можна гаварыць пра родную вёску, але адно скажу: маё Люсіна — самае лепшае на свеце!

Сёлета музей Я. Коласа ў Люсінскай сярэдняй школе адзначыць свой 25-гадовы юбілей з дня заснавання. Першай яго загадчыцай была выкладчыца беларускай мовы і літаратуры Ганна Фёдараўна Мурсалім. Зараз яна на пенсіі, але па-ранейшаму цікавіцца і работай музея, і школьнымі справамі.

У цяперашні час загадвае музеем Я. Коласа настаўніца беларускай мовы і літаратуры Валянціна Андрэеўна Занько. Педагог старана прымнажае добрыя традыцыі, створаныя ў школе для зберажэння памяці пра народнага песняра.

Спадчына

Пакінем спадчыну мы для патомкаў
Інакшую ад той,
Што ўзялі мы ад продкаў на абломках
Гісторыі сваёй.
З інакшай думкай пойдзе ў свет і людзі
Патомак гэты наш.
Згібацца ўжо не будзе і не будзе
Піць з недалітых чаш.
Дасталі сцежкі, ад якіх прапасці
Маглі мы ўбеспуцці,
А кінем бітвыя шляхі да шчасця,
Абы умесьць ісці.
На продкавых плячах паўзрасталі вежы,
Дзе торг вялі за нас,
А мы патомкам нашым кінем межы
Без ашуканскіх крас.
Яшчэ пакінулі нам асяпленне,
Пашану да пакут,
А мы пакінем песню вызвалення
І вольны бацькаў кут.

Мікала́й Асташо́нак

(15 гадоў, г. Мінск)

Апавед нашай маці-Беларусі
Мінуўшчына пра Палямона і Скарэну

Яшчэ задоўга да таго, калі мастацкае слова было зафіксавана ў помніках пісьменнасці, народ выяўляў свае настроі і думы ў песнях, казках, легендах і паданнях, якія былі першымі праявамі яго мастацкай творчасці. Песні, казкі, паданні на працягу многіх гадоў і стагоддзяў свайго бытавання перадаваліся, становіліся выдатнымі творамі маастацтва, у іх адлюстроўваліся ўсе найважнейшыя асаблівасці народнага жыцця з самых далёкіх часоў: барацьба чалавека з прыроднай стыхіяй, яго мары, меркаванні, любоў да радзімы і нянавісць да ворагаў, глыбокі аптымізм.

Многія фальклорныя творы ствараліся і бытавалі пры пэўных акалічнасцях — у час святаў, працы. Яны суправаджалі працоўную дзейнасць чалавека, дапамагалі ў выхаванні дзяцей, перадавалі новым пакаленням жыццёвыя вопыт і мудрасць. Па шыраючыся і ў пазнейшы час, фальклорныя творы ўплывалі на ват на развіццё пісьмовай літаратуры. Вусная паэзія народа заўсёды жывіла і творчасць пісьменнікаў, была невычэрпнай крыніцай ідэй, вобразаў, способаў маастацкага адлюстравання жыцця беларускага народа.

Вусная народная творчасць — важнейшая частка духоўнай культуры народа — надзвычай добра захава-

валася не толькі ў памяці беларусаў, але і ў актыўным бытаванні, адыграла вялікую ролю ў нацыянальнай самасвядомасці, у развіцці літаратуры і мастацтва; яна плённа ўпłyвае і сёння на працэсы нацыянальнага адраджэння.

Чым нас вабяць сівяя легенды і міфы? Рамантыкай дауніны? Казачнымі сюжэтамі? Гістарычнымі і міфалагічнымі персанажамі? Напэўна, бо ў легендах адлюстроўваюцца звычаі, погляды людзей, іх асэнсаванне бытавання ў свеце, — усё тое, што мы называем духам, душой народа. Легендарныя і міфічныя сюжэты часта выкарыстоўваліся і выкарыстоўваюцца палітыкамі, дзеячамі культуры і мастацтва для сцварджэння і замацавання ў грамадстве сваіх ідэй. Шырокая вядома легенда пра паходжанне шматлікіх магнацкіх родаў Вялікага княства Літоўскага ад рымскага патрыцыя Палямона і ягоных сяброў, якія пасяліліся на берагах Нёмана. Якая традыцыйная версія гісторыі Палямона? У часы жорсткага Нерона (37—68 гг.) Палямон на чале вялікай групы (каля 500 чалавек) рымскай шляхты на караблях адправіўся з Рыма ў вялікае падарожжа, праз Міжземнае мора, Атлантычны акіян, Паўночнае і Балтыйскае моры, увайшоў у Нёман і ў вусці яго прытоку Дубісы заснаваў паселішча Новы Рым — Рамнову. Такім чынам магнаты літвінскага паходжання (Гаштольды, Гальшанская, Радзівілы і іншыя) узвышалі свой радавод і гонар. Міф пра Палямона выкарыстоўваецца на экспурсіях гістарычнай тэматыкі.

У пачатку 1520-х гг. славуты палачанін Францыск Скарона атрымлівае ад найбагацейшага тагачаснага магната католіка-літвіна Альбрэхта Гаштольда (ягонай нявесткай будзе славутая Барбара Радзівіл), будучага канцлера ВКЛ, заданне — напісаць гісторыю дзяржавы

і праславіць у ёй заказчыка гэтай працы і ўвесь род Гаштольдаў.

У часы Скарны набірала моц гісторычная легенда пра перасяленне Палямона на нёманскія берагі. Пайшла яна ад Яна Длугаша (1415—1480) — польскага гісторыка, выхаваўцы дзяцей вялікага князя Казіміра Ягайлівіча.

Длугаш датаваў гэтае перасяленне яшчэ дахрысціянскім часам Цэзара і Сулы. Скарна не мог не скарыстаць гэты сюжэт. Выдатны знаўца грэчаскай мовы і латыні, Скарна вывучае творы шматлікіх антычных гісторыкаў (адукаванасць дазваляла яму гэта рабіць) — і нічога падобнага не знаходзіць. Палямонаў было шмат, і Скарна знаходзіць таго, які падыходзіў бы пад Длугашаву марскую гісторыю. Гэта быў Палямон II, які даводзіўся сваяком імператару Нерону і быў каралём эліністычнай дзяржавы Понта на беразе Чорнага мора (цяпер гэта тэрыторыя Турцыі). Яго бацька — Палямон I — быў каралём Понта і Кілікіі, а таксама Баспорскага каралеўства, дзе ён разбурыў горад Танаіду ў вусці ракі Дон, трапіў у палон да аспургаў і быў пакараны смерцю. Сын, Палямон II, працягваў кіраваць Понтам і Кілікіем. Падчас візіту ў Тыверыяду да іудзейскага караля Ірада Агрэпты I адбыўся шлюб Палямона з князёўнай Беранікай (для яе гэта быў ужо трэці шлюб, першыя два праславіліся скандаламі — ды багацце было важней за ўсё). Палямон прымалі іудаізм, але неўзабаве прыгажуня Бераніка кідае мужа, і той выракаецца новай, але не патрэбнай ужо веры. Каля 63 г. Понт уваходзіць у склад Рымскай імперыі Нерона, і Палямон мусіць адрачыцца ад трона. А калі Нерон памірае, у Понце ўспыхвае паўстанне супраць рымлянаў. Кіраунік паўстанцаў — аднадумца Палямона і былы кіраунік понцкага флоту

Аніцэт — збірае войска і робіць пірацкія набегі на рымлянаў на Чорным моры. Падчас адной такой выправы Аніцэт быў схоплены каля берагоў сучаснай Грузіі і забіты. Паводле хрысціянской легенды, Палямон прыняў хрысціянства ад святога Барталамея, але хутка вярнуўся ў паганства. Памёр ён у 74 г.

Такім чынам, сапраўдны Палямон быў грэкам, прымаў іудаізм і хрысціянства, ніколі ў нашых краях не бываў. А звесткі пра марскія падарожжы Палямона Длугаш мог запазычыць з гісторыі паўстання Аніцэта ці смерці Палямона I у краіне аспургаў, куды ён дабіраўся па моры.

Скарына зразумеў, што Длугаш проста выдумаў выправу Палямона на Балтыку. Бачачы негістарычнасць Длугашавага Палямона, ён тым не менш паўтарае гісторыю пра Палямона, але пераносіць яе ў сапраўдныя гістарычныя ўмовы часоў Нерона. Апинуўшыся паміж Сылай дзяржзаказу з боку католіка Гаштольда і Харыбдай «русінскага» патрытызму і гістарычнай праўды, Скарына стварыў у ласны твор, які меў верагодную назуву «За кройнікі Вялікага княства Літоўскага і Жамойцкага» і, на жаль, да нас не дайшоў. Сама назва твора падкрэслівала, што ён ствараецца «за» — г. зн. замест літоўскіх і жамойцкіх хронік. У тым самым XVI стагоддзі ён неаднойчы перарабляўся жамойцкім феадаламі на карысць сваёй — рымскай — версіі Палямона. У часы Скарыны ўсё, што звязвалася з Грэцыяй, атаясамлівалася з праваслаўем, тады як «рымскае» азначала каталіцкае. Такім чынам, элінскім паходжаннем і праўленнем Палямона падкрэсліваўся грэка-праваслаўны характар ВКЛ. Больш таго, па версіі Скарыны, падарожжа Палямонаўай кампаніі на беларускія землі адбывалася

не па Атлантычным акіянне і Паўночным і Балтыскім марах, а з Чорнага ў Азоўскае мора, далей па Доне ў яго вярхоўі і адтуль на захад цяперашняй Расіі ў Беларусь. Толькі адсюль нашчадкі прыбышоў з Понта маглі рушыць далей на захад, спыніцца за Вяллёй і назваць той край Літвой. Такі ідэйны сэнс мела гістарычна праца Скарыны. Яе змест відавочна быў не той, які чакалі заказчыкі. І ў пазнейшых пераробках, вядомых па летапісах яўрэінаўскім, Красінскіх і іншых, з'яўляюцца больш выгадныя «трансатлантычны» шлях і «рымляне», а таксама перакручаныя сюжэты, у якіх падкрэсліваецца галоўная роля жамойцкіх князёў у палітыцы ВКЛ.

У традыцыйнай «жамойцкай» версіі Палямона сцвярджаецца, што з Палямонам з Рыма ўцяклі прадстаўнікі рымскіх родаў — Кітаўрасы, Калюмны, Ружы, Урсіны. Спыніўшыся на Нёмане, яны назвалі гэты край па-славянску Пабярэжнай, а па-літоўску Жамойцкай зямлёй (насамрэч слова Жамойцкі азначае «ніжняя зямля» — пэўна, Скарына не ведаў літоўскай мовы). Размножыўшыся, іх нашчадкі пайшли далей да ракі Вяллі на яе правабярэжжа, дзе «грабі на трубах дубасных» — і іх князь Кернус назваў край Літустуба (па лацінску *litus* — бераг, *tuba* — труба). Потым гэтая назва спрасцілася да «Літва». У пазнейшых летапісах ВКЛ славянская назва прынямонаўскага краю — Пабярэжная зямля — знікае. Далей па «жамойцкай» версіі выстройваецца ланцуг наступных вялікіх князёў літоўскіх:

Мантвіл даведаўся, што Батый спустошыў Русь і паслаў сына Скірманта за Вяллю і Нёман.

Скірмант заснаваў на гары горад Наваградак і стаў вялікім князем наваградскім, заснаваў Горадзен (Грод-

на), аднавіў зруйнаваныя Берасце, Дарагічын і Мельнік. Ён пасяліў на рацэ Ашмянцы баярына Крумпя і надаў яму Ашмянскі павет, ад гэтага Крумпя нарадзіўся Гаштольд. Тэртыорыю будучага Эйшышскага павета (цяпер гэта тэрыторыя паміж Вільняй і Лідай) Скірмант аддаў Эйкшу, ад якога нарадзіўся Давойна, а Граўжышскую зямлю (паміж Вільняй і Ашмянамі) аддаў Граўжу, ад якога нарадзіўся Манвід. Такім чынам, роля легендарнага Скірманта была велізарная.

Мінгайла захапіў Палацк і стаў вялікім князем палацкім.

Шварн князяваў у Наваградку, ён далучыў да свайго Наваградскага княства Пінск і Тураў, разбіў войска татарскага цара Балаклая каля сваіх межаў пад Койданавам, захапіў Мазыр, Чарнігаў, Старадуб, Карабаў — усё Усходнєе Палессе.

Гінвіл у Палацку быў ахрышчаны пад імем Барыс, пабудаваў некалькі цэрквяў, сярод якіх Барысаглебскую, заснаваў горад Барысаў. Дачка Гінвіла Параковія стала манахініяй, перапісала кнігі і перабрала ся ў канцы жыцця ў Рым (тут прасочваюцца аналогіі з палацкім князем Барысам Усяслававічам, славутай Еўфрасінніей Палацкай і яе сястрой Еўпраксіяй).

Рынгальт стаўся апошнім нашчадкам Палямона. Пасля ягонай смерці ў «жамойцкай» версіі вымалёўваецца новы ланцуг:

замест Рынгальта ў Наваградку княжыць Швінтарог — сын вялікага князя літоўскага і жамойцкага Уценуса з роду Кітаўрасаў — прыбышоў з Рыма. У Літве гэтая дынастыя стала правіць пасля смерці Кернуса, які сваю дачку Паяту аддаў за Гіруса з роду Кітаўрасаў. Апошнім нашчадкам Швінтарога, а значыць, і прадстаўніком Кітаўрасаў на вялікакняжацкім прастоле, быў Тройдзен. Пасля яго князя-

ваў ужо Віцень з роду Калюмнаў (таксама рымлянаў), а затым і яго сын Гедымін.

Менавіта такі погляд на гісторыю ВКЛ у караніўся ў свядомасці літвіноў: менавіта продкі літвіноў — нашчадкі рымлянаў вызвалялі зямлю Русі ад татараў, сілай далучалі да Наваградка і Літвы беларускія ў цяперашнім сэнсе землі, засноўвалі гарады.

Вылучэнне роду Кітаўрасаў (па-лацінску *Centaurus*) пасля нашчадкаў Палямона мела гістарычны падтэкст: ініцыятарам гэтай легенды выступаў каталіцкі біскуп Павел Гальшанскі (з 1507 г. — біскуп луцкі, з 1522 г. — берасцейскі, з 1536 г. — віленскі), бо Гальшанская карысталіся гербам «Гіпацэнтаўр» і вялі свой радавод ад легендарнага літоўскага баярына Гольшы. Менавіта Гальшанская становіліся, такім чынам, папярэднікамі вялікіх князёў ВКЛ і стаялі побач з імі на адной ступені іерархіі.

У перапісных «жамойцкіх» хроніках згадваецца і шырока ўжыванай у экспкурсіях, шлях якіх праходзіць праз Дзяржынск, інфармацыя пра Койданаўскую бітву сярэдзіны XIII ст. Бітва падкрэслівала значнасць роду Гаштольдаў. Якім чынам?

Аказваецца, у творы была зашифравана біографія Альбрэхта Гаштольда. Чаму рымскія вандроўнікі спыняюцца акурат ля сутоку Дубісы і Нёмана? Таму што першы прадстаўнік роду Гаштольдаў быў старастам Вялёны — горада на тым самым месцы. Альбрэхт Гаштольд становіцца ў 1505 г. намеснікам наваградскім, у 1508 г. — ваяводам наваградскім, у 1513 г. — бельскім старастам на Падляшшы, — і вось Скірмант «засноўвае» Наваградак (заснаваны яшчэ ў 1044 г. Яраславам Мудрым), аднаўляе падляшскія Дарагічын, Мельнік, Берасце (дзякуючы Скірманту з'яўляецца і род Гаштольдаў!). Гаштольд становіцца

ў 1514 г. ваяводам полацкім і абараняе ў 1518 г. горад ад маскоўцаў, — вось і Мінгайла «захоплівае» Полацк. Станоўца Гаштольд у 1515 г. старастам мазырскім, — вось і Шварн «захоплівае» Усходніе Палессе і «далучае» яго да Наваградскага княства. У 1525 г. прымае Гаштольд Барысаўскае стараства, — і міфічны Гінвіл «засноўвае» горад Барысаў (заснаваны ў 1102 г. князем Барысам Усяслававічам). Такім чынам, пашырэнне ВКЛ у хроніцы суправаджаецца набыццём Гаштольдам чарговай пасады.

У гэты шэраг трапляе і Койданаўская бітва. Альбрэхт Гаштольд у пачатку XVI ст. ажаніўся з Соф'яй Вярэйскай — дачкой князя Васіля Вярэйскага. Гэты шлюб прынёс Гаштольду ад Вярэйскіх валоданне Койданавам з ваколіцамі, — таму легендарны хан Балаклай (па іншых хроніках такой самай ступені праўдзівасці — хан Койдан) быў «разбіты» Шварнам якраз тут, на мяжы ВКЛ часоў Шварна (сяродзіна XIII ст.).

Буйным супернікам Гаштольдаў у тыя часы станавіліся Радзівілы. Акурат таму ў разгляданай намі гісторыі сярод рымскіх гасцей няма прадстаўнікоў гэтага роду. Між тым віленскі ваявода і канцлер ВКЛ Мікалай Радзівіл (каля 1470—1521) пасля бунту Міхала Глінскага атрымаў буйны маёнтак апошняга Райгорад на Падляшшы і стаў нежаданым суседам Альбрэхта Гаштольда. У 1519 г. радзівілаўскі стараста спаліў замак Гаштольда ў Тыкоціне, адкуль Альбрэхт ледзь уратаваўся. Таму ў гісторычным творы сам сучаснік гэтай падзеі Скарына ці не нашмат пазнейшыя перапісчыкі твора «адлюстрывалі» заснаванне Райгорада жорсткім ды ваяўнічым князем Трайдзенем, які «горшы быў тым землям, ніжлі Антыёх Сірыйскі, і

Ірад Ерусалімскі, і Нерон Рымскі». Праўда, праз дзесятак гадоў Гаштольды і Радзівілы памірыліся, і ў 1537 г. той самы Альбрэхт Гаштольд жэніць свайго сына Станіслава з Барбараў Радзівіл.

Выкажу і ўласнае меркаванне. Магчыма, пра ігру «на трубах дубасных» Скарына згадаў невыпадкоў: яшчэ да 1495 г. Альбрэхт Гаштольд атрымаў ад свайї бабулі — удавы князя Сямёна Гальшанская — буйны маёнтак Дубасна ў Бабруйскай воласці (цяпер на той тэрыторыі знаходзіцца прыгожы палацава-паркавы комплекс Жылічы ў Кіраўскім раёне). Размяшчэнне гэтага маёнтка ва Усходній Беларусі паміж вярх оўямі Дона і Нёмана працавала на карысць Чарнаморска-Данскага (а не Атлантычна-Нёманскага) падарожжа Палямона з сябрамі. З другога боку, выраз «трубы дубасныя» асацыраваўся ў часы Скарыны з «пляценнем смаленых дубоў» — гэта значыць небыліцамі. Мабыць, Скарына зашифраваў гэты фразай сваё стаўленне да «жамойцкай небыліцы». А ключы да Скарынавых шыфраў шукаюцца да сённяшняга дня...

Алена Мазюк
(15 гадоў, г. Мінск)

Час прыйшоў...

Я тоненъкай нітачкай болю
Прывя зан да роднай зямлі...

Мікола Маляўка

Гісторыя... Цудоўная рэч — гісторыя. А сабліва гісторыя маёй Радзімы. Шмат цікавага можна даведацца пра быўшыя стагоддзі, пра тагачасныя звычаі, абраады, лад жыцця.

Чытаючы, няхай нават школьны падручнік, адчуваю сябе прасякнутай болем і гонарам за продкаў, што змагаліся і падалі, і знай падымаліся, каб змагацца за сваю зямлю, мову, свабоду; што столькі разоў баранілі нашую Бацькаўшчыну ад нападаў прагнных чужынцаў.

Колькі ж жыцця ў складзена на алтар незалежнасці нашай краіны Крывіі, Вялікага княства Літоўскага, Беларусі — пад рознымі назвамі адной Радзімы, нашага роднага куточка, нашае зямной калыскі ў адvezных абшарах прасторыі часу — космасу — дзе мы нарадзіліся і жывем! Колькі слёз праліта жонкамі, маткамі ды сёстрамі, малымі дзецімі змагароў-абаронцаў Беларусі, што коштам свайго жыцця далі нам права дыхаць духмяным паветрам Радзімы — Беларусі; хадзіць па радзімай зямлі — беларускай, што квітнене чароўным сузор'ем красачак-зёлак, шапаціць лісцем ды чаротам — па-беларуску; глядзецца ў люстэркі азёраў — вачэй

Беларусі; размаўляць і маўчаць, спяваць і смяяцца — пабеларуску ды ведаць сваю мінуўшчыну — беларуску ю, бо мы — беларусы.

Цяпер намнога больш гісторычнай інфармацыі, чым было ў часы маленства маёй матулі. Шмат папрацавалі за апошнія гады даследчыкі, пісьменнікі, выдаўцы — паклон ім усім, — ёсць шыкоўныя фотаальбомы, зборы твораў мастацтва, этнаграфічныя ды архітэктурныя выданні, энцыклапедыі, гісторычныя даведнікі.

Рыхтуючыся да экзаменаў па гісторыі Беларусі, я прачытала мноства кніжак розных аўтараў, а таксама падручнікі за мінулыя навучальныя гады. І гісторыя Радзімы паўсталая перад маймі вачыма ва ўсёй велічысве трагічнае славы.

Якая канцэнтраванасць падзеяў, колькі сладкіх сыноў і дачок, — мысліўцы, асветнікі, святы, вучоныя, паэты, майстры, змагары... Але ж і зраднікі, авантуристы. Невыносна балюча чытаць пра часы пагарды сваім, родным; пра лухту, падман ды замоўчванне вялікіх падзеяў, напрыклад, бітвы пры Сініх Водах.

Сінія Воды... чамусыці зачапіла мяне гэтая назва. Хоць і не адна яна была забытая. Пачала было капацца глыбей — адно толькі сціслыя звесткі летапісаў ды кароткія аповеды-каментары ўсухасных кнігах.

Сінія Воды... Сінія Воды...

Але жыццёвы вір, школьнай мітусня: тэсты, адзнакі, экзамены, зноў тэсты, адзнакі, хранічны недасып ды заўсёднія гульні ў даганялкі-схованкі з усёўладным часам не дазволілі дазнацца чаго больш. А вось думкі пра гэтую Сінія Воды ўсё вярталіся ды вярталіся да мяне, і міжволі пачалі ўзнікаць аднекуль з падсвядомасці цьмяныя, быццам успаміны, малюнкі тагачасных падзеяў, і голас мінуўшчыны гучэў мнё з глыбіні стагоддзяў:

Як збіраліся войскі Альгердавы
Пад славутым пад горадам Кіевам.
Былі тут харугвы літоўскія
З Наваградку, і з Пінску, і з Полацка,
І заслаўскі князь Міхайл
Са сваёю дружынаю смелаю.
А йшлі ўжо войскі Альгердавы
Супроць хцівых паганцаў-татары наў
Бараніці зямельку радзімую
Ад навалы в арожай, бязлі таснай.
Як сабралася войска магутнае,
Павёў яго князь Альгерд Гедымінавіч
У алоданні злога татары на,
Ды ў поле ліхое, у Дзікае,
Ой, да рэчкі да Сіня е Воды,
На вялікую бітву з ардынцамі.
А было тых ардынцаў ня злічана:
З Перакопа, і з Крыма, і з Ямблука,
І, на тры палкі раздзяліўшыся,
Як заўсёды, яны рыхтаваліся
Патапіць у кры ві войска моцнае.
А Альгерд, князь вялікалітоўскі,
Падзяліў сваіх вояў на шэсьць ць палкоў
І паставіў іх серпам, бы пасткаю.
Ведаў князь тую хітрасць татарскую:
Падмануць і разбіць супраці ўніка,
І ўпіцца крывёю гарачаю.
Ды татараў князь сам падмануў!
Ой, была тады сеча вялікая!
Жорстка білі ся воі магутныя,
І разбілі татараў абрывалых ушчэнт,
Ды пагналі іх сцежкамі воўчымі
На Дунай і далей у Дабруджу ю.
Князь Альгерд вараціўся з дружы наю

Пераможцам ў краіну бацькоўскую.
І пашырыліся землі крывіцкія,
Як прагналі ардынца-татарына,
Ад Балтыскага мора да Чорнага.
Слава той перамогі Альгердавай
Праз Еўропу ўсю рэхам гукнулася, —
Упершыню праву чылі татары на
Сілай ратнаю, хрысціянскаю...

Слухала я гэтыя напевы мін'юшчыны, і мне становілася ўсё гарчэй і гарчэй за нас, што забываємся на такія важныя падзеі, ганьбім памяць нашых продкаў, якія змагаліся за родную спадчыну, за нас, бо мы іх працяг у вечнасці; забываємся на нашую мову, мілагучную і ласкавую, як плёскат ручая і цеплыня веснавога сонейка. Калі так будзе працягвацца далей, то вечная ганьба нам, што забыліся, не збераглі свае карані. Але яшчэ не позна.

Браткі і сястрычкі, адгукніце ся, ці шмат вы ведаеце пра сваю славутую Бацькаўшчыну, што стагоддзямі змагалася, як волат, і перамагала? Не? Дык яшчэ не позна спазнаць, не позна ўшанаваць памяць нашых продкаў, але трэба разам, трэба ўсім, як адно.

Ці шмат людзей ведае, што без перамогі на Сініх Водах не было б перамогі на полі Куліковым, ды і ўвогуле ці асмелілася б княства Маскоўскае ісці супраць Залатой Арды? Ці шмат хто ведае, што гэта была першая буйная перамога над татарамі ва ўсёй Усходній Еўропе?

Ці не сорамна, што пра Кулікову ю, расійскую бітву мы памятаем, а пра сваю, крэўньюю, дзе, можа, загінулі нашыя прадзеды, мы амаль нічога не ведаєм і не шануем?

Думаю, прыйшоў час распачаць грамадскую ініцыятыву і абавязціць конкурс на лепши праект помніка, прысвечанага бітве пры Сініх Водах, і ўзвесці яго агульнымі намаганнямі.

Менск — мой родны горад

Месца, дзе я нарадзілася, жыву і вучуся. Ён прасторны; шырокая душа ягоная поўніцца ўспамінамі, марамі ды падзеямі не адной сотні пакаленняў жыхароў-насельнікаў. Яго твар усміхаецца сонцу, грудзі ягония поўняцца свежымі ветрамі ды туманамі, плечы засыпаны то снягамі, то рознакаляровай лістоўтай, то літараль на тонуць у квецені. Ён убраны ў бульвары, паркі, сады і скверы. Раёны ягония перавітые стужакамі каналаў, люстэркамі вадасховішчаў, а галоўнае ўпрыгожванне — Свіслач — бы шыкоўная гірлянда наўскос каралеўскага ягонага ўбору.

Ён прыгожы, ўтульны і гасціны.

Сталіца...

Але ёсё ж доўгі час сапраўдная слава абых одзіла мой горад. Анічога «судьбоноснога» не адбывалася ў ім. Жылі людзі, працевалялі, будаваліся, расцілі дзетак, ваявалі, калі трэба; разважалі...

Гістарычныя падзеі першай велічыні адбываліся ў іншых месцах: у Полацку, у Вільні, у Наваградку, у Крэве ды Горадні... Часам у Нясвіжы, часам у Гальшанах ці Троках.

Але ў 1918 годзе надышоў, у рэшце рэшт, зорны час Менска. Менавіта тут, у Менску, 25 сакавіка 1918 года, было абвешчана, што:

«Беларуская Народная Рэспубліка абавяшчаецца нізалежнай і вольнай дзяржавай» (з газеты «Вольная Беларусь» № 11 ад 31 сакавіка 1918 г.)

Адрадзілася беларуская дзяржаўнасць, і хоць яна была хутка задушаная, але ёсё ж такі ідэя незалежнасці не загінула, а спраўдзілася ў наш час, і сёння мы маём гонар жыць у незалежнай краіне.

Вянок слаўных імёнаў ўпрыгожвае гісторыю майго

горада. Не ўсе яны вынесены ў назвы яго праспектаў, плошчаў ды вуліц. Але я веру — да часу. Як прыйшоў зорны час горада, прыйдзе і час ягоных сыноў.

Сярод тых неўшанаваных імёнаў — імя Клаўдьюша Дуж-Душэўскага, сакратара ўрада БНР Вацлава Ластоўскага. Ён шмат спрычыніўся да будаўніцтва нашае дзяржаўнасці на сваім месцы ва ўрадзе.

Прыйшлося працаваць яму і дыпламатам. У архівах захаваўся ягоны дыпламатычны пашпаркт.

А яшчэ Клаўдьюш Дуж-Душэўскі — чалавек, якому належыць праект дзяржаўнага сцяга БНР.

Яму прысвячаю сваю працу, каб хоць трохі аддаць даніну павагі. А яшчэ таму, што мне здаецца — лёс Дуж-Душэўскага нагадвае лёс майго Менска...

Кацярына Сцяпанава

(15 гадоў, г. Віцебск)

«Ляжаў у цёмным лесе Камень-сямігаюн...»

Колы цягніка звыкла грукаталі, за вокнамі праносіліся лясы, палі, вёскі, станцыі... Васіль ехай дадому, да жонкі-гаспадыні, да любімай дачкі. А яны чакалі яго, як заўсёды...

Так складася, што яму, інжынеру-выпрабавальніку, часта даводзілася ездзіць у камандзіроўкі. Ён ездзіў і на аўтобусах, і на папутных машынах, і на самалётах нават лятаў, але больш за ўсё любіў цягнікі. А калі некаторы час абыходзілася без паездак, пачынаў нават сумаваць па краявідах, якія мяняліся з неверагоднай хуткасцю, па рytмічным грукаце колаў, па гарачай гарбаце, якая мела нейкі асаблівы смак, і па гісторыях, што распавядалі спадарожнікі. Пра што толькі ён не наслухаўся! І пра цяжкія сямейныя ўзаемаадносіны, і пра сапраўднае самаахвяранне каканне, і пра халодную нянавісць, і пра сяброўства, праверанае гадамі, і пра несправядлівасць, з якой не кожны можа змірыцца, і пра шчасце, што часам валіцца як снег на галаву.

Пасля вяртання з чарговай камандзіроўкі гаспадар заўсёды садзіўся за стол, за якім збріралася ўся сям'я, і распавядалаў, дзе ён быў, што бачыў, часам пераказваў гісторыі, якія яго асабліва ўразілі. Аднойчы нават прывёз дачэ незвычайны падарунак — цацачны домік з запалак, зроблены рукамі вясёлага рыбака, што неяк ехаў з ім у адным купэ. А жонка два дні частавала

ўсіх пірагамі з рыбай, таксама падоранай шчодрым спадарожнікам.

Але зараз Васіль ехаў у купэ адзін. Гадзіны дзве таму выйшла на сваёй станцыі Вера Антонаўна — жывавая пажылая кабета, якая ехала ў гості да дачкі і зяця, якому «вельмі пашчасціла, што ў яго такая жонка». Гаваркай суседцы, уласна кажучы, ніякі суразмоўца не быў асабліва патрэбны, бо яна сама, амаль не змаўкаючы, усё гаварыла пра дачку-разумніцу, якой не пашанцавала з замужжам, ды пра зяця-недарэку. І Васілю, які ўжо стаміўся хітаць галавою, тактоўна ўдаючы ўвагу, неадольна хацелася спаць. Цяпєр спадарожніца нарэшце выйшла, аднак заснуць усё адно чамусьці не атрымлівалася.

Раптам дзверы купэ расчыніліся, і на парозе з'явіўся мужчына. Сідарчук крыху здзівіўся, што апошні раз цягнік спыняўся каля гадзіны таму, а чалавек зайшоў толькі зараз. Новы спадарожнік быў апрануты звычайным чынам — у сінія джынсы ды кашулю, і твар ягоны нічым не вылучаўся, акрамя хіба крыху даўгаватага носа і круглых акуляраў. Але вось валасы... Яны былі чорныя-чорныя і доўгія, дзесяці па плечы, завязаныя ў акуратны хвост.

Павітаўшыся, але не прадставіўшыся, незнамец адразу ж паклікаў правадніцу і папрасіў прынесці гарбаты. Васіль «за кампанію» таксама замовіў гарбаты, і цягам некалькіх гадзін яны размаўлялі пра нейкія дробязі, абмяркоўваючы купэ, смак гарбаты, ветлівасць правадніцы. Звычайнія дарожныя размовы.

Раптам чалавек замаўчаў. Сідарчук падумаў, што, можа, ён стаміўся, і трэба даць яму адпачыць. Праз некаторы час незнамец схамянуўся і загаварыў так, што Васіль адразу зразумеў: перапыняць яго не трэба.

— Я ж з Віцебска еду, — гучайу прыцемненым купэ

ягоны хрыплаваты голас. — Мяне ў дыягнастычны цэнтр накіравалі, не маглі сваім вачам паверыць, думалі памылка якая-небудзь. Аж не! Я сапраўды здаровы! Не разумееш? Ды не хітай ты галавой — я ж бачу, што не разумееш. Зараз спачатку ўсё распавяду...

Чалавек набраў паветра ў лёгкія і распачаў аповед.

— Я сам аршанскі, вучоны, фізік. Так сталася, што два гады таму я захварэў. Хвароба такая, што страшней няма, — анкалогія... Ты ўяви! Мне трывцаць пяць, усё жыццё, здавалася б, наперадзе, а тут... пухліна. Не верыў спачатку — нічога ж не балела, і паехаў тады ў той самы дыягнастычны цэнтр, надзея яшчэ жыла... А дыягназ пацвердзілі. Ну, лячылі мяне, потым хіміятэрапія... І нічога не дапамагло, толькі валасы ад гэтай хіміі павылазілі. Ды не глядзі ты на мой хвост! Думаеш, парык? Не, ты паторгай, патрымай — валасы мае, сапраўдныя... Далей слухай. Аперацыю рабіць я адмовіўся. Па-першае, вельмі складана, па-другое, вельмі маленькі быў працэнт таго, што пасля яе я папраўлюся. І я змірыўся. Вырашыў падацца з горада да маці, на малую радзіму... Паміраць. Мне ўжо тады даволі моцна балела... І вось прыехаў, зайшоў у хату, а там ўсё па-ранейшаму... Бульбай пахне, хата чыстая-чыстая! А маці мне насустрач кінулася, пачала частаваць так, нібы я з галоднага краю прыехаў, а не з горада, дзе крамы паўсюль... Але так, як мая маці, ні адзін дыпламаваны повар не прыгатуе! А яна гаворыць і гаворыць, гаспадар кай хваліцца, распавядаете, як сястра мая нядаўна прыязджала з Магілёва. А калі маці запытала, дзе мае валасы, вочы адвёў, сказаў, што праста вырашыў памяняць сваё ablічча. «Імідж», кажу, змяніў, і смяяцца спрабую. Сястра мая ўжо ведала, што я хворы, а маці я ў той вечар так нічога і не сказаў...

Пад вечар я адчуў такі моцны боль, якога яшчэ не

было. Думаў, што гэта ўжо ўсё... Пайшоў рана спаць, але заснуць не мог, усё ўспамінаў, як ў гэтай хаце дзяцінства маё праішло, бабулю сваю ўспомніў... Помню, бывала, схаваюся ад яе на гарышчы, а яна бегае вакол хаты, крычыць, дамавіком мяне страшыць... А я ж дарослы ўжо быў, гадоў дванаццаць. Я ў Леніна з Марксам тады верыў, а не ў дамавікоў... А колькі мая бабка баек нейкіх, легенд рассказвала... Адкуль толькі брала? І ўвесь час мне іх распавядала, а я, канешне, не верыў.

З-за адной такой легенды, помню, мы з ёй доўга спрачаліся... Легенда была пра камень, які лечыць усе хваробы. Бабуля штораз так і пачынала: «Ляжаў у цёмным лесе Камень-сямігаун»... Зараз, пачакай, успомню, каб якую цікавую дэталь не прапусціць... Ну, слухай. Жылі ў Смаленску сямёра братоў, і раптам адзін за адным яны захварэлі, плямамі нейкімі пакрыліся. Астатнія гараджане спалохаліся невядомай заразы і выгналі іх з горада.

Няшчасныя браты змайстравалі сабе плыт і паплылі ўніз па Дняпры. Жыхары Дуброўны і Оршы іх таксама да сябе не пусцілі, паглядзеўши на жахлівяя струпы ды балячкі. І вось, стаміўшися ад нялёгкай дарогі і хваробы, браты вырашылі спыніцца на левым беразе ракі, трохі ніжэй Оршы. Бабуля заўжды казала мне, каб я ўявіў сабе карту і зауважыў, што і наша вёска якраз трохі ніжэй Оршы. І дадавала шматзначна, што месца тое, дзе спыняліся браты, зусім недалёка ад нашай вёскі. Ну, слухай далей! Хворыя браты знайшлі паляну, пасярод якой ляжаў вялікі камень, і збудавалі на ёй шалаш. Палеглі спаць, а прачнуліся ўначы ад страшэннай навальніцы. Высунуліся з шалаша, і бачаць: дождж ліе, а камень пасярод паляны застаецца сухім, і ад яго сыходзіць цяпло і ружова-блакітнае зязнене.

І падалося ім, што ідуць з-пад каменя нейкія незразумелыя гукі — нібыта спеў. Адным словам, браты прыгрэліся каля таго валуна і заснулі... А з раніцы, сам разумееш, хэппі энд: усталі яны моцнымі і здаровымі.

Мяне ў дзяцінстве гэта казка так раздражняла! Бабуля казала пра нейкія цуды — ззянне, спевы там, цяпло гаючае, а я ж верыў у медыцыну, у навуку. Можа, таму і фізіку ў школе любіў, што ўсё ў ёй ясна, паказальна, а галоўнае — вытлумачальна і неабвержна!

Ляжаў я так, ляжаў, думаў... Здаецца, заснуў... А можа, і не спаў, толькі дрэнна ўсё памятаю... Нібыта падняўся, здаецца, пайшоў некуды. Куды? Хоць застрэль, не помню! Памятаю толькі боль. Страшэнны! Я ж босы ішоў, па дарозе, па каменню, па пакосе, а боль нават гэта заглушаў... Запомніўся толькі чырвоны месяц у небе, я сам сабе тады яшчэ ваўкалака нейкага нагадаў... Іду, а наступра вецер, моцны-моцны! Раптам вушы заклала, у вачах яркае-яркае свяцло, і яшчэ боль гэты. Я тады быў цалкам упэўнены, што паміраю, з адчуванняў толькі страх, звярыны... Ты як у пастцы смерці з бабульчыных казак: стаіш, нічога не бачыш і не чуеш, ногі не трываюць. И толькі боль становіцца ўсё мацнейшы, ахінае цябе з ног да галавы... И я быццам бы зваліўся, страціў прытомнасць... А калі прачнуўся, думаў, што я ўжо на tym свеце. Агледзеўся. Вакол лес, сонца свеціць, птушкі пяюць, сяджу ля валуна нейкага, уесь брудны, босы, ногі падрапаныя да крыві. Ледзь дарогу дадому знайшоў. Ну, думаю, і занесла ж мяне кудысьці! Спалохаўся, што гэта з-за хваробы я «лунаціць» пачаў — хадзіць па начах без памяці. Добра, што ў хаце нікога не было, як прыйшоў. Маці пабегла ў краму, думаючи, што я яшчэ сплю. Балелі мне толькі абадраныя ногі, але я ўсё забыць не мог таго начнога болю і баяўся, што настуپнага такога

разу ўжо не перажыву...

Назаўтра я вырашыў зноў у горад падацца: хоць таблетак якіх, думаў, куплю. Прыйехаў і адразу ж пайшоў у паліклініку, там прымусілі наноў здаваць аналізы. Калі вярнуўся па вынікі, каб атрымаць рэзультат на лекі, на мяне неяк дзіўна паглядала медсёстра, а доктар пачала доўга тлумачыць, што такое рак, пра метастазы... З яе слоў вынікала, што я цалкам здаровы, але гэта немагчыма.

Адправілі мяне зноў у дыягнастычны цэнтр... Іронія лёсу, як кажуць. У гэтым цэнтры мяне пазбавілі надзеі на жыццё, і там жа яе вярнулі. Там дактары таксама дзівіліся, але шчыра віншавалі, калі ўжо другі раз пацвярджалі тое, што ўжо казалі ў маёй паклікніцы... І валасы, як бачыш, адраслі... Вось і ўсё. Неверагодна, але толькі зараз, калі ўжо ехаў тут з табой, я падумаў, што... Хаця не! А можа, і праўда? Можа, са мной сапраўды цуд здарыўся, як у той легендзе? І камень замшэлы, каля яюга я брудны тады прачнуўся, і ёсьць той сямігаун? Тады, выходзіць, дарэмна я з бабуляй спрачаўся? Ці магчыма гэта, скажы ты мне? Маўчыш? Вось і я не ведаю. Зразумей: мне, чалавеку, які ўсё жыццё з формуламі працаў, вопыты ставіў, у гэта паверыць страшна і вельмі складана... Няўжо цуды існуюць? Ладна, спі... Бачу, што стаміў я цябе сваім аповедам, потым даговорым...

Васіль Сідарчук прачнуўся, калі дзвёры купэ грукнулі і зачыніліся. Ён падумаў, што спадарожнік пайшоў падыхаць паветрам на пероне. «Дарэчы, якая там станцыя?» — пранеслася ў Васілёвай галаве. Калі ён прачытаў назуву станцыі на фасадзе вакзала, у вочы адразу кінулася тое, што сумкі незнамца, які яшчэ нядайна сядзеў насупраць, пад лавай ужо не было. Васіль адчыніў акно і паглядзеў на перон. Неба над ім

было шэрае, па прывакзальнай плошчы сцяліўся туман. Дзесьці мільганаула і знікла знаёмая постаць з чорнымі-чорнымі валасамі. Цягнік крануўся з месца, і надпіс «Орша» праплыў уздоўж вагона. Гарадскі краявід неўзабаве змяніўся нязводнымі палямі і лугамі, а Васіль сядзеў заду млівы... Ён думаў пра то, што распавёў яму гэты дзіўны чалавек. Дык ці ёсьць пад Оршай гэты камень, які можа вылечыць любую хваробу? Ці магчымы такі цуд? Васіль заплюшчыў очы і нібыта ўбачыў уласную бабулю, якая таксама распавядала яму некалі казкі ды легенды. Яна паглядзела на яго пяшчотна, зусім як у дзяцінстве, і сказала: «Кожны для сябе гэта вырашае сам...»

Павел Бураўкін
(16 гадоў, г. Мінск)

Беларусь

Мой любы сэрцу родны край!
Мой кут ласкавы і суроўы!
Шапчу табе прызнання словы
І не кажу табе: «Бывай!»

Усё, чым славуны ты здаўна,
Бяру з удзячнасцю бязмежнай:
Узлёт буслоў над Белай Вежай,
Зару, што ўдалъ нясе Дзвіна.

Мне трэба доўга спазнаваць
Тваёй гісторыі навуку —
Скарнаўскія першадрукі,
Астрожскага жывую раць.

Сярод палеткаў і лясоў
Я нездарма пяно асанну
Тым, хто працуе тут старана,
Хлеб здабывае з каласоў.

Я на заморскую зямлю
Не памяняю свайго краю.
І зноў, і зноў я паўтараю
Радзіме шчырае «Люблю!».

Аляксандра Валодзіна
(16 гадоў, г. Мінск)

Высокое і нізкае побач...

*Свет паданняў аб паходжанні назваў гарадоў
i вёсак*

Чалавек жыве сярод мноства назваў вуліц, паселішчаў, гарадоў і нават краін. Яны, часта такія неизразумелыя і разам з тым прывычныя, абуджаюць цікавасць і нават фантазію пры вытлумачэннях. Безумоўна, большасць гэтых назваў, што ў навуковай літаратуры прынята перадаваць запазычаным з грэчаскай мовы словам тапонім (topos перакладаецца як месца, мясцовасць, а онома — імя), існуюць цалкам рэальныя звесткі, заснаваныя на асаблівасцях гісторыі, побыту, заняткай насельнікаў. Часта вынікаюць яны з нейкіх адметнасцяў прыроднага асяроддзя.

Бывае, асобныя тапонімы сучаснікам могуць падацца немілагучымі, што прыводзіць часам да змены назвы населенага пункта. Сумна, што разам з назваю губляеца тады комплекс цікавых паданняў. Калісьці абвінавацілі ў нечым непрыстойным назву Загаліха. Сэнс яе ў тым, што для заснавання свайго паселішча людзі абрали месца за бязлесным балотам, у народзе яно завецца галае (голае) балота, або проста гала, галіха, галіца (аналагічна лысуха, лысіца — гара без расліннасці). Але больш за ўсё давялося пацярпець у савецкі час назвам, якія сваім

гучаннем так ці інакш асацываліся са светам дэманічным. Назву Чарцеж, напэўна, параднілі са словам чорт і перайменавалі ў Сонечнае. У сапрауднасці ж паміж імі няма нічога агульнага. Ды і ці мог старажытны чалавек у класці ў назву свайго паселішча д'ябальскі сэнс? Чарцеж, як і Чарцёж, Чарцяж, Чэрці, тэматычна звязаны з падсечнагнявым земляробствам, якое з глыбокай дауніны было тыповым заняткам беларусаў. Каб адваяваць у леса мізэрны астрavok ворнай або сенажатнай зямлі, трэба было найперш засушыць дрэвы. З гэтай мэтай на іх у пэўную пару года рабілі засечкі («черті, чертяжи»). Адсюль і пайшлі назвы лясных дзялянак, а таксама тых паселішчаў, што на іх засноўваліся. Праўда, вучоныя і самую назуву шкоднай істоты з рожкамі ды хвастом — чорт — гэтаксама ўзводзяць да кораня чарт — рыска...

Між тым шэраг назваў у нашай краіне, ды, байдай, і не толькі ў нашай, папраудзе звязаны з умашальніцтвам нячыстай сілы ў наша жыццё. Зараз многія адносяцца да існавання нечага звышнатуральнага вельмі скептычна, а некаторыя і ўвогуле адмаўляюць усё, што нельга вытлумачыць з пункту гледжання рацыянальнай навуковай логікі. Але нашы продкі свята верылі ў тое, што разам з зямным, бачным, «гэтым» светам існуе і звышнатуральны, нябачны, «той» свет, у іх разуменні не менш рэальны, чым першы. На «тым» свеце жыў Бог, анёлы, праведныя душы, розныя нячысцікі. Свет нябачны пры гэтым не існаваў асобна, ён быў непарыўна звязаны са светам бачным. Крапкамі пранікнення звышнатуральнага свету ў зямны былі лясы і балоты ноччу, калі гаворка ішла пра сілы зла; а

цэрквы, манастыры, крыжы на скрыжаваннях, калі меліся на ўвазе добрыя сілы.

Яскравым прыкладам таго, што ў існаванні звышнатуральных сіл і істот не бачылася нічога незвычайнага, можа служыць легенда аб паходжанні назывы вёскі Чараўкі, якая раней называлася Чараўнікі, таму што ў ёй жыло многа чарапунікоў (Мінская вобл.). Адна з легендаў аб заснаванні Мінска таксама гаворыць аб tym, што наша славутая сталіца займела сваё імя ад магутнага чарадзея Менеска, які прыйшоў сюды з Польшчы. Менеск нібыта пабудаваў на рацэ Свіслач вялікі каменны млын на сямі қолах. Гавораць, што ніхто яго ніколі не бачыў, а між tym на ўсім свіслацкім наваколлі ўсе рассказвалі аб яго сіле і магутнасці. У яго млыне нібыта мука малолася не з жыта, а з камення. Ад таго выгаднай «работы» ён хутка разбагацеў і пачаў задаваць на сваім млыне піры, на якія запрашаў мноства гасцей, уначы чуліся там нейкія дзіўныя крыкі, галёканне, песні, музыка і скокі. Мясцовасць, дзе жыў гэты чарадзей, і яго млын пачалі называць Менескам.

Як вядома, чараваць могуць не толькі мужчыны, але і жанчыны. І часцей за ўсё гэта бываюць злыя чарапуніцы, якія прадалі сваю душу д'яблу за свае вядзьмарскія здольнасці. Гісторыя барацьбы з адной таго дэмантчай жанчынай і тлумачыць нам назыву вёскі Рачканы, што ў Ляхавіцкім раёне. Ці было гэта на самай справе, ці не, хто ведае. Але так старыя людзі кажуць. А хто старым людзям не верыць, той і Бога не баіцца.

Жыла некалі ў навакольных лясах жанчына-чарашніца. Казалі вяскоўцы, што чарашніца забівае кожнага, хто трапіцца ёй на дарозе. Не шкадавала

злыдня ні жанчын, ні дзетак малых. Зачулі людзі, што нездарма ведзьма лютуе, а быццам бы помсціць усяму беламу свету за адрынutaе адным прыгожым юнаком каханне. Выратаваў вёску адзін жаўнер, што вяртаўся дадому са службы. Зрабіў з саломы пудзіла, падобнае да чалавека, пасадзіў яго на кульгавага каня і моцна прывязаў, каб яно не звалілася і не выкрыла гэтym яго хітрасць. Затым набіў жаўнер порахам сваю ручніцу і зарадзіў яе срэбранай куляй, якая напавал б'е самую моцную нячыстую сілу. А яшчэ ссек маладую асіну і з яе ствала зрабіў вострыя ражны, якіх, як сам жаўнер растлумачыў мясцовым сялянам, вельмі палохаюца розныя пачвары. І завуцца гэтые ражны «рачканамі».

Здарaeца так, што простыя людзі, не чаraунікі, на нейкі момант авалодваюць магічнымі здольнасцямі, часта, праўда, зусім не на карысць сабе. Так гаворыць нам адна з версіяў паходжання назвы вёскі Камень. Імя сваё вёска атрымала ад валуна-волата (яго называюць Возам), паблізу ад якога і пачала будавацца... Здарылася гэта ў дауніну, пра якую ўжо і дзяды не памятаюць. Вёз нейк селянін воз сена з пушчы. Конік быў нягелы, слабы і ў час пад'ёму на гару зусім выбіўся з сіл. Колькі ні паганяў яго гаспадар — ні з месца. Пачаў пугай хвастаць ды яшчэ праклінаць-прыгаворваць:

— А каб ты, воўчи недаедак, у камень ператварыўся!

Азірнуўся мужык паглядзець, як там воз, ці тримаецца, і аслупянеў ад здзіўлення і страху: няма воза, а замест яго ляжыць шэры, велічынёй з воз камень. Кінуўся мужык каня распрыгчы, толькі за хамут узяўся, ляжыць паміж аглабель цёмна-шэры,

такой жа, як у ягонага коніка, масці, камень...

Другі варыянт гэтай назвы распавядае аб Божым пакаранні тым, хто не выконвае Яго загады. Здараўлася гэта даўным-даўно, год тысячу таму назад, а мо і болей. Страшная падзея адбылася ў ноч перад Вялікаднем... Гэта свята святкаваў кожны, толькі шавец, прагны да багацця і грошай, шчыра працаўаў у гэту ноч. Разгневаўся Бог і паслаў вялікую кару на шаўца. Чулі людзі, як у шуме ветру, у грукаце і стогнах збывалася кара. Ніхто не знаў, якой нечаканай смерцю памёр шавец. Яго хата ператварылася ў невялікі камень, які падобны на звычайную сялянскую хатку. Камень на тым самым месцы захаваўся і да нашых дзён. З тых пор людзей, якія жылі непадалёк, сталі называць камянцамі, а саму ю вёску — Камень.

Сюжэт з шаўцом, які быў нейкім чынам звязаны з д'яблам, а потым ператвораны ў камень, даволі пашыраны на Беларусі. З усіх рамесных прафесій толькі млынтар, млын якога стаіць на вадзе, лічыўся бліжэй да д'ябла, чым ён. Гэта таму, што млынтар нібыта заключае з вадзяным дамову аб дапамозе, у знак чаго прыносіць нячысціку ахвяры, напрыклад, адсякае над вадзянымі калёсамі галаву курыщи.

Увогуле, прынясенне розных ахвяр, каб задобрыць багоў, духаў і нячысцікаў, даволі характэрна для беларускага сялянства. Нават тры хрысціянскія царквы: праваслаўная, каталіцкая і уніяцкая (як вядома, сярод простага люду пратэстантызм, у адразуненне ад Захадній Еўропы, не быў надта пашыраны) не перамаглі гэтага элемента язычніцтва. Назва аднаго з месцаў адлюстроўвае такі нечалавечы звычай. Старэйшыя жыхары рассказваюць, што быў час, калі ў вёсцы пачалося

моравая пошасць — халера. Не было ад яе ніякага паратунку. Чым толькі ні спрабавалі людзі ратавацца ад той хваробы. Калі ўсе сродкі былі выкарыстаны, вырашылі паспрабаваць апошні: за- капалі на могілках хлопчыка, пеўня і ката. Певенъ і кот былі чорныя, а хлопчык меў чорныя валасы. Быццам бы з таго часу халера пачала сіхачь. А месца, дзе закапалі вяскоўцы сваю ахвяру, з тых часоў завецца Клін.

Таксама гавораць людзі пра прамое ўмешальніцтва паганскіх багоў у справы людзей. Сваімі дзейннямі яны як бы хочуць прадэманстраваць нам сваю сілу. ...Гіблай была дрыгва, яна аддзяляла некалькі вёсак ад мястэчка і тракта. Абрыдла кожны раз кладкі насцілаць, і парашылі людзі збудаваць цераз балаціну мост. Узяліся ўсёй талакой і зрабілі справу — навялі мост. Толькі прастаяў ён нядоўга, усяго з месяц, бо аднойчы ноччу, у навальніцу, раптам загарэўся ад удара маланкі. Праз год на tym месцы збудавалі другі мост. Ды толькі з ім здарылася тое ж самае — падпаліў пярун. Але ж вельмі была патрэбна тут дарога, і на наступнае лета цераз дрыгву навялі трэці мост. Вось той мост і празвалі Перуновым, а ад яго і вёска атрымала сваё імя...

Бывалі выпадкі, калі розная нячыстая сіла пра- ма загадвала людзям назваць тое ці іншае месца. І, як вядома, нячысцік — гэта не заўсёды брудны і агідны чорт з доўгім хвастом. Так, пра Івянец рас- казваюць, што пайшоў сам горад і яго назва ад дзіўнага здарэння. Вельмі-вельмі даўно адна дужа багатая княгіня, якая няведама адкуль праязджала цераз гэтую мясцовасць, засела разам з павозкаю і коньмі ў невялікім балоце. Паратунку было чакаць

неадкуль. Княгіня адчувала немінучую пагібель, пачала маліцца і ў гэты час убачыла недалёка цудоўную жанчыну, якая віла вянок з кветак. На просьбу аб паратунку тая загадала княгіні засяліць гэтую мясцовасць людзьмі...

Зразумела, не толькі нячысцікі ўмешваліся ў справу тапанімікі. Хрысціянская царква, якая ўвесь час імкнулася манапалізаць уладу над душамі чалавечымі, і тут даволі адмыслова ўздзейнічала на іх светаўспрыманне. І людзі верылі. У адным з паданняў абрыйнулася на вёску страшная залева, дождж. Усю вёску абкружыла залітая вадою дрыгва. Раптам бачаць людзі, што на вербах, быщам агенъчыкі свечак, пачалі свяціцца веснавыя пупышкі. Іх свяціло і паказала вяскоўцам шлях да выратавання. Калі выйшлі на сухое месца, усіх апанавала вялікая радасць. Адбудаваліся людзі на новым месцы, а пра цуд, што дапамог ім з бяды выратавацца, не забыліся. У памяць пра яго і назвалі сваю новую вёску Свяціцай (Берасцейскі р-н).

Безумоўна, нельга не ўзгадаць і традыцыйны для ўсіх народаў сюжэт з тым, што асобныя будыніны, палацы, а часам і гарады знікалі з зямной паверхні, пакідаючи за сабой толькі нейкія звышнатуральныя гукі ці сцені. У нашым выпадку знікла царква. Яшчэ даўным-даўно гаварылі людзі, што недалёка ад адной вёскі стаяла царква і за адну ноч прапала. Цяпер на тым месцы, калі ідзеш ці кінеш камень, то звініць зямля. Таму вёску і назвалі Гудзялі (Мінская вобл.).

I, бадай, самы распаўсюджаны сюжэтны ход беларускіх, ды і не толькі, казак — гэта з'яўленне мудрага старца, часта сляпога, які дае разумныя

парады і, у асобных выпадках, чаруе. Так сталася з вёскаю Лазовы Куст, што нібыта ўзникла пасля дапамогі старога перамагчы начараўанае распаўсюджанне лазовых кустоў.

І хаця выглядае большасць такіх паданняў прости як казка, каштоўнасць іх ніяк нельга прыменшваць, бо на падставе тапонімаў можна дакладна ўяўіць, чым некалі займаліся нашы далёкія і блізкія прашчуры.

Што яшчэ хацелася б адзначыць: значная колькасць тапанімічных паданняў, хай сабе з дэмоналагічнымі ці зусім рэальнымі падставамі, так ці інакш закранае тэму кахання. Ва ўсе часы людзі думалі пра каханне, кахалі, кахалі моцна і ледзь-ледзь, на ўсё жыщё і на адно імгненне, былі верныя і здрадлівые, але ўсё ж кахалі. Самая галоўныя падзеі ў жыщці чалавека — вяселле і нараджэнне дзіцяці — звязаны з гэтым усеабдымным пачуццём. І, зразумела, народная творчасць не магла абмінуць тэму кахання. Тапаніміка, гэта жывое люстэрка душы народа, утрымлівае шмат прыкладаў гэтага высокага, чыстага, але, на жаль, часцей за ўсё трагічнага пачуцця.

Бадай што самым знакамітым прыкладам кахання, зрады і людской жорсткасці ў тапаніміцы з'яўляецца легенда, апетая слынным беларускім паэтам Янкам Купалам — легенда пра Машэку і яго магілу, магілу льва, Магілёў.

На tym месцы, дзе цяпер Магілёў, стаяў цёмны, непраходны лес. У tym лесе жыў страшны разбойнік, якога звалі Машэкам. У яго была такая вялікая сіла, што адною рукою спыняў экіпаж з восьмерыком коней на ўсім скаку, ухапіўшыся за калясо, і за раз вырываў з карэннем высокія сосны;

а хадзіў ён у мядзведжай скуры, поўсю наверх. Машэка наводзіў жах на ўсе навакольныя селішчы. Не раз выходзілі супроць Машэкі цэлымі палкамі; але ён жыў у такой непраходнай пушчы, што ніхто не знаходзіў не толькі яго бярлогі, але і дарогі назад, і ўсе або паміралі з голаду, або гінулі ад удара кісцянём. Але і на Машэку прыйшла пагібель. Чаго не маглі зрабіць сотні людзей, тое зрабіла адна жанчына.

Раз па дарозе праз лес ехала плеценая брычка, запрэжаная восьмерыком коней. У ёй сядзеў малады мужчына з прыгажунай жанчынай. Тут з'явіўся Машэка з-за агромністай елкі; мігам спыніў брычку і ўраз забіў кучара, што той не паспей нават азірнуцца. Але, глянуўшы на жанчыну, Машэка стаў як укананы: ён пазнаў у ёй старую знаёмую; гэта яна, чароўная Прадслава, адхіліўшы яго любоў, прымусіла падружыцца з буйным ветрам.

Ачуняўшы пасля здзіўлення, Машэка ўзяў у свае лапы паўмёртвую ад перапуду прыгажуню і аднёс у сваю бярлогу. Тут яна апрытомнела, адразу зразумела сваё становішча і склада план, як загубіць разбойніка. Прыйкінулася лагоднаю, паслухмянаю. І разбойнік зусім ёй даверыўся. Аднойчы ён бяспечна засніў пры ёй моцным сном; яна асцярожна дастала вялізны нож, і кроў лінула ракой з парэзанага горла разбойніка. Учыніўшы гэту справу, прыгажуня неяк выйшла на дарогу, прыйшла да сваіх і паказала ім праклятае месца, дзе з вялікім ганьбаваннем закапалі таго людаeda і назвалі гэта месца магілаю льва.

Недалёка ад таго месца знайслі высокі бугор або гару, якая ўся была ablіta крывёю і ўсыпана касцьмі нявінных ахвяр зверстваў Машэкі. Гэта гара і ця-

пер называецца Машэкаўкай, ці Мышакоўкай, на ёй знаходзяцца гарадскія могілкі.

Пазней на месцы лесу заснавалі горад, які ці ад магіл забітых разбойнікамі людзей, ці ад магілы льва Машэкі названы Магілёвам.

Не меншым трагізмам вызначаецца і легенда ад паходжанні Капыля — рамантычная гісторыя аб каханні беднага проста хлопца і багатай князёўны, бацька якой — жорсткі тыран. Там, дзе зараз Капыль, стаяў замак багатага князя. Недалёка ад замка цякла рэчка, якая разлівалася шырокім возерам каля княжацкіх харомаў. А ў князя была адзіная дачка, ды такой прыгажосці, што князь не дазваляў, каб глядзелі на яе простиля людзі. Звалі князёўну Паліна, Поля. Аднойчы летам каля замку з'явіўся малады пастух, які вельмі хораша іграў на дудачцы. Князёўна пачула дзіўную песню і вельмі зацікавілася музыкам і яго ігрою. Тады яна пераапранулася ў сялянскую дзячыну і прыбегла на бераг возера, дзе пастух пасвіў свой статак. Тут яна ўбачыла прыгожага хлопца, які, углядзеўши прыгажуню-дзячыну, не мог адарваць вачэй ад яе. Ён адразу закахаўся.

Князь быў у паходзе, і яны так сустракаліся штоноч. Вярнуўшыся з паходу, князь даведаўся аб тых спатканнях. Княжну замкнулі ў вежы. І вось у канцы лета, у цёмную рабінавую ноч, калі шугала навальніца і бушавала возера, пастух падплыў на чоўне да самага замка і на жалейцы падаў голас сваёй каханай. Князёўне ўдалося выбрацца з вежы, і маладыя людзі кінуліся наўцёкі. Князь убачыў дачку з пастухом на чоўне сярод бурных хваль, калі возера асвяціла бліскавіца. А калі навальніца сціхла і развіднела, на возеры нікога ўжо не было. Возера

паглынула ўцекачоў. Тады ў роспачы бацька пра-
кляў і возера, і рэчку, якія ў той жа момант правалі-
ліся пад зямлю, а месца гэтае пасля таго сталі на-
зываць, злучыўшы імёны тапельцаў Колі і Полі, —
Ко-поль, а пазней Капыль.

Рэўнасць — гэта нядобрае, крывавае пачуццё,
людзі павінны мець сілы змірыцца з tym, што іх
каханне без узаемнасці. У іншым выпадку гэта
можа прывесці да страшэнных вынікаў, бо не трэба
забывацца, што адчай ад страты каханага чалавека
прымушае чалавека здзяйсняць самыя жахлівія
зладдействы. Гісторыя ўзнікнення назвы вёскі Кня-
зева — яскравае таму пацверджанне.

Тут, дзе цяпер вёска Князева, раней толькі сажал-
ка была. А вёрст կолькі адсюль жыў князь. Адной-
чы вечарам каля сажалкі з'явіліся цыганскія шатры.
І пачалі цыганы хадзіць па вёсках: паказвалі
фокусы, мянялі коней, цыганкі гадалі на картах.
Сярод цыганоў была маладая прыгожая цыганка.
На плячы ў яе сядзела варона. Дачуўся князь, што
надта харошая цыганка з'явілася ў гэтых краях. І
ноччу князь тут як тут. Як толькі цыганы заснулі,
падкраіся ён да шатра, схапіў цыганку і ўцёк.

Любіў гэту цыганку малады прыгожы цыган.
Узяў ён двух цыганоў і неяк на наступную ноч
вызваліў сваю цыганку. Пачалі цыганы збіраць свае
шатры ды не паспелі. Нахапіўся князь са сваімі
служкамі. Пачаўся бой. Людзей у князя было
больш, і яны хутка расправіліся з цыганамі. Быў
забіты і малады цыган. Як убачыла цыганка свайго
мілага, ужо забітага, схапіла сякеру, падкралася
ззаду да князя і зваліла яго напавал адным ударом.
А сама ўсючыла на каня і што было сілы памчалася
у лес.

У Князяве і цяпер на дрэвах многа варон. Гавораць, што яны развяліся ад той вароны, што сядзела ў цыганкі на плячы. А князя пахавалі. Потым на гэтym месцы пачалі будавацца людзі.

Але самым пяшчотным і чалавечным, на мой погляд, з'яўляецца паданне пра любоў сярод жывёл, матчыну любоў, якую, на жаль, можа адчуць далёка не кожны, але гэта сапраўды высакароднае пачуццё.

...Знайшлі аднойчы парабкі на ўзлеску логавішча з трыма малымі ваўчанятамі. Толькі чапаць іх не сталі, бо ведалі, што раззлуюць дарослыя ваўкоў — наклічуць бяду на скаціну. Ваўкі-бацькі счулі людзей, але логавішча не пакінулі. Мірнае суседства працягвалася, авечкі і гусі па-ранейшаму пасвіліся на выгане.

Аднойчы ноччу ваўкі сышлі з двумя ваўчанятамі невядома куды. Аднаго малога бацькі пакінулі, відаць, не змаглі, а мо і не паспелі забраць з сабой. Засталося малое ваўчанё ў старым логавішчы сіратой. Два дні, забіўшыся ў кут, моўчкі трывала, а на трэці, калі зусім прагаладалася, завыла на ўвесь лес. Сабраліся парабкі каля логавішча, не ведаючы, што рабіць. Забіць ваўчанё — бацькі абавязкова пачнуць помсціць. Забраць у вёску таксама небяспечна, бацькі зноў-такі ўзлуюцца. Так і вярнуліся хлопцы дадому. А неўзабаве сціхла тое ваўчанё. Як толькі ўзышло сонца, пайшлі парабкі да логавішча, каб даведацца, што з малым. Спыніліся ў кустах і бацаць: на вытаптанай каля логавішча прагаліне ляжаць кавалкі перажванага мяса, а побач, соладка пасопваючы, спіць ваўчанё. Раптам адзін з іх убачыў за густой ялінай вялізнага мацёрага ваўка, што

не зводзіў з людзей пільнага вока. Прыгледзеліся, ажно гэта зусім стары воўк, сівая поўсць касмыкамі тырчыць, рэбры вытыркаюцца, вочы слязяцца... І зразумелі хлопцы, што прыщёгся сюды стары на покліч малога, пакарміў згаладалае перапалоханае ваўчанё.

Усё лета ахоўваў ён падкідыша, карміў, пеставаў малога, а неўзабаве забраў яго з сабой. Ну а калі людзі, якія добра памяталі, як стары воўк пеставаў кінутае ваўчанё, пачалі будавацца непадалёку ад былога логавішча, то і парашылі назваць сваю вёску Пестунь...

Народная памяць захавала для нас шмат легенд і паданняў, некаторыя з іх нам ужо вядомы, некаторыя яшчэ чакаюць сваіх даследчыкаў. Але я ведаю адно — вывучаючы гісторыю і тапаніміку свайго народа, мы глыбей зразумеем чуйную душу беларуса і зможем пазбегнуць памылак, якія дапускцілі нашыя продкі, бо, як вядома, лепш вучыцца на чужых памылках. Акрамя таго, такія легенды маюць і значную эстэтычную вартасць. Мы слухаем, чытаем і захапляемся шырынёй фантазіі, глыбінёй думкі і вытанчанасцю народнага маўлення...

Юрый Сафронаву

(16 гадоў, г.)

Ледзяныя гітары і кляно выя завеі
Тодара Кляшторнага

Уступнае слова

Паэт — гэта не той, хто ідзе па пратораных дарогах. Ён змагаецца, пакуль ёсць сілы, пакутуе, крычыць на ўвесь свет, бо сэрца разрываецца ад болю. Бо сапраўдны паэт не можа не бачыць, не адчуваць. 20-я гады XX стагоддзя... Часам здаецца нават — што ні паэт, то — расстраляны. Быццам так і павінна быць. Толькі за тое, што думалі па-іншаму, бачылі сэнс жыцця не толькі ў будаўніцтве новых чыгунак і фабрык, а і ў апяянні чалавечых перажыванняў, нават сумных і безнадзейных.

Расьце наш народ, і расьце яго дар:
Дубоўка, Зарэцкі, Дарожны, Дудар,
Хадыка, Бандарына, Вольны, Багун,
Грышкевіч, Вішнеўская, Танк, Салагуб,
Язэп Падабед, Маракоў, Шашалевіч, Кляшторны,
Лужанін, Бартуль, Ільляшэвіч,

Мікуліч, Цьвікевіч, Знаёмы, Скрыган,
Калюга, Радзевіч, Грыневіч, Пфляўбаум,
Арсеньева, Геніюш, Чорны, Машара,

Жылка, Салавей, Бабарэка і Хмара,
Баркоўскі, Талерка, Сакол, Нікановіч,
Казлоўскі, Пятрусь, Іванова, Міровіч,

Пястро Глебка, Моркаўка, Трус, Галавач,
Язэп Пушча, Твэрс, Ванаг, Крапіва, Крушина,
Случчанін, Вольны, Хвядаровіч,
Зосім, Лебяда, Звонак, Аляксандровіч,
Клішэвіч, Кавыль, Золак, Віцьбіч, Сяднёў —

Сыны сенажацяў, вазёр і гаёў.

Алесь Змагар

У шматлікіх краінах свету гэтыя людзі, змагары за праўду спрадядлівасць, самавызначэнне і гонар беларускай нацыі, лічыліся б нацыянальнымі героямі, а ў нас пра іх амаль ніхто не чуў. Наўрад настане той дзень, калі творы рэпрэсіраваных паэтаў і пісьменнікаў, тых, хто вымушаны быў эміграваць, расстраляных у Курапатах і загінуўшых пад вапнымі глебы ў ГУЛАГах, будуць уключаны ў школьнью праграму. Але я вельмі на гэта спадзяюся. Калі ідзе гаворка пра літаратуру 20—30 гадоў, то звычайна называюцца імёны Якуба Коласа, Янкі Купалы, Кандрата Крапівы, Змітрака Бядулі. А вось імёны маладых аўтараў гучаць, на жаль, вельмі рэдка. Бяспрэчна, гэтыя людзі ўнеслі велізарны ўклад у станаўленне нацыянальнай літаратуры, станоўча паўплывалі на светапогляд і жаданне беларусаў да самавызначэння, пра буджалі сваімі творамі такія пачуцці, як патрыятызм, любоў да Радзімы, веру ў чалавека і яго магчымасці, гуманізм. Хто з нас не ведае Сяргея Ясеніна? Яго ведае кожны першакласнік, бо з маленства мы вучым на памяць: «Белая береза под моим окном...» Між іншым, Тодара

Кляшторнага лічаць «другім Ясеніным». Вообразы, якія ён стварыў, таксама вельмі складаныя, нестандартныя, яркія, непаўторныя. Але каму яны патрэбны? Нашто наогул чытаць па-беларуску? Не ведаем, не ганарымся, не паважаем, не прызнаем! І Тодар Кляшторны, і Сяргей Дарожны, і Валерый Маракоў, і шмат хто яшчэ — не зоркі, а знічкі беларускай паэзіі. Яны хацелі зязць, але іх «пагасілі» вельмі хутка. Нават сёння ў нашых сэрцах няма для іх месца.

Агульны погляд на паэзію 20-х гадоў

20-я гады ў гісторыі развіцця савецкай літаратуры — гэта час станаўлення новага мастацтва, якое з'явілася не на голым месцы, а стала працягам ранейшых набыткаў і дасягненняў, наследаваннем усяго прагрэсіўнага, гуманістычнага. Гэта ў многім пераломнія гады, што адчуваецца амаль ва ўсім: і ў тэматыцы, арыентаванай на асваенне праблем сацыялістычнага будаўніцтва, змены ў свядомасці чалавека, і ў стылёвых пошуках, якія або мелі трывалы грунт, абавіраліся на прадметнасць рэальнага свету і яе аднаўленне ў мастацка дасканалай форме, або засноўваліся на пошуку самамэтнай дэталі, нечаканага новатвора.

У гэты час літаратурны працэс харектарызуваўся перапляценнем новых тэндэнций і тэндэнцый, што былі ўласцівыя нашай літаратуры ў перадрэвалюцыйныя гады. Таму і сталі насычаныя рэвалюцыйным пафасам вообразы — сімвалы навальніц, буралому, дня, вясны, сонца, зары побач з падобнымі вообразамі дарэвалюцыйнай паэзіі. Таму рэзка размежаваліся светлыя і змрочныя фарбы, герой-праўдашукальнікі і герой-прыстасаванцы. Але існавала і зусім іншая

літаратура.

У савецкай Беларусі з пачаткам 20-х гадоў пашыраеца як галоўны матыў супрацьпастаўлення жорсткай змрочнай мінуўшчыны народа, якая ўжо адышла з перамогай рэвалюцыі, і светлай, вялікай будучыні для разняволенага чалавека працы. Нацыянальна-адраджэнскому смутку тут не засталося прасторы, ён прарваўся толькі ў творчасці У. Дубоўкі, Т Кляшторнага, Я. Пушчы...

20-я гады адкрываюцца нам зараз ва ўсё новых і новых абрисах, як гады станаўлення розных стыляў, розных прыёмаў пісьма, як гады засваення традыцый дарэвалюцыйнага гуманістычнага мастацтва і выпрацоўкі новых. Самы галоўны набытак літаратуры 20-х гадоў, і ўтым ліку паэзіі, думаецца, заключаўся ў тым ліку паэзіі, што яна як бы «пераплавіла» практику сацыялістычнага будаўніцтва ў сапраўдане, эмаяцянальна-страснае і непаўторнае мастацтва. Творы літаральна ўсіх пісьменнікаў у гэты час былі прысвечаны новай рэчаіснасці, пісаліся пад непасрэдным уздзеяннем каstryчніцкіх падзей. Мастацтва слова ўсё больш і больш набывала адзнакі мастацтва народнага, партыйнага, зразумелага тым, хто будаваў новы свет. Яшчэ з часоў старажытнасці прылучаная да ўсяго зямнога, наша літаратура ў першую чаргу давярала факту, а ўжо затым — выдумцы, фантазіі, вырастала на такой рэальнай аснове, не застацца на якой ніводзін пісьменнік не змог. Паэзія 20-х гадоў — яркае сведчанне гэтаму. Разам з тым 20-я гады — час суцэльных эксперыментаў і пошукаў. Літаратура прагнула навацці. Яна шукала новых форм адлюстравання перамен, што адбыліся ў жыцці. Многім паэтам-маладнякоўцам здавалася, што так пісаць, як пісалі да іх Купала, Колас, Багдановіч, нельга. З'явіліся

нават тэрміны, закліканыя супрацьпаставіць прыхільнікаў старога падыходу да ацэнкі з'яў, старых прыёмаў пісьма («нашаніўцы», «нашаніўства») і прыхільнікаў новага падыходу, новых прыёмаў пісьма («маладнякізм»). «Наша заданне — з асноў сягонняшняга жыцця вылучыць асновы заўтрашняга і апрануць іх у вопратку мастацкай творчасці, штодзённы вопыт рабочых і сялян — будаўнікоў новага свету — ажыццяўіць у мастацкіх праўдзівых вобразах. Мы — маладняк новага зместу мастацкай творчасці... Асноваю нашай мастацкай формы, у якой мы ажыццяўляем нашы ідэі, з'яўляецца мастацка-праўдзівы вобраз, аб'ектыўна адпавядайчы рэальнасці. «На розныя сучасныя мастацка-фармальныя напрамкі ў літаратурны мір глядзім, як на тэхніку мастацкай творчасці», — катэгарычна дэкларавалі сваю прыналежнасць да новага, да змястоўнага і фармальнага эксперыменту маладнякоўцы. Новым лічылася нешта амалоджанае, процилеглае таму, чым займаліся нашаніўцы. Спадчына часам у рэзкай форме адкідалася. Новае бралася «у рожкі са старым». Аднак эксперымент з тэмай, вобразам, словам заканчваўся, малады аўтар (як Тодар Кляшторны, напрыклад) выбіраўся з зарасніку слоў і думак на шырокую, брукаваную Гусоўскім, Багушэвічам, Купалам, Коласам, Багдановічам дарогу, адкрытую праўдзе жыцця, рэальнаму свету мастацтва, і ішоў па ёй да канца. У сваім страсным і мэтанакіраваным, як ні дзіўна, пошуку наватарскіх фарбаў пісьма, наватарскага стылю паэзіі 20-х гадоў вымушана была літаральна праадзірацца праз ілжэнаватарскія, самамэтныя вобразы, пераадольваць бурапеннасць слоў, завіхранасць рытміка-інтанацыйнай структуры. За наватарскае выдавалася тое, ад чаго нават сучасны паэт-эксперыментатар пастараеца адмовіцца. Вось

узор «бурапеннага стылю» Андрэя Александровіча:

Загуляла чырванию ўзвышша,
Закуваў партызан-кулямёт.
Вечер, хоць з сілы і вышай,
А сціскаў агню палёт.
Бурапені ў, бегаў босы
Вечар — бунтар-гарманіст.
Бурапені ў, не то што проста
Са стрэхамі дождж гаманіў.

Каб падабацца чытачам, лічылі прыхільнікі наватарскай паэзіі, трэба адмовіцца ад яснага, гарманічна-суразмернага, адкрытага, дакладнага пісьма, усё перавярнуць дагары нагамі, знайсці такія нечаканыя вобразы, каб чытач застыў у здзіўленні. З мэтай дасягнення такога «наватарства» мастацкія сродкі нагрувашчваліся адзін на адзін. «Бурапеннасць» — гэта не проста фармальнае эксперыментатарства, гэта адмаўленне ад святога святых — рэальнага, на глебе якуга з'яўляецца ўсё астатніе. У. Ленін пісаў, што рэальнасць, не будучы ідэнтычнай мастацтву, tym не менш становіцца яго дамінантным зместам і формаўтваральным фактарам. Страты гэтага фактару азначае смерць мастацтва. Толькі пераадоленне падобнага эксперыментатарства магло адкрыць яму дарогу наперад. Сёння, па часе, выразней раскрываецца агульны рух паэзіі 20-х гадоў: ад абстрактна-рытарычнага да канкрэтнага, предметнага, ад умоўна-рытарычнага да праўдзівага адлюстрравання таго, як нараджаўся новы свет. Гэта эвалюцыя прасочваеца ў творчасці паэтаў-маладнякоўцаў, якія ішлі да агульнага захаплення падзеямі, да іх асэнсавання.

Аналіз паэмы «Калі асядае музь»

Ідучы на эпатаж і падвяргаючы сябе крытычнаму шквалу, паэт, несумненна, кідаў выклік маральнаму ханжаству і ўдушэнню права чалавека на свабоду. У хмельным «бунце» Т. Кляшторнага быў пратэст супраць рэгламентаванасці жыцця, а яго лірычны герой, які зусім не з'яўляўся ахвяраю алкагалізму, сцвярджаў такім чынам сваё права на свабоду паводзінаў. Асабліва яскрава гэтая тэндэнцыя выявілася ў скандалльнай на той час паэме «Калі асядае музь». Яна надоўга атрымала негатыўную ацэнку, яе называлі ўпадніцкім, песімістичным, шкодным творам, бездапаможным крыкам паэта аб сваім бяссіллі падняцца з таго дна сацыяльнай багемы, да якога ён апусціўся.

Завязкай паэмы стала сустрэча двух даўніх сяброў пасля доўгага сямігадовага расстання, падчас якога кожны з або двух «грэўся ля дальняга вогніща недасягнутых сёння падзеяй». Паэма была задумана як палемічная; праз дыялогі сяброў агучваліся найбольш балочныя пытанні тагачаснага жыцця, што паўставалі перад творчай інтэлігенцыяй.

Найперш гэта размова пра «вывіхі» ў паводзінах людзей, якія імкнуцца захаваць права на сваю адметнасць, адчуваючы, як нівеліруеца іх асоба паднапорам ідэала гічных штампаў, сацыяльнага прымусу і шматлікіх палітычных табу. Іншымі словамі, свабода асобы і рэгламент грамадскага жыцця сых одзіліся на ўсё больш вузкай пляцоўцы, як і вобразныя канцепты «сонечнага» і «ледзянога»: На пераломе нашых дзён ужыўся неяк студзень з маем. Цэнтральным матывам паэмы з'яўляецца і матыў кахання, які развіваецца паралельна матыву развітання з грамадскім ілюзіям і ўзмацняе драматызм у спримання рэчаіснасці асабістай

драмай души:

Дзе шукаць
Такога збавення,
Калі нечым надзеі сагрэць?...

Як вынік гэтага татальнага расчаравання, гэтай пагоні за фальшывымі каштоўнасцямі з'яўляеца і «рестаранны» — багемны матыў як адзіна магчымае, хай і таксама ілюзорнае, суцяшэнне ранаў.

Я лічу, што паэма «Калі асядае музь» — праўдзівы і своеасовы нават у нашы дні твор. Гэта споведź пра трагічныя вынікі, якія напаткаюць людзей у выпадку страты імі ідэалаў, арыентацыі, адным словам, — стрыжня ў жыцці.

Гэта твор, прасякнуты расчараваннем з прычыны таго, што рабілася ў нашай краіне ў пераломны перыяд: ранейшыя спадзяні і на хутку ю пабудову новага свету саступілі месца адчуванню дарэмна пражытых гадоў, бесперспектывнасці далейшага шляху. Цяжка дыхаць Яську, Андрэю, самому аўтару, але найцяжэй — Ніне, якая, не вытрымаўшы выпрабаванняў абставінамі — страчанымі каханнем, здрадай Андрэя, — заканчвае жыццё самагубствам. У паэме раскрыта сітуацыя, пры якой нават былыя салдаты рэвалюцыі, яе загартаваныя байцы, такія, як Яська, апускаюцца на дно, прыціскаюцца жыццём да зямлі. Перад імі паўстае пагроза канчатковага маральнага і духоўнага спусташэння. У гэтых адносінах паэма з'яўляеца прарочым творам і ў нашы дні, творам-папярэджаннем ад канчатковага распаду інтэлекту чалавека ў неспрыяльны для станаўлення духоўнасці час.

Першая частка паэмы — споведź Яські пра то е, як паступова адбываўся надлом у яго душы — душки былога салдата, воіна, камсамольца, кіраўніка, як

сціскалася блакада вакол, як перамог яго, былога чырвонаармейца, бацька — адмаўленец ад ранейшага, ад ідэі і ідэйнасці, нэпман, гандляр, калісьці непрымірымы да сынавага светапогляду. Менавіта бацька наносіць удар у самае балочае месца сваёй праўдай чалавека-практыка, які аказваецца падрыхтаваным да жыцця ў любым выпадку. Радкі яго пісьма Яську пацвердзіла само жыццё, калі над усім стала сытасць, права моцнага і абыякасць слабага:

А ідэі,—
Не цмін Залаты?
А імкненні,—
Не тыя ж лілеі?
Я не ведаю,
Што гэта ты
Так аддаўся душою ідэям?

Драма Яські — драма чалавека, які не можа прымірыцца з падзеннем нораваў грамадства, не ў стане спатоліць прагу ранейшых ідэалаў, не здольны прыстаравацца да бездухоўнага жыцця. У першай частцы пазмы аўтар укладвае ў вусны свайго героя балочыя і пранікнённыя радкі пра жудаснасць падзення і расчараўання чалавека, адкінутага гістарычным працэсам, які памяняў арыенціры і паставіў на чале руху далёка не лепшую катэгорыю чалавечства:

Я какаў,—
Цалавалі другія,
Я маліўся,—
А нехта пляваў.
Я шукаў дарагога Месію,
А Іуда яго прадаваў.

Мне нават здалося, што гэтыя слова належачь не

толькі герою Кляшторнага, але і самому паэту.

Трагедыйная аснова паэмы паглыбляеца ў другой частцы — тут у абстаноўцы рэстараннага побыту адбываеца дыялог аўтара з Андрэем. Абодва героі расчараваныя ў жыцці, але калі першы спрабуе ў нешта верыць, дык другога вера пакінула канчатку. Бо яму адкрылася суровая праўда шляху ў цэлым, зарыентаванага на паяданне разнародных рэчаў, засваення чужога механістычным спосабам, і ў дэталях. Наюнт агульнага шляху ён выказваеца надзвычай трапна і вобразна:

Праз трупы ворагаў ідзём
І з трупau вopратку зды маem...

У перыяд нэпа, як і ў далейшыя часы, мы ішлі не сваёй, адметнай, навукова выверанай дарогай, а кружным шляхам, пастаянна памыляючыся, прымерваючы чужую вopратку на сябе. Тоё ж самае робім і сёння, калі зноў вяртаемся да пачатку дарогі, пройдзенай іншымі. Апанент Андрэя — сам аўтар, паэт. Ён аспрэчвае выказванне свайго сябра, стараеца давесці яму, што ніякую вopратку з чужых плячэй мы не здымаем, што мы прыдбалі нешта новае. Ён за засваенне традыцый сваіх і лепшага з традыцый, выпрацаваных іншымі народамі. Аднак яго рытарычныя погляды Андрэй абвяргае канкрэтнымі фактамі з жыцця сялянак, якія з'ехалі ў горад і сталі прастыгуткамі, здаровых мужыкоў, якія зглумілі сваё жыццё ў рэстараным чадзе, малюочы вобраз вёскі, якая кінула з праклёнам часы лапцей і для якой кіраунікі сплялі ўжо лапці з сталі і бетону. Другая частка паэмы працягвае пераламляць трагедыйны матыў праз малюнічыя жыццёвыя сцэнкі і эпізоды, праз адлюстраванне лёсу людзей, якія страцілі надзею на

перспектыву (Ніна, якая запрашае сяброў на дачу, дзе між сосен будзе агонь). Андрэй, так фактычна толькі адзін герой яшчэ не страчвае веру ў магчымасць захавання духоўнасці ў атмасфери раўнадуша, меркантыльнасці і разліку, сытасці адных і галечы другіх, абвастрэння сацыяльных адносін на новым этапе развіцця краіны пад кіраўніцтвам пражэкцёраў сацыяльнай роўнасці і братэрства.

Уся сіла твора заключаецца ў маналогах і дыялогах герояў, у глыбока інтэлектуальным, філасофскім змесце выказанняў апанентаў, якія гучаць з пачатку і да канца.

Пазма прасякнута матывам непрыхаванага болю, адчуваннем глыбіні страт, пакутнасці не толькі грамадскага, але і асабістага жыцця:

Што каханне? ... Плён не закаштovanы, —
Першы кубак росквіту гадоў,
Кожнаму на свеце даклярована
Вы піваць над трунамі дзядоў.

Тодар Кляшторны меў смеласць у час, калі пачалося вышукванне «ведзьмароў» і «вядзьмарак» сказаць пра адметнасць сваёй пазіцыі — пазіцыі «старонняга нейкага госьця», тым самым падпісаўшы сабе прысуд, бо не хацеў прымаць удзел у перабудове свету. Больш того, у пачатку другой часткі паэмы ён прагназуе трагедыйную будучыню свайго асабістага лёсу. Прадчувае, што адным з першых яго пакараюць смерцю:

А між тым: у векавечных шатах,
Дзе ня ма ні спрэчак, ні маны,
Я запісан, мабыць, кандыдатам
Першым ад бліжэйших датруны...

Паэма дадру ко ўвалася ў трэцім нумары «Узвышша» за 1928 год. Тут яшчэ больш паглыбляеца харктарыстыка тагачаснай эпохі, паказваецца, як прадаюцца ідэі за рэстаранным столікам, узناўляеца стыхія разгулу п'янства-забыцця. Цікава, што паэт прыбягае да скокавай мелодыі, калі адлюстроўвае працэс духоўнага падзення людзей:

— Не зважай, любімы, чарнавокі,
Хай рыхтуюць малайцу пятлю...
Ходзім мы пад месяцам высокім,
А яшчэ пад ДПУ.

Так, цыганка,
Шкадаваць аб некім.
Так!
За пятак зарэзаў чалавека,
За пятак.

Такім чынам, матыў разбітага, падманнага кахання ў паэме фактычна накладваецца на грамадскую ситуацыю, акцэнтуючы ў ёй тыя ж фальш, ашуканства, калі гучныя лозунгі пра ўсеагульнае шчасце і справядлівасць сплывалі, як ружовы туман, пакідаючы не толькі расчараўванне ў душах людзей, але і ўяўляючы рэальную небяспеку для іх жыцця, бо ўжо распачыналася непрыхаванае паляванне на «ворагаў народа» — гэта значыць на ўсіх, хто адчуваў неадпаведнасць паміж абвешчаным і ўласцівеным ідэалам. Цаной зламанага кахання былі развітальны лісті смерць Ніны, а цаной страчаных грамадскіх ілюзій стала само жыццё.

Так вуснамі свайго лірычнага героя Тодар Кляшторны зрабіў, на жаль, трагічныя прарочтвы, для спраўджвання якіх заставалася ўжо няшмат часу:

хутка настаў 1930 год, калі масавыя рэпрэсіі закранулі беларуску ю інтэлігенцыю і амаль усіх членоў «Узвышша». За ім — яшчэ больш пагрозлівы і страшны расстрэльны 1937 год, які стаў апошнім годам для самога Тодара Кляшторнага — песняра «ледзяных гітар»...

Такім чынам, матывы кахання ў творчасці Тодара Кляшторнага мелі сваю адметную афарбоўку, пашыралі афіцыйны літаратурны канон, былі формай эпатажу і раздражнялі крытыкаў сваёй відаўчай неадпаведнасцю прынятай норме. Адначасова яны дапамагалі паэту стварыць уласнае, пазбаўленое ідэалагічных клішэ мастацкае ўспрыманне рэчаіснасці і былі спосабам выяўлення яго творчай свабоды.

Аналіз верша «Зноў вясна»

Многія літаратурныя крытыкі пачатку XX стагоддзя лічылі, што Тодар Кляшторны піша аднабаюва, апывае толькі безнадзейны смутак і свае асабістыя перажыванні. Але тыя, хто прачытае верш «Зноў вясна», пераканаюцца, што на самой справе ўсё наадварот. Верш «Зноў вясна» — гэта свята жыцця, яго росквіт, прыгажосць.

Аналізуючы творчасць Тодара Кляшторнага, я прачытаў шмат вершаў, у якіх аўтар таксама маляваў непаўторныя родныя пейзажы. Але заўсёды гэтую прыгажосць суправаджаў сум. Тодар Кляшторны быццам бы шукаў у навакольным асяроддзі адказы на пытанні, на якія сам не мог адказаць. Прырода заўсёды дапамагала яму знайсці душэўную гармонію, зачароўвала:

Купающа далі ў разлівах,

Зноў так чыста блакітная гладź...

А ў вершы «Зноў вясна» Тодар простирае. Ён — удзячны глядач. Ён дзеліцца з чытачамі ўсім, што бачыць, не забыўшыся на ніводную дэталь. У вершы я бачу і матывы патрыятызму, і любоў да Радзімы.

Трэба звярнуць увагу на тое, што амаль усе паэты таго часу адлюстроўвалі сваю любоў да Радзімы праз апісанне таго, колькі пабудавана новых заводаў, колькі сялян «до браахвотна» ўступілі ў калектывную калгасную маё масць і г. д. Безумоўна, Тодару было брыдка слухаць пра ўсё гэта. Чаму ён не напісаў пра гэтыя ў сваім вершы? Мабыць таму, што паэт яшчэ не поўнасцю разумеў,наколькі страшэннай і бязлітаснай была сацыялістычная машына ўлады. А можа, ён простирае не хацеў прыніжаць вобраз працаўітых беларусаў, не жадаў змешваць свае любімую родныя васількі з граззю? Адказ ведае толькі сам Тодар Кляшторны...

I так хочацца ў думках маўклівых
Залатыя палі цалаваць...

Хіба чалавек, які «здрадзіў» сваёй Радзіме, мог напісаць такія радкі? А яго арыштавалі за здраду. За тое, што «не быў патрыётам», за тое, што «не паважаў працаўітых савецкіх людзей»...

Тодар Кляшторны бачыць сапраўднае бағацце беларусаў не ў золаце, не ў колькасці сабранага ўраджаю, а ў прыгажосці і непаўторнасці нашых мясцін. Ён аддаў жыццё за тое, каб мы таксама гэта ўбачылі...

Колькі яшчэ мы, беларусы, будзем жыць з заплюшчанымі вачымі???

Аўта страда праз могілкі

А повесць доўгую змагання
Тут навівае кожны крыж...

T. Кляшторны

У межах майго аповеда, каб стаць бліжэй да эпохі 20—30 гадоў, я вырашыў наведаць Курапаты. Шмат мінчан чулі гэтую назуву, але амаль ніхто дакладна не ведае, дзе знаходзіцца гэты мемарыяльны комплекс. Нават на картах горада гэта месца абазначаюць, на жаль, даволі рэдка.

Чаму я вырашыў наведаць менавіта Курапаты? Вядома, што масавыя расстрэлы адбываліся і ў парку Чалюскінцаў, і ў іншых месцах. Але для мяне Курапаты — гэта не толькі пэўная тэрыторыя, крыжы, кветкі, гэта ў першу ю чаргу сімвал вечнай памяці, пакуты.

Курапаты сустрэлі мяне даволі ветліва. Жоўтая-зялёную траву ўсё яшчэ прыкрываў бруднаваты апошні снег. Усё раставала. Здавалася, вакол мяне не звычайнай вада, а горкія-горкія слёзы. Дыхалася мне ў Курапатах вельмі цяжка. Аб чым думае чалавек, калі знаходзіцца ў Курапатах? Я думаў пра тыя жудасныя часы, пра тое, што людзей, таленавітых і светлых, знішчалі мільёнамі. А ці стала хоць каму-небудзь лепей ад таго, што іх не забілі? Няўжо стала лепей дзесям, якія засталіся без бацькоў, а можа, жонкам, якія трапілі ў лагеры за «грахі» сваіх мужоў? А можа, чыгачам, якія былі пастаўлены ў такія ўмовы, калі замест сапраўднай літаратуры яны атрымлівалі лозунгі сацыялізму, замаскіраваныя пад вершы? Пытанні, толькі пытанні. А адказаў няма. Да яны і не патрэбны.

Я ніколі не забуду, як Мая Тодараўна Кляшторная сказала: «Першае пісьмо, якое напісалі мы, дзеці лагера, было Сталіну. Мы пісалі: «Дарагі наш, любімы таварыш Сталін! Дзе нашы бацькі?»

А яны тут, у Курапатах. Дакладней, іх души. Я ўбачыў вельмі шмат крыжоў. На жаль, амаль усе не падпісаны. Мабыць таму, што дакладна невядома, колькі людзей было тут загублена, і ці быў той ці іншы чалавек знішчаны менавіта ў Курапатах. Курапаты — гэта сімвал.

У Курапатах загінула не толькі шмат ахвяраў сталінскіх рэпрэсій. Там знішчалі таксама яўрэяў.

Было вельмі непрыемна бачыць дзесятак дрэў, якія паваліла моцным ветрам яшчэ ўлетку. Але аб тым, каб навесці парадак, ніхто не клапоціцца. Некалькі крыжоў таксама былі павалены (вельмі хochaцца спадзявацца, што таксама ветрам, а не чыёй-небудзь нагой). Але самае жудаснае — гэта дарога. Па ёй кожны дзень ездзяць машыны. І людзі нават не разумеюць, што едуць па костках. У наш час гэта нікога не клапоціць. Людзі едуць сабе, едуць, а па баках уяўляюць сабе каліфарнійскія пальмы. А гэта не пальмы, гэта крыжы! І яшчэ адна дэталь, якая мяне вельмі ўразіла, — скамеечка. Стайць яна не роўна, на бетоне некалькі вялізных трэшчын і надпіс: «Ад народу злучаных штатаў Амерыкі народу Беларусі дзеля памяці». Не на памяць. А дзеля. Каб помнілі.

Каля ўваходу ў Курапаты гуляюць дзеци. На іх тварах добрыя ўсмешкі. Мне здаецца, што менавіта яны сёння — сімвал надзеі на то, што калісьці праз Курапаты не будзе ісці дарога, там створаць музей, адчыніць новую бібліятэку, дзе можна будзе пазнаёміцца з творамі рэпрэсаваных пісьменнікаў, а бацькі будуць прыходзіць туды разам з дзецьмі і расказваць ім пра то, што жылі на свеце такія людзі, як Тодар Кляшторны, што пісалі цудоўныя вершы.

Мая Тодараўна Кляшторная

Я завітаў да Mai Тодараўны ў нядзелью. Трэба прызывацца, перад гэтай сустрэчай я вельмі хваляваўся. Але Мая Тодараўна аказалася вельмі вясёлым, добрым і адкрытым чалавекам. Размаўляць з ёй было таксама вельмі проста. Гаварыла яна шчыра. Наша размова пачалася з расказу пра дзяцінства Тодара Кляшторнага.

— Нарадзіўся бацька ў вёсцы Парэчча. У яго быў брат, дзядзька Ягор. Абодва такія прыгожыя, рослыя, статныя. Бацька мой амаль 2 метры быў.

Далей Мая Тодараўна паказала мне фотаздымкі Парэчанскіх краявідаў.

— Калі я прыехала з Сібіры, то адразу паехала туды. Там было вялізнае, чысцотка езовера. Але зараз у гэтае езовера зліваюць адходы жывёлагадоўчай фермы.

Калі я нарадзілася, бацька быў ужо ў турме. У тыя часы доўга ў турме не трымалі. Гэта эпоха была такая. А калі яго расстралялі, нам пра гэта, канешне, не сказалі. Проста 10 гадоў без права перапіскі. Гэта значыла, што чалавека ўжо няма. Тады забіrali ўжо жонак, дзяцей. У маіх бацькоў было троє дзяцей. Я была малодшай. З першых дзён нараджэння я была пад знакам КДБ. Двух старэйшых дзяцей забралі ў размеркавальнікі. Іх лёс таксама быў вельмі складаны. Зараз я з'яўляюся афіцыйным навуковым кіраўніком гісторыка-культурнай каштоўнасці, месца згубы ахвяр жудасных рэпрэсій.

— *А як гучалі афіцыйныя абвінавачанні?*

— Нацдэм. Гэта абвінавачанне азначала, што чалавеку канец. А жонак пасыпалі ў лагеры і на катаргі за грахі мужоў. Самае брыдкае тое, што праз 21 год да нас прыйшоў дакумент, у якім было сказана, што мой бацька рэабілітаваны, што абвінавачанні не даказаны.

Спачатку яны яго забілі, а потым яшчэ і напісалі, што забілі прости так. У мяне ёсць фотаздымак, які мне далі людзі з КДБ. На гэтым мой бацька пасля таго, як адсядзеў у турме менш за год. Яму было толькі 34. Яны з братам Ягорам былі вельмі падобнымі. Дык вось дзядзька Ягор у 70 гадоў выглядаў прыкладна так, як бацька ў 34 пасля года турмы.

Не ўсё да сённяшняга часу зразумела. Але сёння больш зразумела, чым было ў час нашай маладосці, бо людзі былі вельмі адвернуты ад сваёй гісторыі, і нават пісьменнікі, якія ўзгадаваліся на гэтай савецкай глебе, і тое не зразумелі. Штампы жыцця былі зусім іншыя. Напрыклад, я — выхаванка лагернага жыцця. У мяне і штампы былі лагерныя.

— *У артыкулах, прысвеченых вашаму бацьку, пішуць, што ён працаўваў і ў «Маладняку», і ва «Узвышы». Але, наколькі мне вядома, гэтыя аб'яднанні мелі зусім процілеглыя мэты і ідэі.*

— «Маладняк» ужо не быў вольнай арганізацыяй, якая належыць сама сабе, яна ўжо падпарадкоўвалася партыі, уладзе. Таму вольныя паэты арганізавалі «Узвышша». Гэта быў пратэст, нават не прости пратэст, а палітычная з'ява. І пасля гэтай палітычнай з'явы былі арышты, амаль ніхто з іх не выжыў. Усе яны прайшли праз турмы, праз катаванні.

За ключэнне

Тэма кахання была галоўным апанентам у тагачаснай палеміцы паміж грамадскім служэннем літаратуры і яе правамі на творчую свабоду і суб'ектыўнасць. Спецыфічнасць матыву кахання ў творчасці Тодара Кляшторнага звязана з душэўнымі пакутамі,

недасягальнасцю шчасця ў каханні, адзінотай і растан-
нем з прадметам абагаўлення, расчараваннем у
каханні. Яно амаль заўсёды застаецца для лірычнага
героя неажыццёўленай марай або сілай, што руйнуе яго
ўнутраны свет, пасяляе ў ім адчай і безнадзейную тугу.
Ужо ў зборніку вершаў «Кляновыя завеі» акрэсліліся
ўлюблёныя кляшторнаўскія матывы і вобразы, за якія
так бязлітасна біла яго ў друку крытыка. Найбольш
характэрным, можна сказаць, ключавым і сімвалічным
для яго стаў эпітэт ледзяны (ледзяны салавей, ледзяная
гітара, ледзяныя сярпы, ледзяныя сані, пчолы
ледзяныя). Гэты 01 іншыя падобныя вобразы ствараюць
адпаведны «заледзянель» настрой, харектарызујуць не
толькі стан прыроды, але і стан душы, у якіх актуалі-
зуецца адсутнасць цеплыні.

Чаму ж, любі мая, на ледзянай гітары
Ты адпіваеш сонечныя дні?

*Мёрзлы месяц з-за гор васіль камі
Перасы паў азёрную сінь.
Стыне ўсё... Ледзянымі сярпамі
Выйшла восень рабіну касіць.*

Хтось тады, у шырокім прыволлі,
Дзе ўзмежкі гараць серабром,
Заспіваў прашырокое поле,
Засвістаў ледзяным салаўём.

Чаму Тодар Кляшторны так настоўліва сцвярджаў
ледзяную, марозную вобразнасць у сваёй паэзіі?
Магчыма, таму, што паэт адчуваў апазіцыйнасць
традицыйным сонечным вобразам, якія ў паэтычным
кодэксе 20-х гадоў з'яўляліся адной з кананічных
метафар і вобразным эквівалентам дзяжурнай

маладнякоўскай радасці, адпаведнай стылю эпохі, дзе пануюць рэвалюцыйныя пераўтварэнні. Апрача таго, эпітэт ледзяны разбураў усе магчымыя вобразныя стэрэатыпы і сведчыў пра прыхільнасць аўтара да імажыністкага спосабу мастацкага пісьма, дзе віталася нечаканая асацыятыўнасць і, на першы погляд, неспалучальнасць вобразных кампанентаў. Тоё, што рэзала слых крытыкаў, аказвалася прыкметай самабытнасці. Відавочна, што такому вобразу паэта і лірычнага героя надзвычай падых одзілі стан адзіноты, і развітанне з марамі, ілюзіямі.

Паўтаральны вобраз-матыў «кілішка» ў лірыцы Тодара Кляшторнага такі ж устойлівы і знакавы, як і эпітэт ледзяны. Не быў ён і прыкметай нейкай асаблівай разбэшчанасці, і ў цэлым не павінен звязвацца з маральнай-этычнымі нормамі, што ахвотна і памылкова рабіла тагачасная крытыка, называючы ўсё падобнае «чаднай, разгульнай-кабацкай рамантыкай». Аднак кілішак як вобраз, на мой погляд, меў не этичнае, але эстэтычнае паходжанне. З другога боку, іду чы на эпатах і падвяргаючы сябе крытычнаму шквалу, паэт, несумненна, кідаў выклік маральнаму ханжаству і ўдушенню права чалавека на свабоду.

Мною былі прааналізаваны два вершы Тодара Кляшторнага — «Сяджу адзін, сягоння я адзін...» і «Зноў вясна». Я пераканаўся, што талент паэта вельмі шматгранны. Некаторыя памылкова лічаць, што Тодар Кляшторны апіяваш толькі безнадзейны смутак, але верш «Зноў вясна» даказвае, што паэт можа радавацца жыццю, любіць сваю родную зямлю. Галоўная ідэя ў тым, што радавацца можна не толькі таму, што скончылі будаваць новую фабрыку, а і таму, што надышла прыгажу на-вясна!

І так хочацца ў думках маўклівых
Залатыя палі цалаваць.

Хіба чалавек, які напісаў гэтыя радкі, не патрыёт? Ці мог ён здрадзіць «чыстай блакітнай гладзі», усмешкам сонца, якія цалаваў, васількам, над якія маліўся?! А расстрялялі за тое, што здрадзіў. Рэабілітавалі. У 1957.

Большасць крытыкаў лічыць, што Тодара Кляшторнага зламалі, што ён адмовіўся ад свайго непаўторнага стылю, паддаўся спакусе адлюстроўваць голыя факты. А як доказ амаль заўсёды прыводзяцца наступныя радкі:

Я планава жыву,
Наведваю гурткі
Тэхнічныя пры МТС.

Ліст піянера

Мабыць, я памыляюся, але мне здаецца, што не ўсё так проста. Чамусьці мне адразу ўзгадаліся радкі Пушкіна:

Саранча
Летела, летела —
И села.
Сидела, сидела —
Все съела
И вновь улетела.

Мне здаецца, што Тодар Кляшторны проста здзекаваўся з улады. Позняга Кляшторнага трэба чытаць між радкоў, бо пісаць тое, што паэт адчуваў на самой справе, яму ўжо не дазвалялі. Я ўпэўнены, што чалавек, які «п’е змрок кілішкамі зарніц», не можа жыць па плану ідэолагаў сацыялізму. Заўсёды ў небагатым адзенні з

нейкімі лісткамі паперы ў руках. Таленавіты і нязломны. З сумнымі вачыма і полымем у сэрцы. Сашчырай любо ўю да Беларусі. Вось якім я бачу Тодара Кляшторнага. Чалавека, якога амаль ніхто не ведае. Чалавека, якога амаль ніхто не помніць. А ён так шчыра цалаваў усмешкі сонца і маліўся над кожнай валошкай нашай роднай Беларусі...

**Спіс малюнкаў
пераможцаў літаратурна-мастацкага конкурсу
«Радзіма вялікая і малая», надрукаваных у альбоме
«Гэта мы — гэта наша гісторыя»**

I месца

1. Барысевіч Яўген. «Вітаўт Вялікі» (12 гадоў, в. Крупіца, Мінскі р-н Мінскай вобл.).
2. Калкоўская Алеся. «Пад знакам Пагоні» (11 гадоў, в. Шашкі, Стайбцоўскі р-н Мінскай вобл.).
3. Мазюк Алена. «Помнік, якога няма (слаўнай Перамозе пры Сініх Водах прысвячаецца)», «Клаўдусь Душ-Душэўскі — славыны сын Айчыны, аўтар праекта сцяга БНР» (15 гадоў, п. Бараўляны, Мінскі р-н Мінскай вобл.).
4. Малафей Надзея. «Прысвячаецца У. Жылку — паэту і змагару» (9 гадоў, п. Лясны, Мінскі р-н Мінскай вобл.).
5. Мацюшонак Уладзімір. «Свет Язэпа Драздовіча» (15 гадоў, г. Вілейка Мінскай вобл.).
6. Новікаў Сяргей. «Вялікі князь Міндоўг» (12 гадоў, в. Крупіца, Мінскі р-н Мінскай вобл.).
7. Сёмуха Наталля. «Старажытны Полацк» (14 гадоў, в. Шашкі, Стайбцоўскі р-н Мінскай вобл.).
8. Сібірцаў Ілля. «Першадрукар Францыск Скарыйна» (12 гадоў, в. Крупіца, Мінскі р-н Мінскай вобл.).
9. Сямко Аляксандр. «Старадаўнія Ліцвінскі Пагоні не разбіць, не спыніць, не стрымаць!» (12 гадоў, в. Крупіца, Мінскі р-н Мінскай вобл.).
10. Тамашэвіч Святлана. «Прысвячэнне Міхасю Забэйду-Суміцкаму» (14 гадоў, г. Маладзечна Мінскай вобл.).

11. Шутаў Антон. «Прагулка класікаў» (Гартны, Купала, Багдановіч)» (12 гадоў, в. Крупіца, Мінскі р-н Мінскай вобл.).
12. Яшноўскі Мікіта. «Млын даў жыццё мэй вёсцы» (11 гадоў, в. Крупіца, Мінскі р-н Мінскай вобл.).

II месца

1. Барздоў Арцём. «Усяслаў Чарадзей» (14 гадоў, г. Барань, Аршанскі р-н Віцебскай вобл.).
2. Дзеушаў Уладзімір. «Грунвальд» (14 гадоў, г. Іванава Брэсцкай вобл.).
3. Кавалевіч Дзмітрый. «Нясвіж» (12 гадоў, г. Маладзечна Мінскай вобл.).
4. Кардаш Ганна. «Вялікая княгіня ВКЛ Барбара Радзівіл» (13 гадоў, г. Баранавічы Брэсцкай вобл.).
5. Комса Дар'я. «Альковічы. Маніфест аб пачатку паўстання» (14 гадоў, г. Вілейка Мінскай вобл.).
6. Пятровіч Аляксей. «XVIII ст. Заснаванне вёскі (в. Пятровічы бліз Шаркаўшчыны)» (14 гадоў, г. п. Шаркаўшчына Віцебскай вобл.).
7. Сідаровіч Дар'я. «Ля муроў Маладзечанскага замка» (12 гадоў, г. Маладзечна Мінскай вобл.).
8. Тарапака Юлія. «І. П. Сікора ў садзе» (12 гадоў, г. п. Шаркаўшчына Віцебскай вобл.).

III месца

1. Ананьева Ілона. «Белая вежа» (10 гадоў, в. Шашкі, Стойбцоўскага р-на Мінскай вобл.).
2. Антончык Мікалай. «Свята-Успенская Жыровіцкая абіцель» (14 гадоў, г. Лунінец Брэсцкай вобл.).
3. Буслайская Анастасія «Памяць» (14 гадоў, г. Маладзечна Мінскай вобл.).
4. Бусько Аляксандра. «Рагнеда» (10 гадоў, г. Баранавічы, Брэсцкай вобл.).
5. Ждановіч Святлана. «Рагнеда» (12 гадоў, г. Мінск).
6. Літвіновіч Насця. «Мірскі замак» (10 гадоў, г. Баранавічы Брэсцкай вобл.).
7. Сарнаўская Валерыя. «У этнографічнай вандроўцы светлай памяці Міхася Раманюка» (15 гадоў, п. Бараўляны, Мінскі р-н Мінскай вобл.).
8. Стасюкевіч Анастасія. «Сенавал» (14 гадоў, г. Гродна).
9. Сяргей Артур. «Абаронцы» (15 гадоў, г.п. Краснасельскі, Ваўкавыскі р-н Гродзенскай вобл.).
10. Федаровіч Кацярына. «З'яўленне цудатворнай іконы Жыровіцкай Маці Божай» (12 гадоў, г. Мар’іна Горка Мінскай вобл.).
11. Яжэўская Ганна. «Чорная панна Нясвіж» (10 гадоў, в. Шашкі, Стойбцоўскі р-н Мінскай вобл.).

ЗМЕСТ

Лагуцкая Дар'я	
Позірк у мінулае	3
Родны куточак	4
Малафей Надзея	
Мая Радзіма вялікая і малая	5
Собалеў Уладзімір	7
Вялікая і малая Радзіма	7
Панікарчык Алег	
Сыч эва	13
Івянец (Міншчына)	14
Смаргонь (Гродзеншчына)	14
Бягомль	15
Бабруйск	15
Мархель Наталля	
Радзіма вялікая і малая	16
Ермаловіч Сяргей	
Галасы здалёку	20
Шышко Настасся	
Язэп Драздовіч — выбітная асоба Беларусі	28
Клімовіч Юлія	42
Саўчук Іван	49
Старавойтава Аляксандра	
Марына Горка	51
Свірыда Аляксей	
Любань	56
Ігнатовіч Лана	
Адкуль пайшлі назвы на карце	60
Гарбунова Ліза	
Легенда пра раку Няслуху	71
З гісторыі назваў вёсак	73
Навечна беларускі сын	75
Мой прадзед, я ганаруся табой!	77
Вёска Трыліскі — адзін з каранёў майго роду	80
Палўка Аляксандр	
Людзінавічы	81
Зоськін вір	83
Кобрын	85
Лунінец	86
Шупейка Алег	

Курганы як званы памяці і надзеі	88
Савіцкая Варвара	
Чаму Ветрына так называеца	90
Будзько Алена	
Развіцё пасёлка	95
Мой Краснасельскі	97
Кубышына Ксенія	
Гальшаны	100
Мікулік Ганна	
Баранавічы	105
Го мель	105
Драгічын	106
Жыве на Палессі пясняр	107
Лушына горка	109
Лабары	110
Герасімук Цімафей	
Разважанні пра вялікага чалавека	
зямлі беларускай	112
Масейка Алеся	
Жывая кніга таямніц	116
Маліцкая Эдзіта	
Вялікая гісторыя маленъкай вёскі	118
Юркайць Лілія	
Вялікая душа маленъкай радзімы	128
Кухнавец Юлія	
Журавок	136
Рагадашч	137
Вёска каля возера	138
Возера Пясчанае	139
Чашун Юлія	
Канатоп	141
Удовіны слёзы	143
Востраў кахання	145
Дашкевіч Дэмітрый	
След на зямлі	148
Антапаль	151
Палес се	153
Копцелеў Яўген	
Радзіма вялікая і малая	156
Варшук Валерый	
Наваградак	160
Доўнар-Запольская Настасся	

Славутыя сыны Беларусі	167
Думпа Наталля	
Палацск. Полацк. По. @ Ву: <i>Казка</i>	170
Сыч Марына	
Уладар гадаў	179
Шыбко Кацярына	
Беларусак і змей-чарадзей	183
Шалбанава Ганна	
Старонкі гісторыі Гродна	185
Жук Святлана	
Ходжанымі дарогамі яшчэ раз, або Вандроўка ў мінулае	190
Час: апоўнач. Дзівосы, засведчаныя беларусамі: Замалёўкі	196
Драчан Дар'я	
Вёска Тычынкі: ад старажытных часоў да нашых дзён	198
Сутула Зміцер	
Радзіма вялікая і малая	211
Рылка Алеся	
Там, дзе жыў Колас...	219
Спадчына	222
Асташонак Мікалай	
Аповеднашай маці-Беларусі Мінуўшчына пра Палямона і Скарыну	223
Мазюк Алена	
Час прыйшоў...	232
Менск — мой родны горад	236
Сцяпанава Кацярына	
«Ляжаў у цёмным лесе Камень-сямігаюн...»	238
Бураўкін Павел	
Беларусь	245
Валодзіна Аляксандра	
Высокое і нізкае побач...: <i>Свет паданняў аб находжанні назваў гарадоў і вёсак</i>	246
Сафронав Юрый	
Ледзянныя гітары і кляновыя завеі Тодара Кляшторнага	259
Спіс малюнкаў пераможцаў літаратурна-мастацкага конкурсу «Радзіма вялікая і малая», надрукаваных у альбоме «Гэта мы — гэта наша гісторыя»	281

P   **Радзіма вялікая і малая:** сачыненні пераможцаў дзіцячага конкурсу / МГА «Згуртаванне беларусаў свету «Бацькаўшчына». — Мінск: Кнігазбор, 2006.—284 с.
ISBN 985-6824-18-4.

У кнігу ўвайшлі літаратурныя творы пераможцаў дзіцячага літаратурна-мастацкага конкурсу «Радзіма вялікая і малая», праведзенага Міжнародным грамадскім аб'яднаннем «Згуртаванне беларусаў свету «Бацькаўшчына» ў лютым-траўні 2006 г. Малюнкі ж пераможцаў гэтага конкурсу ўвайшлі ў мастацкі альбом «Гэта мы – гэта наша гісторыя» – першае падобнае выданне ў Беларусі якое адлюстроўвае гісторыю нашай краіны вачыма дзяцей.

УДК 373.18(079):882.26.09
ББК 74.200.58

Літаратурна-мастацкае выданне

Радзіма вялікая і малая

Сачыненні пераможцаў дзіцячага конкурсу

Адказны за выпуск Г. Вінярскі

Рэдактар Н. Давыдзэнка

Камп'ютэрны набор Л. Ваўчок, Н. Шыдлоўская

Вёрстка Л. Ваўчок

Карэктар Н. Аляксеева, Г. Вінярскі

Прыафармленні вокладкі
выкарыстаны малюнкі Арцёма Барздова(г. Барань)

« Вялікі князь Гедымін і Давыд Гарадзенскі»
і Davida Сиргэя(в. Рабінавая, Ваўкавыскі р-н)
« Гады выпрабавання»

Падпісана да друку 20.09.2006 г. Фармат 84x108 $\frac{1}{32}$.

Друк на рэзографе. Папера афсетная.

Ум. друк. 15,12 арк. Ул.-вид. 4,6 арк.

Наклад 150 паас. Зак. .

ПУП « Кнігазбор» .

Ліцензія № 0233 0/0131712 ад 12.05.06.

220112, Мінск, вул. Я. Лучыны, 38-93.

Ліцензія № 023 30/0056929 ад 1.04.04.

Тэл./факс (017) 220-70-27,
тэл. (029) 772-19-14.

Надрукувана з арыгінал-макета заказчыка
ў друкарні УП « Ходр» БелТЗ.

Ліцензія ЛП № 0233 0/0056661 ад 29.03.04.
220004, г. Мінск, вул. Вызвалення, 9.